

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДАРЬ-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

8

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 8 (509), August, 1990, Vol. XLIII

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олесків, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF. Tel.: 071 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1990 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 ф.фр.	1100 ф.фр.	200 ф.фр.
Вел. Британія	ф.27.50	ф.15.00	ф.3.00
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 8 (509)

СЕРПЕНЬ, 1990

Річник XLII

Зміст VIII-ої книжки

Питання національного визволення

— ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ДО УКРАЇНЦІВ В УКРАЇНІ І ДІАСПОРІ	899
— СИЛА ДЕРЖАВНОГО АКТУ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ — ЗВЕРНЕННЯ ПРОВІДУ ОУН	903
Роман Рахманний: В ЧИЙ ВІТРИЛА ДМЕ ВІТЕР ІСТОРІЙ?	906
Василь Барладяну: ШО НАМ ТРЕБА?	909
Ігор Кічак: «УРСР», ЧИ УНР	919
Михайло Осадчий: СУЧАСНЕ ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ І НА ЛЬВІВЩИНІ	926
Д-р Василь Яцун: КУЛЬТУРА НАРОДУ — ДУХОТВОРЧА СИЛА НАЦІЇ	934

***

Ярослав Гайвас: ДО ПОРТРЕТУ КОМАНДИРА	943

Література

Василь Дежкович: ПОЕЗІЯ З УКРАЇНИ	955
ПРО РОЗГІН МІТИНГУ ГРОМАДСЬКОСТІ ЛЬВОВА	955
НАРОДЕ МІЙ	956
МОЯ УКРАЇНО	957
ЗАЖУРИВСЯ МІЙ КИЇВ	959
ВЖЕ ВИСТАЧИТЬ	960
ЗАГОРІЛАСЬ НЕМОВ ПІДІ МНОЮ ЗЕМЛЯ	960
Я ВІРЮ В БОГА	961
СЛАВЛЮ, БОЖЕ, ТВОЄ ВОСКРЕСЕННЯ	961
ДЛЯ НАС ПОВІТРЯ, СОНЦЕ І ВОДА	962
ПОКЛОНЯЮСЯ БОГУ	962
— КІЛЬКА СЛІВ ПРО АВТОРА	963
Володимир Христя: ЕТЮДИ — ФАНТАЗІЯ, МЕТЕЛИКИ, ДОРОГА В ЮНІСТЬ	965
Марія Чайка: КОМУ ПОТРІБЕН АНТОНІЧ?	969
Ганна Черінь: ПОЕТОВІ (Леонідові Полтаві на прощання)	972
Ганна Черінь: УМЕР ПОЕТ	974

Наука, дослід

Володимир Янів: АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ В УКРАЇНЦІВ (Прод., 5)	980
Д-р Блянка Єржабкова: УКРАЇНЦІ В ПРАЗІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	993
Святослав Караванський: ЧИ ЦЕ НОВИЙ ПРАВОПИС?	1008

Огляди, рецензії

Борис Ожаровський: «ІСПОВІДНИК ВІРИ»	1012
Олесь Долина: ШЕВЧЕНКО ГОВОРІТЬ	1015
Л. Марусик: МІНІАЛЬБОМ МАРІЇ ЗОЛОТАРЕНКО	1017
Вадим Руднев: ПРО БІЛІНГВІЗМ В КУЛЬТУРІ	1021
Орест Питляр: ЗБОРІВСЬКИЙ АЛЬМАНАХ	1022
— ФОЛКЛОРНИЙ ТЕАТР ОСТАПА СТАХОВА ЗІ ЛЬВОВА	1024

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

«Гей, ви, стрільці січовії» театру Остапа Стахова на сцені в залі лондонського Відділу СУБ. Солісти — Остап Стахів і Богдан Кисіль

Питання національного визволення

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ДО УКРАЇНЦІВ В УКРАЇНІ І ДІЯСПОРІ

Український Народе!

Двадцять століття знаменне в Україні безперервною живучістю і динамікою національно-визвольних сил, які стремлять до побудови Української Самостійної Соборної Держави з демократичним ладом, забезпеченими правами людини, соціальною справедливістю, розцвітом господарки та безпекою від зовнішніх напасників.

Українська держава була відновлена після вікової неволі, в 1918-20 роках. Її непроминальним символом залишається ім'я Симона Петлюри. Коли ж ця держава впала під ударами агресивних сусідів, то негайно розпочалася нова визвольна боротьба за її відвоювання. У двадцятих роках її вели Братство Українських Державників, Спілка Визволення України, Спілка Української Молоді, Українська Військова Організація.

Під кінець другого десятиліття оформилася Організація Українських Націоналістів під проводом полк. Євгена Коновальця. Увесь цей час своїм могутнім пером формував ідеологію українського націоналізму Дмитро Донцов. У висліді державотворчих процесів була проголошена держава Карпатської України 14 березня 1939 року. Потім слідувало відновлення соборної Української Держави Актом 30 червня 1941 року. Українське Державне Правління, до якого увійшли люди різних партійних угруповань, очолив Ярослав Стецько.

Коли ж Німеччина пішла на розгром української держави, не дивлячись на те, що її головним ворогом була російська імперія, тоді ОУН, під проводом Степана Бандери, зформувала Українську Повстанську Армію та організувала спільний фронт визвольних рухів поневолених Росією і Німеччиною народів. Під кінець Другої світової війни сили ОУН-УПА, на чолі з ген. Романом Шухевичем — Тарасом Чупринкою, досягли багатьох дивізій. Для протиставлення до окупаційної системи УССР, ОУН-УПА зформувала Українську Головну Визвольну Раду.

У висліді Другої світової війни комуно-російські імперіялісти завоювали більшість українських земель і включили їх до ССРСР, а деякі з наших окраїн опинилися в так званих сателітних держа-

вах — у Польщі, Чехо-Словаччині, Румунії. Боротьба збройного підпілля ОУН-УПА тривала біля 10 років із російськими наїзниками. Але не було сили встояти. Тоді ОУН перейшла на форми дії глибокого підпілля, і ця боротьба продовжувалася до найновіших часів.

Десятиліттями національно-визвольні рухи підривали й розкладали російську колоніальну імперію. Щойно в половині 1980 років московська верхівка зрозуміла, що імперія хилиться до неминучого упадку і що треба шукати нових шляхів до її рятуння. Керівником здійснення цього завдання було призначено Михайла Горбачова — і він визначив курс імперської політики під пропагандивними кличами: «перестройка» і «гласність». Цією новою політикою Москва заявила своє намагання реформувати цілу структуру СРСР.

Однак національно-визвольні рухи послідовно розгортали боротьбу за власні держави і за цілковите повалення імперії. Різними шляхами проходять ці визвольні процеси: демократично-парламентарним, збройним, релігійно-церковним, соціально-економічним, культурним і виховним. Міцніє спільний фронт визвольних рухів, скріплюється міжнародний координаційний центр, відомий ще від 1940 років під назвою Антибольшевицький Блок Народів (АБН).

В Україні націоналістичний рух постійно могутніє. Появляються різні об'єднання, які видигають не лише ідею Української Самостійної Соборної Держави і вживають національну символіку, але й посилюють різними засобами і методами саму боротьбу за цю велику ідею. Зокрема стійко в цій боротьбі бере передову участь членство Організації Українських Націоналістів, яке виявляє себе в усіх державотворчих діях. По всій Україні масово вшановують могили і річниці поляглих борців в дусі національного героїзму і націоналістичної ідеології, плекають віру й активізм в Українській Греко-Католицькій і Українській Автокефальній Православній Церквах, підносять у народі національну свідомість і національну гордість.

Найосновніші процеси проходять у ділянках ідейно-політичного бою за УССД і політичного організування народу. В Україні збільшується й поширюється націоналістична література, міцніє ідейний бій проти російського імперіялізму і комунізму. Діяльність демократичних партій і об'єднань допомагає ширити і скріплювати в народних масах ідеї української державности та боротьби за них.

Дорогі Українці!

Сьогодні назрів час перейти до посиленого наступу на ворожі імперські позиції. Для цього потрібні більша організованість, ди-

намічність та єдність усіх сил, що змагаються за відновлення УССД! Шлях до визволення — це шлях Української Національної Революції, стратегія якої охоплює усі засоби, доступні в боротьбі народу власними силами за своє вільне буття. Сюди включаємо політичну боротьбу, соціальну, ідеологічну, освітню, культурну, економічну — і правозахисну згідно з міжнародними конвенціями про національні і людські права. Також міжнародна політика мусить служити мобілізації спільного фронту визвольних і волелюбних сил всіх поневолених Росією націй під кличем: Воля Народам, Воля Людині!

Український Народє!

Не дивлячись на тимчасові полегшення чи поступки, російські імперіялісти під керівництвом Михайла Горбачова наміряються і далі поневолювати Україну, і далі асимілювати її при допомозі структури ССРСР, що не буде ліпшою від всіх дотеперішніх конституцій ССРСР. КПСС із своїми філіялами в Україні, КГБ, советські збройні сили, на спілку з мільйонами шовіністично наставлених апаратників-бюрократів, вороже наставлені до відновлення Української Держави. Вони підготовляють українському народу нові злочинні удари і погроми.

Тому ми кличемо всіх українців — ставати до священної боротьби за наші Богом дані права нації і людини під національним синьо-жовтим прапором із Тризубом Св. Володимира. Необхідно з'єднати всі діючі державницькі та націоналістичні сили в один могутній фронт! Усякі особисті, місцеві, побутові, конфесійні розбіжності треба відложити на бік! У революційному русі мусять мати своє місце українці різних віровизнань, різних поколінь — незалежно від місця свого народження, заняття, соціальних прошарків чи особистих поглядів щодо ладу майбутньої нашої держави. Пригадуємо, що жодна постороння потуга не буде визволяти Україну, а єдино сам український народ! Настав час, щоб мільйони нас на Рідних Землях і в розсіянні на чужині піднялися об'єднано до цього може останнього вже великого чину та скинули кайдани комуно-московської неволі.

За Самостійну Соборну Українську Державу! Бог і Україна! Воля народам — воля людині! За права людини! За патріархат Українських Церков! За ліквідацію колгоспної системи і передачу землі у приватну власність хліборобів! За право на приватну власність! За демократичний лад в Українській Державі!

Закликаємо народ стати до боротьби за здійснення ідей, висловлених у цих кличах! Боротьба буде завзята, бо шовіністи, атеїсти, ворожі запроданці, різні злочинці на службі імперської держави не здадуть влади добровільно.

Назріває час відновити на Українських Землях державницьку формацію на взір Українського Державного Правління, покликаного з волі народу в 1941 році, що було останнім суверенним органом України. УДП непохитно вело боротьбу за УССД під невтомним керівництвом Ярослава Стецька впродовж десятиліть. Поруч тимчасової державницької формації знаходить пора встановити національний конгрес, своєрідний передпарламент України, зложений з усіх тих сил, які змагають до незалежної державности. У ньому повинні єднатися не лише політичні угруповання, але й різні товариства та національно-зорієнтовані організації, включно з Українськими Церквами, які відстоюють безкомпромісово УССД.

Сьогодні ми досягнули такої стадії боротьби, що парламентарними методами почерез існуючі структури окупаційного режиму більше нічого не досягнемо. Прийшов час зформувати такий всенародний рух, який проголосить нелегальність окупаційної системи, що криється під назвою «УРСР». На черзі необхідність ставити фундамент справжньої незалежної Української Держави.

Український Народі!

Ми входимо в новий період завзятої визвольної боротьби за Українську Державу! Кличемо всіх, звертаємося до цілого народу і людей різних меншин в Україні: Ставайте з нами до спільної боротьби, бо ніхто інший нас не визволить! Єднайтеся під ідеєю безкомпромісового змагання за нашу Правду, за справедливість, за волю, за людські права, за Церкву, за краще життя, що є єдиною можливістю до здійснення в Українській Самостійній Соборній Державі.

Поширюйте фронт боротьби по всіх селах, містечках, містах, областях нашої великої соборної України! Воля для українського народу є близько — але від кожного і кожної з нас залежить, коли ми її собі здобудемо!

Хай живе волелюбний Український Народ!

Вічна пам'ять і слава всім полеглим у боротьбі за УССД!

Хай живе Українська Самостійна Соборна Держава!

Слава Україні!

Червень, 1990

Українське Державне Правління

СИЛА ДЕРЖАВНОГО АКТУ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ

«Ми — націоналісти — були переконані, що ми маємо правдиві ідеї, ми вірили в них, у наші правди, але водночас ми були пересвідчені, що правда не перемагає сама з себе, але перемагає тоді, коли перемагають її безстрашні носії; таке діється з волі Бога!»

(Я. Стецько: «30 червня 1941 року»)

Майже пів століття (49 років) проминуло з того часу, коли на хвилях Львівської радіостанції ім. Євгена Коновальця пролунали історичні слова Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року. Тим Актом сповіщалося, що «Волею Українського Народу, Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку поклали свої голови цілі покоління найкращих синів України». ОУН закликала весь український нарід не складати зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена суверенна українська влада. Влада, створена у Львові, підпорядкується українському національному урядові, який постане в столиці України — Києві. Українська національно-революційна Армія, що твориться на українській землі, буде боротися за Суверенну Соборну Українську Державу. Акт відновлення Української Держави і покликане Національними Зборами Українське Державне Правління на чолі з Ярославом Стецьком були благословені Пастирськими Посланнями Голів Українських Церков — митрополита Андрея і єпископа (пізніше митрополита) Полікарпа.

30 червня 1941 року вписалося в новітню історію України як мобілізаційний етап нації в її поході до волі і державної незалежності. Нове покоління, зроджене в пожежах визвольних змагань і короткотривалої української державності 1917-1920 років, перебрало прапор цієї боротьби і в часі зудару двох імперських потуг за панування над Україною виступило як підметна сила, щоб заявити світові свою волю і своє право бути господарем на своїй споконвічній землі.

І хоч відновлена Актом 30 червня 1941 року Українська Держава не вдержалася під ударами переважаючих ворогів, то факт її відновлення і довголітня збройна боротьба в її обороні були свідоцтвом політичної зрілості Української Нації.

Тверда і рішуча постава творців Акту — Голови і членів Українського Державного Правління та Голови Проводу ОУН, котрі

не піддалися ні гітлерівським обіцянкам, ні тортурам німецьких катівень, і не відкликали Акту та не розв'язали УДП, — дала моральну підставу під творення збройної сили — УПА та унеможливила посуджувати українську націю в коляборанстві з нацистами. Проголошенням Акту відновлення Української Держави ОУН повністю взяла на себе ризик і відповідальність перед народом і перед історією та була послідовна до кінця.

Збройна двофронтowa боротьба ОУН-УПА, від 1944 року під політичним керівництвом Української Головної Визвольної Ради (УГВР), очолена легендарним Головним Командиром УПА ген.-хор. Романом Шухевичем-Тарасом Чупринкою, тривала понад десять років. З часом вона прибрала форму політичної боротьби, яка триває і по сьогоднішній день. На цьому шляху ОУН, разом з народом, понесла великі втрати в людях, але зате сама ідея української державности поширилася не тільки в Україні, але й по цілій московській імперії — скрізь там, де проживають українці.

Щобільше — члени ОУН-УПА, котрими заповнились советські тюрми і гулаги, були носіями ідей розчленування російської імперії на національні держави, ідей, які під цю пору знайшли свій вияв серед численних народів СРСР. Кличі — «Свобода народам, свобода людині», «Без національної державної незалежності немає свободи віри, думки, совісти, ні розв'язки економічних, соціальних чи екологічних проблем» — вирости на ґрунті ідейної платформи і дії ОУН. Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року запліднив цей ґрунт на десятиліття і скріпив попередні Акти Української Державности з 22 січня 1918 і 1919 років. До всіх цих Актів повертається сучасна провідна верства українського народу на Батьківщині.

Українське Державне Правління, як останній уряд Української Держави з волі народу, на чолі з Ярославом Стецьком, а від його смерті у 1986 році — Богданом Федораком, на протязі довгих десятиліть гідно репрезентує український нарід і його державницькі стремління серед народів світу, а свій мандат закінчить тоді, коли з волі українського народу буде створений в Україні український національний уряд.

Поява Українських Січових Стрільців, 75-ліття яких було відзначено в Україні минулого року, дала поштовх до насипу нових могил, подібно тому, як це було в 1941 році, коли майже в кожному селі Західньої України освячувались могили в пам'ять жертв московської окупації. Сучасні могили будує народ в пам'ять борців ОУН-УПА і називає тих борців національними героями.

Спонтанна поява і поширення української національної симво-

ліки, включно з революційними червоно-чорними прапорами, під час масових народних маніфестацій, а теж постання нових українських релігійних, культурних, громадських і політичних самостійницьких організацій свідчать про глибинні процеси національного освідомлення, невід'ємними рисами якого є державницький спосіб думання і дії.

Щорічне відзначування національних дат, якими стали дати 22 січня 1918 і 1919 років, і дата 30 червня 1941 року, скріпить в народі державницьку історичну пам'ять, яка є необхідна в державному будівництві Нації, щоб позбутися намулу чужих ідей та скинути з себе кайдани жорстокої рабовласницької системи.

Епоха колоній у світі безповоротно проминула. Залишилася тільки одинока московська колоніальна імперія, існування якої також неухильно зближається до свого неминучого кінця.

Віriamo, що Акт 30 червня 1941 року, який у боротьбі ОУН-УПА проти брунатного західного окупанта залишився несплямленим, силою своєї ідеї надалі залишиться світлим дороговказом для всього українського народу в його боротьбі проти північного червоного окупанта аж до досягнення завітної мети — Української Самостійної Соборної Держави.

Нехай живе ідея Акту 30 червня 1941 року!

Слава Українській Самостійній Соборній Державі!

Слава Борцям-Героям, що полягли за волю України!

Слава Україні!

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

30 червня 1990 р.

Роман РАХМАННИЙ

В ЧИЙ ВІТРИЛА ДМЕ ВІТЕР ІСТОРІЇ?

Незважаючи на відокремлені голоси вдумливіших мислителів та економістів про неминуче заламання советоросійської імперії, керівні кола Заходу були прикро заскочені ідеологічно-політичним землетрусом, який раптово, в 1989 році, розвалив мури новітнього Єрихону. Щоб якось затушувати збентеження, спричинене своїм прорахунком, ці кола — своєю неактивністю — пробують обернути від розпаду останню колоніальну великодержаву — СРСР.

Такого збентеження не переживає українське суспільство — ні в Україні, ні в розсіянні на всіх континентах. Хоча й здивовані великою швидкістю розкладового процесу, українці в більшості були підготовані до цього явища діяльністю і теоретичними працями своїх провідних діячів. Ось, візьміть, наприклад, праці двох речників найбільш безкомпромісової самостійницької групи — революційної Організації Українських Націоналістів. У давно зібраних і виданих книгою писаннях її провідника Степана Бандери червоною ниткою, по через чорні рядки друкованих думок-слів, проходить впевненість про незаконність, злочинність та неминучу руйнацію московської суперімперії внаслідок тиску поневолених народів. У вибраних писаннях його наступника й Голови уряду України з 1941 року, Ярослава Стецька, ще виразніше та з давніших років спрецизовано цю визвольну українську концепцію.

Ані для авторів усіх цих писань, ані для їхніх читачів советоросійська суперімперія ніколи не була якоюсь «загадкою»; її ідеологічний та економічно-політичний розклад тепер — це тільки закономірний присуд історії, на силу і «розум» якої завжди покликалися марксистки.

Свого часу я проаналізував перший том писань Ярослава Стецька п.з. *Українська Визвольна Концепція* та оцінив її як достойний пам'ятник на пройденому життєвому шляху цього керівника нашого визвольного руху. Тепер, перед нашими й чужинецькими очима, лежить нова книга його писань, цим разом — вибраних статей і промов англійською мовою п.з. *Україна і поневолені народи: їхня боротьба за національне визволення*.

Вступне слово написав англійський парламентарій, голова Ев-

ропейської Ради Свободи, Джон Вілкінсон, а передмову — шведський політичний діяч, д-р Бертіл Гагман. Обидва автори підкреслюють виняткові властивості характеру Ярослава Стецька, українського діяча на міждержавному рівні. «Він завжди відкидав тоталітаризм, він був палким речником національного самовизначення», — каже Джон Вілкінсон. Д-р Гагман пише, що Ярослав Стецько вирізнявся між іншими державними діячами 20-го сторіччя «своїм постійним наголошуванням західної культури у протиставленні до тоталітаризму й советоросійського імперіялізму». Обидва чужинці визнають, що наш діяч відзначався щирою «особистою вірою» та переконанням, що будь-який занепад західної культури, «з її гелленськими, римськими і християнськими ідеями», може призвести до самознищення суспільств Заходу.

Очевидно, як зазначив Джон Вілкінсон, найкращим засобом ознайомлення себе з цілістю поглядів на світ Я. Стецька та цілями, за які він боровся все своє життя, є і будуть щойно видані окремою книгою ці його писання за останніх 40 років його діяльності. Упорядкував і до друку підготував цю книгу канадський педагог Іван Коляска, що в 1960-их роках допоміг розкрити перед світом тогочасну русифікацію освіти в Україні, на основі особистих спостережень і вивезеної звітіль документації.

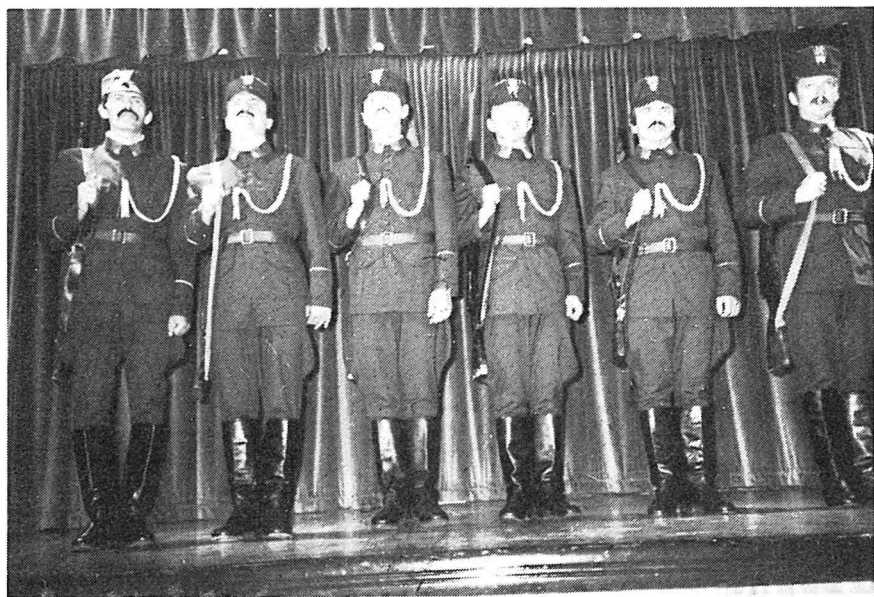
Книга складається з одинадцяти розділів, у які зручно вкладено споріднені тематикою статті, есеї та промови. В першому розділі про «Церкву, релігію і моральні вартості» читач бачить, як широко і глибоко Я. Стецько розглядав цю тематику так із української, як і загальнолюдської точки зору. Він ніколи не сумнівався в тому, що християнство в Україні має апостольський родовід і характер та що обидві Церкви — Українська Православна й Українська Католицька — співдіятимуть у дусі щирого екуменізму для духового оновлення української нації на руїнах «імперії зла».

П'ятий і шостий розділи охоплюють статті з критичним розглядом питань російського комунізму, імперіялізму та гніту взагалі: в часах царату, з його підступним панславізмом, і в часах сталінізму й фальшивої дедалінізації. Звинувачуючи цю ідеологію та її систему правління як нелюдяну й антинародну, Ярослав Стецько протиставить їм ідею і практику АБН, з його програмою визволення окремої людини і кожного народу через побудову суверенних народовладних держав.

В другій групі розділів (VII до XI) головне місце займають два тематичні розділи. Перший — це цикл чотирьох статей про УПА, про її ідеалістичну програму визвольної боротьби і прагматичну платформу співдіяння українського народу з іншими поневоленими націями Європи й Азії. Другий розділ охоплює статті з кон-

структивною критикою поточної політики великодержав Заходу. Головна теза Я. Стецька тут виразна: «Політика т. зв. міжнародної розрядки веде до війни, а політика визволення веде до тривалого миру». Роля поневолених Москвою народів у боротьбі за справжній і тривалий мир, проти негуманного марксизму і большевизму, яскраво висвітлена в більшості статей цієї книги. А були вони всі друковані раніше в англomовних журналах і бюлетенях, як *Юкренієн Ревю* та *АБН Корреспондєнс*; тому їхня своєчасність тим більше вражаюча.

Звичайно, в одному коментарі неможливо і недоцільно списати зміст майже 650-сторінкової книги, що заслуговує на детальніше обговорення в багатьох аспектах, актуальних сьогодні. Бо ця книга — ще один переконливий доказ того, що марксистсько-ленінська теза — про нібито непереможеність російського большевизму — фальшива і нічим не обґрунтована. Навпаки, як бачимо з масового розкладу компартій на євразійському континенті, т. зв. «вітер історії» таки дме в паруси фльоти волелюбних народів. Головне місце між ними далі займає Україна.

Відхід стрільців у бій

Василь БАРЛАДЯНУ

ЩО НАМ ТРЕБА? . .

*«... за нас
І душі праведних, і сила
Архістратиґа Михаїла».*

Т. Шевченко

*«Усвідомлення народом
свого буття — можливо
найбільша сила, яка
рухає життя».*

В. Вернадський

Християнина, який не розлучається з «Новим Завітом», навряд чи здивував у грудні 1966 року пункт перший Статті 1 «Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права», де говориться, що «Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» (2,38). Не здивував! Адже на світанку християнства всьому світові було сказано, що Бог кожному народові «призначив окреслені доби і границі замешкання» (Дії. 17,26) та й дозволив «усім народам ходити своїми шляхами» (Дії. 14,16). Щодо українського народу, в розумінні «доби» його перебування на землі, то про останні години знає лише Бог, а початок губиться аж у імлі кінця IV тисячоліття до Різдва Христового (5,232). А призначені українцям Богом «границі замешкання» земного простору дуже вдало визначив у 1831 році видатний росіянин Микола Надеждін. У рецензії на першу книжку Миколи Гоголя він писав, що Україна розташована «під благодатним шатром синього неба, на широкому килимі степів, які обрамовані струмками Дунаю і Дону, пасмами Кавказу і Карпат, хвилями Євксину (Чорного моря — В. Б.) і Каспію» (I, 280-281). Як бачимо, за сто років до нашого все-світньовідомого географа Володимира Кубійовича М. Надеждін словами накреслив кордони етнічної території України, величезна частина якої сьогодні перебуває по той бік «державних кордонів» так званої УССР — в РСФСР, в БССР, в Польщі, в Чехо-Словаччині, в Румунії та в МССР. І, що цікаво, «державні кордони» УССР накреслювалися не в Києві, а в Москві. І це є свідчення

того, що призначені нам Богом «границі замешкання» порушені Москвою. І не лише нею. . .

Першого серпня 1975 року держави — учасниці Гельсінської наради, приймаючи III та IV принципи Деклярації принципів Прикінцевого акту, навіть не запитали УССР, що є повноправним членом ООН, чи згодна вона зі своїми теперішніми «державними кордонами». Не запитали! Та й не запросили на Гельсінську нараду, бо знають, що наш народ ходить не тим шляхом, яким «за минулих поколінь» дозволив йому ходити сам Бог (Дії. 14,16), а тим, де тягне його в небуття Москва. Але й без Москви, їй на радість, наші «границі замешкання» можуть одного дня збігтися до кордонів двох-трьох областей. До цього схильні ті наші західньо-українські патріоти, яким нетерпиться стати «президентами» бодай єдиної хати, що називатиметься «незалежною Україною». Саме про це всьому світові сказав у жовтні 1989 року лідер Християнсько-демократичної партії Західної України Василь Січко. . . : «Ми не виключаємо того, що у вирішальний момент, який визначить долю України, Західня Україна, посідаючи великий рівень політичного розвитку, зможе стати вільною, незалежно від того, якою буде доля останньої України. Краще мати хоча щонебудь, ніж нічого» («Атмода» 23.10.89 ст. 4-5). Його інтерв'ю латвійській газеті може бути свідченням того, що Християнсько-демократична партія прищеплює західнім українцям ідею хатнього сепаратизму, який вже працює проти єдності всієї етнічної України, географічні кордони якої 160 років тому визначив М. Надеждін. Але суть цієї «сепаратистської праці» розкриється, коли ми дамо відповідь на запитання: що треба, аби «границі замешкання» земного простору українцями перетворилися в державні кордони України? Бо лише це дасть нам можливість вийти на той шлях, якого «за минулих поколінь» накреслив українському народові Бог.

Найбільшим ворогом українського, як і інших недержавних народів, є марксистсько-ленінська ідеологія та її вірна сповідниця — КПСС. І не тому, що, як твердять автори звернення «до членів Руху. . .», «великодержавна спрямованість. . . залишається душею КПСС» («ЛУ». 8.03.90, с. 1). Ні! Марксизм-ленінізм в ім'я побудови всесвітньої безкласової та безнаціональної держави завжди обирає великий державний народ, ототожнює його з революцією і його руками намагається асимілювати чи знищити інші народи, аби у такий спосіб перекрити шляхи, якими Бог «за минулих поколінь» дозволяв усім народам ходити» (Дії, 14,16). На світанку виникнення марксизму Ф. Енгельс обрав німецький народ на роль вбивці усіх слов'янських народів, якщо вони «ще раз» побажають скористатися соціалістичною революцією для відновлення своїх

держав (Соч. т.8, с.85). Через сто років В. Ленін, який у 1917 році зробив катом народів росіян, повчатиме, що тільки в ім'я всесвітньої революції «Маркс і Енгельс були проти національного руху чехів і південних слов'ян» (ПСС. т.22, с.325). Ось чому, як тільки литовський народ проголосив незалежність своєї держави, аби не пустити його на Божий шлях, «на литовській землі», — хизується мілітарна «Красная звезда», — «повпредами політичної і правової лінії советського уряду і президента СССР виступають люди у військових нараменниках» («Красная звезда», 27.03.90, с.1). В ім'я всесвітньої безнаціональної і безкласової советської держави у боротьбі з народами, що прагнуть незалежності, використовуються так звані російськомовні меншості — своєрідні п'яті колони капеесесівського імперіялізму в неросійських республіках СССР. Як засвідчує оприлюднене 28 березня антилитовське «Звернення ЦК Компартії України до комуністів, усіх трудящих республіки», українські капеесесівці, аби не допустити відновлення Литовської Держави, стають на захист мовного пріоритету колонізаторів, що фігурують у «Зверненні...» під назвою «не всі жителі» Литви («Рад. Україна». 28.03.90, с.1), бо в незалежній Литві, в ім'я користування економічними і культурними благами, їм доведеться знати литовську мову для спілкування з литовцями, а свою російську лише як рідну. Російськомовні громадяни Литви, що виступають проти незалежності своєї нової батьківщини, дуже схожі на тих рабів, повстання яких очолив Спартак: вони могли бути вільними по той бік Римської держави, але там не було лазень, театрів, водогонів, теплих будинків, зручного одягу і зручного взуття. Для російськомовного населення неросійських республік СССР «той бік — Росія». Це їм втовкмачує КПСС. Але, насправді, «той бік» — незалежність Литви і знання її мови. Ці дві умови дадуть їм право вільно користуватися лазнями та іншими здобутками цивілізації. Але тут на бік доктрин КПСС стає Прикінцевий акт Гельсінських угод... Країни, що, на словах, і досі не визнають аншлюсу трьох Балтійських Держав, у 1975 році підписали в Гельсінках Деклярацію принципів, в якій визнали повоєнні кордони СССР, тобто міжнародним актом узаконили окупацію Литви, Латвії та Естонії. Про це нещодавно заявив міністр закордонних справ Швеції Стен Андерсен щодо Литви: «Незалежність і пов'язані з нею зміни кордонів, які існували на момент підписання в 1975 році всіма європейськими державами... Прикінцевого акту, не можуть бути проголошені Литвою в односторонньому порядку без переговорів з Москвою» («Труд», 29.03.90, с.3). А це означає, що Прикінцевий акт працює на капеесесівський імперіялізм. Щодо України, то він не лише узаконив колоніальне положення нашої Батьківщини в складі СССР, але й визнав законо-

мірність Пакту Молотова-Ріббентропа, який позбавив Західню Україну права самовизначитися в незалежну державу, що стала б пляцдармом для возз'єднання всіх українських земель у єдиній Україні. Інакше кажучи, щодо народів підсоветської Європи, то першого серпня 1975 року 35 країн скоїли злочин, адже Прикінцевий акт перекреслив прийняту в 1960 році Генеральною Асамблеєю ООН «Деклярацію про надання незалежності колоніальним країнам і народам», яка проголошує необхідність «негайно і без застережень покінчити з колоніалізмом у всіх його формах і проявах». Але «застережень», наприклад, щодо Литви було багато — від глузливого горбачівського запитання «А ви знаєте, що таке федерація?» («Рад. Україна», 14.01.90, с.3) аж до шантажу з боку БССР, думкою якої про передачу Литві литовських земель Москва 3 серпня 1940 року не цікавилася. Проте сьогодні, з дозволу Москви, БССР змушена буде «наполягати на поверненні Білоруській Советській Соціалістичній Республіці білоруських земель». («Правда України», 1.04.90, с.3). Та й така моська як так звана Калініградська область раптом «усвідомила» себе спадкоємницею Східньої Прусії, бо, за словами того ж таки М. Горбачова, теж ставить «питання про повернення території», що в 1945 році ввійшли до складу Литви («Труд», 1.04.90, с.1). А це суперечить «Деклярації про надання незалежності колоніальним країнам і народам», пункт четвертий якої стверджує: «Будь-які збройні дії або репресивні заходи якого б то не було характеру, спрямовані проти залежних народів, мають бути припинені з тим, щоб надати їм можливість здійснити в умовах миру і свободи своє право на повну незалежність, а територіальна цілісність їх національних територій повинна поважатися» (2,59).

Репресивні заходи, до яких вдається Москва в Литві, прийде час, будуть застосовані й до нас. Уявімо собі, що Україна прийняла рішення про вихід зі складу ССРСР... «Повпредами советської влади і президента» на нашій землі одразу ж стануть «люди у військових нараменниках». На нас нацькують МССР, Румунію, Угорщину, Чехо-Словаччину і Польщу, адже наші території входили до складу цих держав і були «передані» ними не УССР, а ССРСР. Міністри закордонних справ тих країн, що підписали у Гельсінках Прикінцевий акт, стануть на бік Москви. Щодо так званого російськомовного населення України, то мовні права цієї меншости будуть піднесені Москвою до рівня життєвих прав більшости... Адже, за М. Горбачовим, в ім'я соціалізму, «ми повинні... пристосувати свою свободу й інтереси» до інших («Рад. Україна», 14.01.90, с.2).

Інакше кажучи, ми не матимемо свободи, незалежної держави, доки не відкинемо марксистську ідеологію, що обирає великі дер-

жавні народи для ліквідації народів в ім'я, як повчав В. Ленін, побудови «всесвітньої федеративної Советської Республіки» (ПЗТ., т.40, с.45). Цим ми порятуємо й росіян, які перестануть витрачати свої сили на безглузду асиміляцію народів, у яких зникають і вони самі. Але нам треба боротися й за скасування *прокомуністичних міжнародних актів*, що, як наприклад Гельсінський Прикінцевий акт, узаконюють наше колоніальне становище. Окрім цього, маємо вигнати комуністичну ідеологію з наших душ і свідомости.

Про що йдеться?

Протягом сімдесяти трьох років нас вчили і вчать, що «марксист-ленінізм — єдине революційне вчення». А «створена великим Ленінізм партія стала живим утіленням. . . нерозривної єдності теорії і практики» (3,3.). Ця партія вимагала від своїх членів і всіх громадян ССРСР «вести рішучу боротьбу з будь-якими проявами буржуазної ідеології», і т.д., і т.п. (4,5). «Монопартійність, — доводить нам Ф. Бурлацький, — право на монопольне володіння владою автоматично ведуть до режиму особистої диктатури. І в дуже жорстоких формах, як це було за Сталіна, і в більш м'яких, але не менш диктаторських, як це було за Брежнєва» (Комсомольское знамя», 30.03.90, с.3.). Монопартійність і диктатура призводять до ототожнення диктатора з партією, що вдало підмічено В. Маяковським — «партія і Ленін — близнюки, браття». Критика вождя, за таких умов, стає критикою партії: вся партія бореться з критиком. . . 27-28 січня 1990 року в Юрмалі відбулася міжнародна конференція, присвячена роковинам Державности і Соборности України. На Конференції пролунала критика на адресу І. Драча і В. Яворівського. В інтерв'ю Українському відділу радіостанції «Свобода» Сергій Головатий ототожнив критику на адресу керівників Руху з «нападками на Рух».

13 березня поточного року на науково-теоретичній конференції УТС, критика помилкової лінії членів Виконкому, які дозволили Рухові підім'яти Спілку, нав'язати їй свою угодовську ліберальну тактику, була кваліфікована Б. Горинем як «нападки» та «поборювання» УТС. Адже, за аналогією з КПСС, «лідери» і «вожді» не помиляються.

Рух та поглинуті чи підім'яті ним організації хворіють на комуністичну монопартійність. І тому лише цим пояснюється замовчування як офіційною, так і «незалежною» пресою того, про що йшлося на конференції в Юрмалі та й про саму конференцію, бо ж в ній активну участь взяли члени Української Національної Партії. Цією ж капеесесівською хворобою пояснюється й той факт, що УНП до Великої Ради Руху в Хусті рухівці не визнавали, її

представникам закривали роти і навіть нацьковували на неї владу: вона, мовляв, «брязкає зброєю».

«Я нещодавно, — каже народний депутат ССРСР А. Собчак, — брав участь в Парижі в семінарі соціалістів і соціал-демократів, і там вірно відзначалося, що проблема формування багатопартійності в східноєвропейських країнах ґрунтується на тім, наскільки висока політична культура в наших країнах. Нам ще доведеться долати багато проблем на шляху створення високої політичної культури. Культури незгоди, коли б ми навчилися вислуховувати опонентів, а не бачити в кожному з них ворогів народу» («Комсомольское знамя», 30.03.90, с.3). Перефразовуючи А. Собчака, скажу, що не треба боротися за Україну монархічну, соціалістичну чи комуністичну. Вона нам потрібна *вільною* — без «царків», «лідерів» та «вождів», що будуть переслідувати нас за незгоду з ними чи критику на їхню адресу. Критика справа гальмує наш рух до волі. І цим займається капееесівська преса. А критика зліва мобілізує, направляє, виправляє і не дає зупинитися на досягнутому. Вміння вислухати критику і не образитися — це те, що в Європі називається політичною культурою. Багатопартійність — це не розведення єдиного народу по різних помешканнях, а звичайнісіньке політичне розшарування. Партії, що вже існують сьогодні в Україні, і ті, які з'являться завтра, об'єднуюватимуться в коаліції чи фронти лише з єдиною метою — для боротьби за незалежність. І полемізуватимуть вони чи критикуватимуть одна одну тільки щодо методів і шляхів для досягнення незалежності. Фронтом чи багатопартійною коаліцією був би Рух, якби його засновники об'єднували патріотично-демократичні сили. Але Рух зібрав під свої знамена патріотів, демократів, невдоволених партократією комуністів, а також тих, кому заманулося помітингувати. І саме тому найбільше враження, яке справляють його дії, зводиться до пишних парадів і демонстрацій з національною атрибутикою та символікою. Через це спроба створити «на базі програми і статуту Руху» партію закінчилася тим, що І. Драч, С. Головатий та інші лідери втратили вплив на Рух. Та й, як переконує поява Комітету по створенню на базі НРУ Руху народів України за перебудову, що боротиметься за збереження колоніального статусу України («Рад. Україна», 30.03.1990, с.3), Рух зібрав під свої прапори й доморощених інтеррухівців, яких породжує імперська капееесівська ідеологія. Цього слід було сподіватися, адже на Установчому з'їзді Рух не відмежувався від марксистсько-ленінської ідеології та КПСС «як течії». І має рацію «один з лідерів Руху» (Мирослав Попович), говорячи, що «доки ми будемо вважати, що будь-який прояв неприйнятної для нас політичної ідеології — це щось кримінальне, доти у нас не з'явиться громадянське су-

спільство» («Правда», 25.01.1990, с.4). Адже кожна партія чи політична течія, що береться захищати свій народ, обстоювати його право на вільне життя в своїй незалежній державі, боротиметься тільки проти коляборантів та колонізаторів, а не з патріотами, що не приховують своїх поглядів на КПСС, Леніна чи комунізм. Саме боротьба з такими патріотами руйнує єдність нашого народу, без якої ми не побудуємо незалежну державу в її етнічних кордонах.

В ім'я єдності народу маємо подолати прищеплену комуністичною мораллю віру в авторитети. У нашому випадку вона полягає в своєрідному «обоожнюванні» колишніх політв'язнів. . . Нещодавно молодий львівський мовознавець зізнався авторові цих рядків, що будь-яка спроба вказати на помилковість тактики та поведінки відомих у Львові лідерів, колишніх політв'язнів, може призвести до того, що вони двома-трьома словами «розчавлять» того, хто сумнівається в їх непогрішимості. . . Але ж політична культура полягає не в сліпій вірі авторитетам. Адже не те цінне, що виходить з уст героїв, а те, що веде до мети. За часів так званого застою героєм ставав кожний, кого КГБ позбавляло волі навіть за необережний вчинок чи необережно сказане слово. Поважаючи колишніх політв'язнів за пережиті страждання, мусимо зважувати кожне їхнє слово, аналізувати кожний вчинок, аби не наробити помилок на шляху до волі. Гадаємо, що не треба доводити, що проводирем здатний бути лише той, хто має здібності політика, тобто вміє аналізувати суспільно-політичне становище і передбачає напрямки змін в Україні, в СРСР і в світі. Ідучи за героями «доби застою» тільки тому, що вони герої, ми ризикуємо опинитися в ролі тих польських солдатів, які в 1939 році під командуванням героїв часів війни з армією С. Будьонного, спробували шаблями зупинити німецькі танки. Боротьба зі сліпою вірою в авторитети — це подолання в собі шкідливої комуністичної ідеології, звільнення від неї. А це означає, що боротьба з комунізмом — не лише вихід з членів КПСС, який вже на початку 1989 року набув масовості («Україна», 1989, № 20, с.4), бо став безкарним. Але чи варто тим, кого ініціатори створення «на базі Програми і Статуту Руху» нової партії називають «здоровими силами в КПСС» («ЛУ», 8.03.1990, с.1), в індивідуальному порядку виходити з КПСС?

Не варто! Цим вони, по-перше, доводять, що були членами партії для особистої вигоди. Та й мужности сьогодні для виходу з КПСС не треба, бо вихід безкарний, не веде до втрати посад. Завдання «здорових сил в КПСС», якщо вони дійсно здорові, насамперед полягає в тому, аби КПСС привселюдно визнала себе винною в скоєних проти людства злочинах і на своєму з'їзді прийняла рішення про тотальний саморозпуск. Індивідуальний вихід з

рядів КПСС тільки поглиблює роз'єднання нашого народу на два протилежні в ідеологічному розумінні цього слова табори.

Роз'єднує наш народ і ворожнеча, що минулого року розпочалася між українськими католиками і українськими автокефалістами. А це, в свою чергу, призводить і до роз'єднання на релігійному ґрунті нашої еміграції.

Але ж, по-перше, 90% атеїстів в Україні — колишні православні — східняки. А 90% віруючих, за виключенням протестантів, — українські католики. Та й більшість протестантів — західняки. А ті кілька парохій, що в Західній Україні проголосили автокефалію, — українські лише за мовою Богослужіння, бо за обрядом вони — московські! У Східній Україні, на Слобожанщині та на Кубані сьогодні йдеться про відродження Християнства взагалі. По-друге, Українська Католицька Церква — це Українська Православна Церква, що вступила в союз з Римсько-католицькою і зберігає український православний обряд Богослужіння.

В ім'я єдності народу в боротьбі за Незалежну Соборну Україну мусимо не приховувати православність УКЦ. І маємо домагатися від Апостольського Престолу проголошення Київсько-Галицького Патріархату. Патріарх Української Церкви буде гарантом нашої єдності, духовним батьком всього українського народу і покладе край як галицькому, так і надніпрянському сепаратизмові. Західньоукраїнські автокефалісти теж твердять, що утвердження Папою Київсько-Галицького патріархату зніме питання про автокефалію. Щодо священства і мирян — активістів УКЦ, то місіонерський похід у Східну Україну для відродження християнства — обов'язок перед Богом і нацією...

На зекономлені копійки українська еміграція, що не з власної волі опинилася за кордоном, надсилає в Україну комп'ютери, ксерокси, магнітофони, відеотехнічну та патріотичну літературу. Надсилає в надії, що це допоможе нам у боротьбі за незалежність. А для досягнення незалежності, — писав авторові цих рядків редактор лондонської «Української Думки» Святомир Фостун, — ми повинні позбутися... «білих плям» духовної пустки в декількох важливих областях України, в яких суцільна тиша». Але вся надіслана нам техніка і патріотична література обслуговують Львів і в якійсь мірі Київ. Південь, Схід, Слобожанщина, надністрянські райони МССР, Кубань не мають патріотичної преси, ні техніки для її тиражування. Але ж доля України вирішиться на тих занедбаних землях, а не у Львові чи Києві. Якщо ми не приведемо в дію українців Півдня і Сходу, то, боїмося, здійсниться прогноза В. Січка: Українська держава займатиме територію одного сільського подвір'я. Та й тягнуться до нас, наприклад, українці Воро-

нежчини. . . У 1988 році вони порушили питання про українсько-російську двомовність у своїй області («Знамя коммунизма». Кантемирівка. 22.03.1988). Домоглися того, аби замість Другої програми ЦТ їм транслювали програму УТ («Знамя коммунизма». Кантемирівка. 16.02.1977, 3.03.1988; 1.11.1988). А це є свідченням того, що по той бік Донбасу маємо свідомий санітарний кордон, що надійно відокремлює нас од етнічної Росії. І ділитися з українцями, що живуть на окупованих Росією українських землях, самовидавними газетами, патріотичною літературою та технікою для їх тиражування — святий патріотичний обов'язок.

У Львові та Києві можна почути, що, наприклад, множилська техніка останнім часом працювала на виборчу боротьбу за місця у Верховному Советі УРСР та в місцевих советах.

Участь у виборах — чи не найбільша помилка, якої ми допустилися в роки так званої перебудови. . .

Дані, які оприлюднила в «Радянській Україні» 13 і 24 березня центральна виборча комісія по виборах народних депутатів Української ССР, засвідчують небачену й нечувану досі перемогу комуністів: членів КПСС у Верховному Советі УРСР аж 84.84%. І більшість з них потрапили туди з допомогою придбаної еміграцією множилської техніки, бо виступали від імені так званого Демократичного Бльоку України. Та й що цікаво: як тільки І. Драч з Д. Павличком вийшли з КПСС і вирішили створити нову партію, дембльокивці Львова, які є членами Руху, навіть не ворухнулися, аби вийти з партії. Доки народ остаточно не відвернеться од КПСС, ніяких змін на користь України не буде. Ті кількадесят патріотів, що потрапили до Верховного Совету, погоди там не зроблять. Навпаки, вони будуть дискредитовані. Яка, наприклад, народу користь від критичних виступів А. Собчака на з'їздах народних депутатів ССР чи на засіданнях Верховного Совету ССР? Усі свої рішення ці два органи влади приймають і від імені А. Собчака. Це саме чекає на братів Горинів, Хмару, Чорновола і Лук'яненка. До речі, в своїх проконфедералістських програмах ні Горині, ні Хмара, ні Лук'яненко ще не дійшли до всіх сьогодишніх потреб народу. В ССР немає ні безплатної медицини, ні безплатної освіти («Правда», 31.08.1989, с.3), ні безплатного побутового обслуговування, адже робітнику, селянину, інженеру, як відомо, недодається 67% зарплатні («Веч. Одесса», 23.02.1990.). А створення платних госпрозрахункових поліклінік чи туалетів — додаткове пограбування народу з метою продовження існування комуністичної імперії. І не помічати цього в боротьбі за народ — політична сліпота.

Сказане нами вище доводить, що всім верствам українського

народу на даному етапі потрібні не комуністичні дембльоки, а історичні, економічні, культурні та політичні знання, що допоможуть усвідомити необхідність повалення комуністичного режиму в ім'я побудови Соборної Української Держави як єдиної можливої форми земного буття народу з багатопартійною системою. Адже лише в незалежній Україні не буде місця національному роз'єднанню, духовій деградації, економічному застою та екологічним катастрофам, тому що незалежність поверне нам визначені Богом «границі замешкання» земного простору і поведе нас тим шляхом, яким «за минулих поколінь» дозволив українцям ходити сам Бог. Тільки заради цього варто жити і боротися.

(Одержано почерез УЦІС)

* * *

1. Надеждин Н. И. Литературная критика. Эстетика. М., 1972.
2. Права людини, Зб.док.К., 1989.
3. Програма КІПС. К., 1986.
4. Статут КІПС, К., 1986.
5. Czekanowski Jan. Czlowiek w czasie. Warszawa, 1967.

Зустріч стрільців з дівчатами

Ігор КІЧАК

«УРСР» ЧИ УНР?

«Націоналізм — конечна умова поступу»

П. Грабовський

I

Лютнева революція 1917 року змела російське самодержавство. Перед поневоленими народами колишньої царської Росії появилась можливість відновити свою національну незалежність. Широкий національно-визвольний рух розгорнувся з перших днів березня 1917 року й на Україні. На чолі цього руху стала створена в Києві 17 (н.с.) березня 1917 року Українська Центральна Рада під керівництвом професора Михайла Грушевського. Центральна Рада була заснована Товариством українців-поступовців, яке згуртувало навколо себе також представників різних українських київських груп та організацій. Але вже через місяць — 19-21 (н.с.) квітня — відбувся в Києві Всеукраїнський Національний Конгрес, на якому Центральна Рада була реорганізована, поповнена представниками від просвітніх, кооперативних, військових організацій, від українських соціалістичних партій, автономістів-федералістів, демократичних радикалів, самостійників, від селянської спілки, студентства, учительства тощо, і стала всеукраїнським революційним парламентом. Особливо її значення зміцніло після поповнення протягом літа 1917 року представниками всеукраїнських військового, селянського й робітничого з'їздів та національних меншин України.

Російський Тимчасовий Уряд після деякого спротиву визнав Генеральний Секретаріат Центральної Ради, утворений 28 червня 1917 року, крайовим урядом України як автономної одиниці Російської Республіки. Советський український дослідник Сергій Білокінь справедливо вважає, що «діяльність Центральної Ради... була, поза сумнівом, демократична. Обрана законним шляхом у тих формах, що відповідали певному стану суспільного розвитку, вона влади не узурпувала, бо ні в кого не перехопила проводу». При цьому виявилось, як зазначив український історик Дмитро Дорошенко, що «по всіх майже більших містах України провід захопила російська та зросійщена демократія, яка дуже противилась переведенню в містах українських домагань, особливо ж вороже ставилась вона до автономії України». Інший український

історик Наталія Полонська-Василенко підсумовує: «Величезною заслугою Центральної Ради та її проводу було те, що вона поновила в Україні державницьку свідомість, приглушену двома віками російської окупації. Вона перейшла разом з усією Україною протягом року величезну еволюцію — від підданства — через автономію — до незалежної Української Держави».

20 листопада 1917 року Центральна Рада проголосила утворення Української Республіки, а 22 січня 1918 року повну її самостійність.

II

Тимчасом у Росії 7 листопада 1917 року прийшла до влади большевицька партія, яка своїм першочерговим завданням поставила відновлення російської імперії, що розвалювалась на очах. І, звичайно, російські большевики крайньо вороже сприйняли відновлення самостійности Української держави. «Без Украины нет России», — заявив другий після Леніна вождь большевицької Жовтневої революції Л. Троцький. «Без украинского угля, железа, руды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может: она задохнется, а с ней и советская власть». Звичайно, скасувати Українську Народну Республіку вже було неможливо, її довелося визнати, але владу в ній треба було перебрати в большевицькі, тобто в російські руки.

Україною може правити тільки російська партія, про будь-яку українську організовану силу не сміє бути і мови. Інший вождь большевиків, близький соратник Леніна, Я. Свердлов 24.XI.1917 року заявив таке: «Создание особой партии украинской, как бы она ни называлась, какую бы программу ни принимала, считаем нежелательным». І от большевики скликали в Києві 17 грудня 1917 року з'їзд Рад селянських, робітничих і солдатських депутатів з метою перебрати владу від Центральної Ради в свої руки. Та виявилось, що з двох тисяч учасників з'їзду було тільки 150 большевиків. Тоді большевицькі делегати переїхали до Харкова, куди ще в першій половині грудня 1917 року прибули два червоногвардійські загони з Петрограду (а в другій половині грудня ще три) під командуванням Р. Сіверса. Під охороною штиків петроградських червоногвардійців і відбувся в Харкові так званий Перший Всеукраїнський З'їзд Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів, який створив советський уряд України й розпочав збройну боротьбу проти Центральної Ради, спираючись на червоногвардійські війська, надіслані з Петрограду й Москви під командуванням колишнього царського жандармського підполковни-

ка М. Муравйова. 8 лютого 1918 року військо Муравйова зайняло Київ і вчинило в ньому кривавий погром, коли протягом двох днів було вбито 5 тисяч українців. Наступаючі російські війська в українських зросійщених містах дістали підтримку місцевих російських і зросійщених робітників, як це було, наприклад, у Києві з відомим повстанням робітників заводу «Арсенал», яким командували такі «представники українського народу», як Горвіц, Зарніцин, Крейсберг, Смірнов, Гамарнік, Іванов, Кудрін, Лебедев, Богданов (під цим оглядом подібні повстання в українських містах проти Центральної Ради дуже нагадують повстання львівських поляків проти української влади ЗУНР в листопаді 1918 року). Большевики, звичайно, робили при цьому все, щоб надати український вигляд своєму наступові на Україну. Ось наочний уривок з листа Леніна до Орджонікідзе, призначеного в грудні 1917 року тимчасовим надзвичайним комісаром України: «рішуче й беззастережне перелицювання наших частин, що є на Україні, на український лад — отаке тепер завдання. Треба заборонити Антонову називати себе Антоновим-Овсеенком, — він повинен називатися просто Овсієнком. Те саме треба сказати про Муравйова (якщо він залишиться на посту) та інших». Це писалось 14 березня 1918 року, коли большевицька навала вже відкочувалась з України.

Під загрозою большевицької окупації України й втрати незалежності Центральна Рада 12 лютого 1918 року звернулася за вимушеною допомогою до Німеччини та Австро-Угорщини, і на цей раз українська державність була врятована.

Після авантюристичних експериментів з так званою Донецько-Криворізькою Советською Соціалістичною Республікою Тавриди, большевицька Росія тимчасово вимушено примирилася з існуванням Української держави і 12 червня 1918 року підписала з нею попередній договір про мир.

III

У зв'язку з переходом влади на Україні до Директорії Української Народної Республіки, большевицька Росія розпочала вдруге наступ на Україну. 17 листопада 1918 року була створена так звана група військ Курського напрямку в складі декількох дивізій під командуванням В. Антонова-Овсеєнка, що в другій половині грудня 1918 року розгорнула бойові дії без оголошення війни. Для прикриття цих дій у Курську 28 листопада 1918 року був створений так званий Тимчасовий робітничо-селянський уряд України,

що його очолив неприхований україножер Г. П'ятаков. 3-го січня 1919 року большевицькі війська зайняли Харків, підтримані черговим повстанням російських робітників, 15 лютого — Київ. Директорія УНР формально об'явила війну Росії з 16 січня 1919 року після того, як на ряд нот з приводу неспровокованого наступу російських військ уряд РСФСР відповів так: «Ваше утверждение, что на вас наступают латыши, мадьяры и китайцы, завербованные на средства Российского Правительства, является клеветой, которую распускают против нас уже в течение года империалистическая и контрреволюционная печать, желая этим обессилить и скомпрометировать удачную революционную оборону, которую Советская Россия ведет против всех белогвардейских фронтов». Невдовзі перед цим, 29 листопада 1918 року, Ленін у телеграмі головнокомандуючому Й. Вацетісу інструктував: *«За просуванням наших військ на захід і на Україну створюються обласні тимчасові Радянські уряди. . . Без цієї обставини наші війська були б поставлені в окупованих (підкреслення наше — І.К.) областях у неможливе становище».*

Отже, мова йшла про окупацію й про розігрування при цьому фарсу з «урядами» й «республіками». Большевики всяко намагались позбавити уряд УНР підтримки власного народу. Для цього вже в січні 1919 року була широко розпущена плітка про те, що ніби то Директорія, яка вела в Одесі переговори з Антантою, продала Україну Франції. Насправді, ніякого договору Директорія з Антантою ніколи не підписала. Ось текст постанови Директорії від 6 лютого 1919 року: «Виходячи з потреби спиратися на довір'я народу, відхилити французькі умови угоди». Вирафінованій большевицькій агітації й пропаганді все ж вдалося обдурити українське селянство. Для большевиків ставка була найвища. Я. Свердлов захлинався: «Ви знаете, что спасение всея революции — не только российской, но и международной — находится теперь в руках Украины? Вы должны знать, что российская революция переживает сейчас очень критический период из-за расстройства продовольствия. . . И продовольствие, и топливо имеется здесь на Украине, и то, и другое можно получить с Украины только при условии, если будут созданы крепкие государственные учреждения».

Це сказано 3 березня 1919 року, а наступного дня ще одвертіше: «Здесь нужно с полной определенностью подчеркнуть, что то, что сегодня в силу международных обстоятельств мы выделили в отдельную республику — Украину, быть может завтра, с изменением международной обстановки, снова войдет в качестве равноправной части в общероссийскую республику».

Не приховував своїх мотивів і сам Ленін. Наприклад, зразок: «Про богатство этого края говорят с неслыханным удивлением. На Украине кормят пшеницей свиней. . . на Украине, на Северном Кавказе мы имеем неслыханные богатства, которые могут накормить голодных рабочих и восстановить промышленность». Це вже 12 червня 1920 року. Але про це говорив Ленін ще й під час першої інвазії на Україну в телеграмах Антонову-Овсенку і Орджонікідзе: «В Харьков Антонову и Серго. Ради Бога, принимайте самые энергичные и революционные меры для посылки хлеба, хлеба, и хлеба!!! Иначе Питер может околеть. Особые поезда и отряды. Сбор и ссыпка. Провожать поезда. Извещать ежедневно. Ради Бога!» (28 січня 1918 року). І через два дні знову Антонову: «Направьте все усилия для подвоза в Питер хлеба и хлеба».

Ось для чого потрібна була так звана «Радянська Україна». Троцький підкреслював: «То, о чем мы здесь в России говорим совершенно открыто, на Украине можно шептать на ушко, а то лучше и совсем не говорить». Цей «вождь революції» добре зрозумів характер українського народу, власне українського селянства. «В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит, бурлит, как сам грозный Днепр на своих порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух вольности, который давал украинцам нечеловеческую силу в течение сотни лет воевать против своих угнетателей: поляков, русских, татар и турок и одерживать над ними блестящие победы. Только безграничная доверчивость и уступчивость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только на время войны — каждый раз губит все завоевания украинцев. . . Эти бытовые особенности характера украинцев необходимо помнить каждому агитатору, и его успех будет обеспечен. . . так или иначе, нам необходимо возвратить Украину России. . . Украина должна быть нашей, и нашей она будет только тогда, когда будет советской, а Петлюра вышиблен из памяти народа навсегда». Це було сказано в грудні 1919 року.

Який стан України сьогодні — знаємо всі. Вона не є республікою, а насправді — звичайною губернією унітарної імперії, її справжньою колонією. Вона не є соціалістичною, бо цілковита монополізація капіталу в руках держави не має нічого спільного з соціалізмом. Вона не є радянською, бо влада в Україні не належить Радам. І вона не є українською, бо нині вже довелося створити Товариство української мови і бити на сполох про можливість вимирання навіть самої української мови.

IV

В 1919-20 роках в Україні не було громадянської війни. Відбулася війна між Українською Народною Республікою і РСФСР, яка закінчилася в листопаді 1920 року окупацією і завоюванням України Росією. Створена замість УНР російська експозитура, названа Українською Радянською Соціалістичною Республікою, якщо й вважати її якоюсь фікцією держави, є «потьомкінською державою» російської меншости, замешканої в Україні.

В 1922 році проголошено входження цієї «УРСР» до складу Союзу ССР на підставі договору від 30 грудня того ж року, підписаного в Москві від імени РСФСР представниками Російської Комуністичної партії (большевиків) і від імени «Української РСР» та подібних ще двох «РСР» — представниками тієї ж РКП(б). Тобто так званий союзний договір уклала Російська партія большевиків сама з собою. Це означає, що немає ніякого союзу республік, бо для його створення потрібні хоча б дві республіки, а насправді є одна тільки Росія, яка сьогодні називається ССРСР, — та ж імперія, що була й до лютневої революції 1917 року.

Справжню імперську суть большевизму дуже скоро зрозуміли й розумніші з російських монархістів. Під час громадянської війни в Росії між большевиками і білогвардійською монархічною контрреволюцією, яка (ця друга) виступила з одвертим гаслом відновлення «єдиної неділимої Росії», на большевицьку сторону перейшло 48,5 тисяч колишніх царських офіцерів і генералів, в т.ч. 400 офіцерів генерального штабу, і 10 тисяч військових чиновників, серед них відомий царський генерал О. Брусілов і головами Червоної Армії Й. Вацетіс, С. Каменев і контрадмірал О. Немітц — головнокомандуючий Чорноморською флотом.

О. Брусілов у 1920 році заявив: «... большевики, наконец, сохранили целосность России», а один з головних лідерів монархічної контрреволюції генерал А. Денікін у своєму заповіті вже в 1945 році написав: «Если бы мы знали по какому пути развития пойдет Советская Россия, мы бы никогда против нее не воевали». Цим сказано все. Зрештою, про це відверто говорив і сам В. Ленін у 1918 році: «Надо иметь мужество глядеть прямо в лицо неприкрашенной горькой правде. Надо измерить целиком, до дна, всю ту пропасть поражения, *расчленения* (підкреслення наше — І.К.), порабощения, унижения, в которую нас теперь толкнули». Далі він закликав: «Добиться во что бы то ни стало того, чтобы Русь перестала быть убогой и бессильной, чтобы она стала в полном смысле могучей и обильной».

Неприховано про відновлення єдиної неділимої Росії сказав і М. Хрущов 6 листопада 1957 року: «Сорок лет назад наша Родина, измученная империалистической войной, переживала тяжелейшую экономическую разруху, стояла на грани катастрофы. Политика буржуазии и помещиков обрекала Россию на *расчленение* (підкреслення наше — І.К.) империалистическими хищниками, на превращение ее в колонию крупнейших капиталистических держав Запада. Партии меньшевиков и эсеров помогали буржуазии и помещикам проводить эту изменническую политику. И только одна партия выступила как подлинная патриотическая и революционная сила. . . Это была славная ленинская партия большевиков. . .». Інакше, як висловився генерал О. Брусілов, «революция (жовтнева — І.К.) была русской необходимостью», або колишній оберпрокурор Синоду В. Львов: «Мы считаемся с тем, что Советская власть представляет собой национальную силу русского народа».

Коротше кажучи, більшовики врятували російську імперію й продовжили її вік, обґрунтувавши свою діяльність конечною потребою всім поневоленим ними народам спільно будувати рай на землі — комунізм. До чого ми добудувалися й якими методами, і якою ціною, — це вже всі добре знаємо.

Сьогодні вже ніяк неможливо пояснити такий кількості народів необхідність дальшого перебування в цьому спільному казані. Народи заявляють щораз голосніше про своє право і волю бути самим собі господарями на своїй землі. І цілком зрозуміле в цьому зв'язку бажання українського народу здійснити нарешті своє природне право мати власну суверенну державу, яка була б республікою, народною й українською, не на словах, а на ділі.

(Одержано через УЦІС)

14 січня 1990 року.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Михайло ОСАДЧИЙ
Любомир СЕНИК

СУЧАСНЕ ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНІ І НА ЛЬВІВЩИНІ (Скорочено)

Конференція Львівського Крайового НРУ

(УЦІС) 12 травня 1990 року у Львові відбулася конференція Львівського крайового НРУ — РУХу. З політичною доповіддю «Сучасне політичне становище в Україні і на Львівщині. Концепція і завдання РУХу», підготовленою членом Ради і членом Президії Львівського крайового РУХу Михайлом Осадчим та Любомиром Сеником, виступив на конференції Михайло Осадчий.

Конференція прийняла ухвалу: політичну доповідь Осадчого-Сеника взяти за основу майбутнього розвитку і практичної діяльності РУХу, проте навіть уже під час виборів керівних органів Львівського крайового РУХу цієї доповіддю не керувалися.

Подається текст політичної доповіді Михайла Осадчого «Сучасне політичне становище в Україні і на Львівщині. Концепція і завдання РУХу». Питання: Занепаде РУХ чи стане громадсько-політичною структурою — залишається нерозв'язаним.

Ідеологічні засади РУХу

РУХ виник як масова політична організація, яка своєю суттю протистоїть імперській ідеології, що є сьогодні на озброєнні КПСС як імперської партії, яка впродовж усієї своєї історії виражала інтереси імперії.

Марксистсько-ленінська ідеологія (марксизм-ленінізм), комуністична ідеологія в цілому є облудною теорією, згідно з якою мав побудуватися такий економічно-політичний устрій, той «вимріяний» лад, що мав ошчасливити мільйони. Крім нещасть, злиднів, страшних духових, людських і матеріальних втрат, нічого іншого він не приніс. Але досі імперія не може відмовитись від цієї людоненависницької теорії, бо добре розуміє, що, відмовившись від неї, вона втратить політичний засіб обману мільйонів. Вигідно їй триматись цієї теорії, бо саме за її допомогою вона, імперія, праг-

не втримати в своєму ідеологічному впливі ще не прозрілих людей, а то й окремі етнічні групи чи навіть народи. Імперія продовжує безпощадну експлуатацію природних і людських ресурсів різних народів, сьогодні позбавлених економічної, політичної, культурно-національної незалежності, між іншим, прикриваючись комуністичною ідеологією, при чому й надалі здійснюючи тоталітарний ідеологічний тиск на всі існуючі структури через засоби масової інформації та інші способи.

Завданням РУХу є й надалі протистояти цій облудній ідеології, розвінчувати її на кожному кроці, на конкретних прикладах викривати її життєву несумісність із нормальним правовим суспільством, з людською спільнотою, основаною на принципах християнської моралі й етики, християнського гуманізму, любови до людини незалежно від її соціального, правового, службового становища і переконань. Принцип класового, ворожого ставлення до окремих груп людей, навіть до окремих народів, комуністична ідеологізація і політизація суспільства для РУХу є неприйнятні і в своїй основі ворожі.

Спільними зусиллями людей мислячих, людей національно свідомих, патріотично настроєних — доможемося того, що та сьогодні існуюча різниця різних рівнів свідомості, яка, на наше нещастя, ще існує в різних регіонах України (східного і західного, також західного і північного чи південно-західного), зникне. Ми, свідомі українці, мусимо зрозуміти, що реальна єдність українського народу мусить будуватися на ґрунті спільної праці за нашу свободу, за політичну і економічну незалежність. Незалежність України — мета, яка всіх нас єднає.

Тактика РУХу

Виходячи з політичної ситуації, а також із ідеологічних засад РУХу, Львівська крайова організація має приймати в своїй тактиці такі ухвали, які найповніше відповідають потребам народу і згідні з його моральними засадами, прагненнями й устремліннями.

Сьогодні на Львівщині, Івано-Франківщині і Тернопільщині волею народу обрані демократичні Ради, які приймають ухвали, принаймні багато таких ухвал, які подиктовані волею народу. Тому *на даному етапі* слід вважати правильною тактикою РУХу *підтримку* Рад, які уперше за всю історію на західних землях України стали демократичними.

Опозиція РУХу до Рад можлива, але в тому випадку, коли б Ради стали в опозиції до народу. Отже, підтримка, всебічна співпраця з Радами для РУХу є прийнятною тактикою — сенс існуван-

ня масової політичної структури, за допомогою якої й Ради можуть мати дійовий важіль впливу, взаєморозуміння і співпраці.

Щодо тактики РУХу відносно комуністичної партії, а також інших партій, то необхідна чітка політична диференціація. Якщо до сьогоденішньої КПСС, беручи до уваги її сумнозвісний 70-річний досвід керівної суспільної сили, РУХ висловлює неґацію, критику і докладає всіх зусиль на її розвінчання, то до інших партій РУХ визначає свою тактику, враховуючи політичні позиції цих партій, їх програми і статуту. Визначається ця тактика насамперед найголовнішим питанням: ставленням до головної проблеми — *політичної і економічної незалежності України, способів її досягнення, шляхів реалізації незалежності*.

Нарешті, тактика РУХу формується на підставі глибокої політичної аналізи реальної ситуації в регіоні і в усій Україні. Тільки на цій підставі слід приймати колегіальне рішення, яке буде волею усіх членів РУХу.

Сьогодні вважаємо, що в Русі, головнo в її керівних структурах, приналежність членів до КПСС розходиться з головними політичними завданнями РУХу.

До речі, про політичну й економічну суверенність України заговорили не тільки опозиційні неформальні об'єднання і політичні угруповування, але й Івашко та його команда. Я хочу запитати присутніх: чи вірите Івашкові та його команді, що він справді і ночами не спить, все мізкує, як здобути Україні політичну й економічну суверенність?

Чи вірите Ви в ту суверенність реальну?

Далі. На черзі творення Демократичної партії за ініціативою Павличка-Драча. Вона вочевидь буде складатися з активно діючих сил Руху, з представників чи не всіх неформальних об'єднань. Але чи підмінить вона, та політична партія, Рух? Може, діяльність Руху вичерпала себе вже тоді, коли її на той час провідники ввійшли до Рад і парламенту України?

Гадаємо, що така підміна нанесе непоправного удару Рухові і знівелює його, здискредитує в очах народу.

Брак досвіду, шалений тиск партапарату та іншої реакційної номенклатури на демократично обрані Ради, відсутність у них реальної влади — все це об'єктивні та суб'єктивні причини уже допущених Радами помилок, а таких помилок у майбутньому, можливо, будемо мати більше!

Ми не за те, аби оновлений Рух контролював Ради і парламент навіть там, де Ради складаються з членів Руху.

Ми за те, аби оновлений, радикалізований Рух виробив своє стійкіше обличчя. Аби Рух не обернувся в партію, а став консолі-

дуючим штабом діяльності всіх партій, політичних і неpolітичних угруповань народу. Ми проти того, аби Рух був заангажований у сферу неминучої міжпартійної боротьби, яка почнеться неодмінно, як це засвідчує практика всіх демократичних суспільств.

Передбачаємо також, що, крім міжпартійної боротьби, Рух оновлений, Рух зі своїм обличчям зіткнеться ще з однією проблемою: проблемою непорозумінь між народом і Радами, навіть там, де в них у більшості представники Демократичного блоку. І тут Рух повинен виконувати не ролю суддів чи якогось арбітражу, а детонатора народних стремлінь!

І Рух, і різні партії в лоні Руху і поза Рухом будуть мати єдину мету — *незалежність України!*

Будуть висуватися лише різноманітні шляхи і методи, спрямовані на досягнення цієї мети.

Оскільки передумовною метою кожної партії буде перебрання влади — Рух буде у вигіднішому становищі, якщо він *не буде* керуватися цілком — перебрання влади.

Уже це одне поставить РУХ в ситуацію, яка дозволить йому холоднокровно й об'єктивно аналізувати будь-яку можливу політичну обстановку і визначати завдання та подальшу діяльність в ім'я єдності нашого народу.

В ім'я єдності народу ми повинні подолати прищеплену комуністичною мораллю та ідеологією сліпу віру в авторитети.

Нам треба піднімати не авторитет особи, а авторитет конструктивної думки. Ми повсюдно чуємо: Україна — не Прибалтика. Україна — не-не-не. . . , а тому, мовляв, ми повинні будувати працю на ланцюгу компромісів.

Відомо, що є компроміси тактичні і стратегічні. Стратегічні компроміси маємо тепер у формах словоблудства та невиразності кінцевої мети — побудови незалежної Української держави, їх треба позбутися, буквально викинути з нашого політичного вжитку.

Це буде чесна і принципова постановка питання — і хто підтримує її — хай іде в активний народний Рух, хто проти — хай лишається з відповідним до своїх смаків політичним угрупованням чи партією.

Підтримуючи багатопартійність, РУХ як організація політична, яка не ставить своєю метою перебрання влади, — повинен основну ставку робити на те, що українському народові на даному історичному етапі потрібні не так та чи інша партійна ідеологія, а глибокі фахові, історичні, економічні, політичні, культурні, екологічні знання, знання і набутки, що допоможуть усвідомити

крайню потребу побудови української незалежної держави як єдиного гаранту буття української нації і всіх національних меншостей в Україні.

Що потрібно, аби РУХ виконував цю безпристрасну ролю, а не хилився поміж партіями та народними Радами?

Не для активізації РУХу, а для вироблення його окресленості обличчя, для нової його постави, для того, коли хочемо, щоб РУХ не помер, — РУХ повинен радикалізуватися. РУХ повинен стати справжнім і сильним опонентом як до КПУ, якою б вона не обернулася — КПУ чи УКП, до інших партій, та й до абсолютної більшості Рад. І навіть до Рад, в яких демократичний бльок зараз у більшості, якщо вони, такі Ради, захопившись компромісами чи іншими ілюзіями, будуть приймати ті чи інші антинародні ухвали!

Помилки РУХу як політичної організації приховуються не лише в обмеженій програмі, а передусім в ілюзії, якої не були позбавлені керівники РУХу, а саме: мовляв, можна буде співпрацювати з партією, — а також у розмитості ідеологічній. Хоча Рух не є політичною партією, однак співпраці з партією не вийшло, як і зараз не виходить з партії членство лідерів Руху; політична криза, що заторкнула партію, рикошетом прокочується і рядами Руху і, природно, стосується це і всіх членів нашої організації — членів партії.

Помилка Руху і в тому, що сьогодні не працюють структури організації — це не тільки організаційна хиба, а й політична, оскільки досі не розроблено чітких політичних засад Руху.

Вийти з кризи треба організаційно й політично: 1) організувати невеликі, але дійові структури з оплатою відповідних посад; 2) опрацювати політичні засади Руху.

Необхідно залучити до праці діяльних людей, які керувалися б не власними амбіціями, а інтересами України, людей мудрих і чесних, відданих ідеї національного відродження і визволення України.

Подальший розвиток Руху, вочевидь, повинен відбуватися шляхом диференціації сил, викристалізовування — хто є хто?!

Адже півтора року тому Рух зібрав під свої штандари патріотів, демократів, комуністів, невдоволених партократією, а також маси мітингуючих. І саме тому мітинги з національною атрибутикою і символікою справляли найефектніше враження. Але це різношерстя РУХу, яке на початках створило йому авторитет і навіть згуртувало народ довкола нього, — сьогодні розшаровується.

Спроба організувати партію на основі програми і статуту Руху завершилася тим, що лідери Руху почали втрачати авторитет.

Як переконує поява Комітету по створенню на базі НРУ — Руху некорінних народів України, — вони, ці Рухи на базі Руху, будуть боротися за збереження колоніального статусу України («Рад. Україна», 30.3.90 р.). Тут сконсолідовані сили, які на сьогодні поділяють імперську політику Москви. Їм наразі і в гадці немає включатися разом з корінним населенням, тобто з українцями, в реалізацію основної нашої мети — побудови незалежної демократичної Української соборної держави.

Доки ми будемо вважати, що неприйняття ідеології КПСС — це щось страшне й обов'язково кримінальне, доти ми не побудуємо ані громадянського суспільства, ані правової держави з багатьма партіями, ані суверенної України.

Сьогодні ідеологія КПСС-КПУ бореться не з проявами Інтерруху, не з коляборантами та колонізаторами, а з патріотами України, які не приховують своїх поглядів на антинаціональну політику КПСС-КПУ.

Саме боротьба з такими патріотами руйнує єдність нашого народу, ту єдність, без якої ми не побудуємо незалежної України.

Аби РУХ задіяв на ґрунті нової концепції, що враховувала б політичну ситуацію сьогоднішнього, а не вчорашнього дня — потрібна докорінна зміна не тільки його вчорашніх засад, а й вироблення нових структур.

Для цього пропонуємо: найближчим часом публічно оголосити день II з'їзду Всеукраїнського РУХу, а до розробки його нової програми оприлюднити (перед цим, звичайно, розробивши її) нову Деклярацію принципів, або плятформу РУХу. Його, РУХу, нинішню програму оголосити застарілою. Дуже можливо, що оновленому, радикалізованому Рухові потрібна не програма, а лише плятформа РУХу!

В новій плятформі чи деклярації принципів Руху передусім точно і без всіляких мудрувань виробити своє ставлення до мети РУХу — створення незалежної суверенної держави — України!

Оновлений РУХ мусить уникнути в своєму вищому керівництві членів КПУ чи УКП, членів будь-яких інших існуючих чи створюваних партій.

Вище крайове і республіканське керівництво оновленого РУХу не повинно включати в свої ряди також осіб з державними посадами — вихідці вони з комуністичної, інших партій, чи з середовища самого РУХу. Кожен, обраний до вищих Рад чи на відповідальну державну посаду з рядів РУХу, механічно виключає себе з керівництва народним Рухом, але не тільки має право, але й морально зобов'язаний залишатися членом РУХу.

Обернеться УРП чи УНП, політичне об'єднання ДСУ в загаль-

нонаціональну партію — слава Богу! Очолить одна з цих партій, чи ще не зформована партія Павличка-Драча уряд України — слава Богу!

Народний Рух України бачимо як перманентно опонентну суспільно-політичну силу, яка повинна готувати кадри для оновлення України, але сама не прагнути до влади як організація. Вийшов хтось з надр РУХу в керівне ядро держави чи якоїсь партії — слава Богу, але, будь ласкавий, поступися керівним місцем у РУХові, але членом РУХу залишайся. Людей, талановитих і діяльних, що шукають змоги виявити свої потужні сили, — вдосталь. Історія вчить, що є один вічний і нерухомий закон суспільного буття — це закон постійних змін.

Те, що вчора сталося Україні і було для неї поступом, — сьогодні вже гальмо. Той, хто вчора кидав привабливі гасла на кшталт «Слава суверенній Україні» — чи в змозі, запитуємо, сьогодні реалізувати його? Згуртувати навколо нього людей? Бо ж у демократичному суспільстві вигукнути і проголосити можна будь-що!

Тож чи спроможні ми творити громадянство України, національну армію, без котрої суверенність — всього-навсього фікція і уласкавлююче слово?! Чи спроможні ми вибороти національну валюту, піти на створення посольств вільної України з іншими вільними державами? Про яку суверенність без цього всього може йти мова?!

Нам треба уже сьогодні проголошувати IV Універсал у його нинішньому виконанні. Інакше нам не простить історія, як не прощає вона Грушевському-Винниченкові, як не прощає вона, попри співчуття до трагічної долі, Хвильовому-Скрипникові, — за їхні благородні наміри, але нульові дії!

Отже, аналіза політичної ситуації в Україні і на Львівщині зокрема приводить до єдиного висновку, що РУХ як масова політична організація ще далеко не вичерпав себе, а навпаки, має перед собою надзвичайно відповідальні завдання, які виникли і голосно заявили про себе у зв'язку зі зміною політичної ситуації і відповідної дислокації демократичних і патріотичних сил з одного боку, а з другого — партократії, яка також перегруповує свої можливості і готується до наступу.

Тому необхідна радикалізація РУХу, яка зводиться на сьогодні до чіткого визначення кінцевої мети РУХу, а саме — створення української національної незалежної держави в адекватному розумінні цих слів, вироблення концепції ставлення до партій, до новообраних Рад, вироблення відповідної до ситуації тактики.

РУХ як масова політична організація зобов'язаний працювати на засадах консолідації всіх демократичних і патріотичних сил

України, які своєю метою ставлять побудову національної державности. Керівництво РУХу повинно бути позапартійне, в ньому не повинно бути ані депутатів усіх рангів, ані високопосадових осіб.

Якщо ж ми відступимо, зважаючи на кон'юнктурні міркування (чи приятельські стосунки, чи особисті контакти і т.ін), — то РУХ як організація втратить своє самостійне значення, а отже і своє політичне покликання — бути в авангарді революційних політичних процесів в Україні. Ми втратимо може останній шанс віддати себе Україні не як жертви, не як в'язні партапарату, а як будівничі України в європейському домі вільних демократичних незалежних держав.

Слава Україні!

ЗВЕРНЕННЯ ДО НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ ДЕМОКРАТИЧНОГО БЛЮКУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УССР

(УЦІС) Найважливішим питанням для українського народу на теперішньому етапі його суспільно-історичного розвитку є питання про відновлення державности України. Адже створення незалежної української держави — це фундамент, на якому тільки і можливе розв'язання усіх економічних, культурно-національних та екологічних проблем нашої Батьківщини.

Багаторічне перебування України у підневільному стані у складі спочатку Російської імперії, а потім і у видозміненій імперії під назвою ССРСР довело наш народ і нашу землю до катастрофи. Досить обдурювати себе та інших! Треба сказати нарешті правду, що для врятування України необхідна повна свобода для українського народу. Тому закликаємо депутатів Демократичного блоку виступити на сесії Верховної Ради УССР із заявою про необхідність виходу України зі складу Советського Союзу і створення незалежної української держави.

21 травня 1990 року

Львівська обласна рада
Української Республіканської Партії

Д-р Василь ЯЩУН

КУЛЬТУРА НАРОДУ — ДУХОВОТВОРЧА СИЛА НАЦІЇ

Дехто думає, що історію народу творить «боротьба за існування», деякі твердять, що цю історію творить боротьба світоглядів, інші приписують виключну або майже виключну ролю в творенні історії державним провідникам або політично-військовим вождям, а ще інші боронять думку, що історію творить увесь народ.

Прихильники концепції «боротьби за існування» як генези і мотивації історичних процесів намагаються доказати безглуздість вищих ідеалів життя поза його біологічною сферою, безплідність суспільно-громадської діяльності, кон'юнктурність моралі й етики і т.п. Метою людини є створити собі вигідне життя, хоч би й за ціну кривавої конфронтації з силами довоколишнього світу, що виступають то в більше, то в менше невідповідному стосунку до цієї мети. Увесь глузд життя вичерпується підкорянням стихій природи для уможливлення собі бажаного статусу й способу життя та змаганням, що його диктує відношення до інших одиниць і народів за вдержання цього статусу й способу життя. Одним із видів такої боротьби за існування була війна носіїв гітлерівського націонал-соціалізму за «*Лебенсraum*» (життєвий простір).

Серед тих, що історичні здвиги, спади і застої вважають витворами боротьби світоглядів, можна відзначити два головні табори: ідеалістів і матеріялістів. Ця боротьба триває споконвіку. У відрізненні від першої концепції, що являє собою різновидне застосування натуралістичних лозунгів з виключенням віри в примат духа над матерією, концепція боротьби світоглядів ідеалістичного з матеріялістичним має ширшу філософічну плятформу. Вона не обмежує світу й мети людини й народу до життя для наживи з життя, але виходить поза межі цього світу й мети в сферу метафізики з її визнанням існування Абсолютного Духа, Творця матерії і її законів, та в боротьбі цих двох філософських світовідчужань бачить нанизування історичних фактів як епілогів цієї боротьби.

Третя концепція в основному не заперечує ні першої, ні другої тези, але головну ролю в історії народу й людства приписує великим постатям, здебільша індивідуальностям політично-мілітарного розміру. Серед таких постатей прихильники цієї концепції часто називають Олександра Великого, Юлія Цезаря, Джорджа

Вашінгтона, Наполеона та ін., а в історії України — Святослава Завойовника, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Богдана Хмельницького, Івану Мазепу і ін. Якби не було тих і таких постатей, кажуть вони, то й не заіснували б історичні події, зв'язані з їх іменами.

У протилежність цьому твердженню прихильники четвертої теорії думають, що творчою силою історії народу є весь народ. Велика постать — вождь стає великою завдяки історичним подіям. Без народу не було б цих подій, а без подій не було б і великих історичних постатей-вождів.

Кожна з цих концепцій містить більшу або меншу дозу правди в залежності від того, в якому аспекті будемо їх розглядати та що в них будемо наголошувати. Та розмірно найправильнішим, але неповним, є визнання, що синтеза цих чотирьох концепцій грає важливу роль в творчих процесах історії народів і людства. У боротьбі світоглядів важко виключити боротьбу за існування, ця знов не може відбуватись без участі народних мас, а в боротьбі з участю народних мас мусять бути великі постаті-провідники політичного і часто мілітарного масштабу, які очолюють цю боротьбу. Проте, як сказано, таке визнання є неповним тому, що хоч із цих концепцій і не виключена духова культура, то її значення як творчого чинника в історії народу не підкреслене. А воно грандіозне.

Слово «культура» можемо розуміти в різних значеннях: як витонченість манер; тоді спершу маємо на увазі станова верству й кращого індивіда як представника цієї верстви. Можемо мати на увазі науку й засвоєння великої кількості знань; тоді людиною культури буде вчений. Можемо теж думати про філософію в найширшому значенні слова і вміння маніпулювати абстрактними поняттями; тоді слово «культура» можемо стосувати до інтелектуала. Це слово може означати теж різновиди мистецтва — літературу, музику, малярство, різьбу тощо. Проте найкраще окреслити це поняття як суму продуктів усіх вищенаведених видів свободного людського розуму й вільного серця. Усі вони разом творять важливу силу народу, що дозволяє йому увійти в реєстр культурних народів і відповідно до тієї сили зайняти серед них заслужене місце. Ця культура є паспортом для входу до такого реєстру, легітимацією, яка уповноважує даний народ «засісти в народів вільнім колі» та морально приневолює інші народи шанувати його й прийняти його до свого кола.

Візьмим до уваги німецький, англійський, французький і італійський народи. Щоб унаглядити їх високі досягнення в ділянках майже всіх видів культури в минулому й тепер, треба було б

посвятити сотні сторінок. Та навіть одна мала частина цього лябіринту культури, а саме: література, малярство, скульптура, музика і філософія можуть дати нам переконливу картину високих досягнень тих народів у цих ділянках.

Згадати б лиш таких німецьких філософів, як Кант, Гердер, Фіхте, Гумбольдт, Гегель, Шопенгавер, Шеллінг, Герберт, Шляєрмахер, Баадер і т.д.; літературні шедеври Кльопштока, Шіллера, Гайне, Гете, Шлегеля, Вакенродера, Тіка, Новаліса, Лессінга і численних інших; у царині малярства й скульптури — праці Рафаеля Менгса, Вінкельмана, Карстена, Корнелюса, Кавльбаха, Шадова, Равха, Цавнера і багатьох інших; в музиці — твори Баха, Генделя, Моцарта, Шпора, Вебера, Маєрбіра, Шуберта, Мендельсона, Шумана, Бетговена, Вагнера, Штрауса, Брукнера і ін.

У цих же галузях культурний дорібок французів теж не абиякий. Ось імена лиш деяких визначніших постатей у літературі: Лесаж, Фрвасар, Габорйю, Монтеск'є, Мольєр, Руссо, Фльобер, Шатобріян, Бальзак, Гюго, Роллян, Золя, Пол Буржва, Гі де Мопассан і сотня інших. У малярстві й скульптурі французи горді з досягнень таких мистців як Буше, Ватто, Лянкрей, Патір, Шарден, Гудон, Жером, Коро, Мілле, Бартолді, Дега, Ренуар, Роден і ін.; в музиці — Дебюссі, Форе, Гуно, Массне, Равель, Шамінад; у філософії — Декарт, Абельяр, Дідро, Жубер, Август Конт і н.

У розвитку культури англійського народу великі заслуги мають письменники Томас Грей, Річардсон, Філдінг, Аддісон, Стіл, Семюель Джонсон, Едвард Гіббон, Скотт, Діккенс, Шекспір, Байрон, Голдсміт, Водзворт, Шеллі, Джонатан Свіфт, Чарлз Лем, Алфред Теннісон, Джон Дейвідсон і багато інших; в малярстві — Вільям Гогарт, Вілкі, Малреді, Рейнолдс, Гейнсборо, Лоренс, Констабл, Вілсон, Тернер, Лейтон, Мілей і багато інших; в музиці — Елгар, Бріттен, Р. Вон Вілліамс і ін.; в філософії — Френсіс Бейкон, Джон Лок, Джеремі Бентам і ін.

Італійський народ може похвалитися досягненнями таких літературних асів, як Джованні Боккаччо, Данте, Петрарка, Паріні, Аріосто, Тассо, Альфієрі, Монті, Кардуччі, Квасімодо, Унгаретті, Д'Летта, Евгеньо Монтале, Джованні Папіні і багато інших. В малярстві височіють Піяцетта, Белліні, Карраччі, Лонгі, Каналетто, Гарді, Донателльо, Канова, Бартоліні, Тенерані, Міхаель Анджелльо, Леонардо да Вінчі і ін. В музиці — славетні Палестріна, Чімароза, Пізетті, Каселля, Пуччіні, Россіні, Верді, Леонкавалльо, Маскані, Карльо Менотті і багато інших. У філософії замітні Томасо Кампанеля, Джованні Віко, Галюті, Джоберті, Феррарі і ін.

Оце лиш маленька кількість прикладів із однієї частини змісту загального поняття культури, тобто частини гуманістичних наук,

у кількох передових народів Європи. Немалі досягнення мають вони теж у різnorodних царинах природничих і соціологічних наук (біології, хемії, математики, технології, археології, антропології, соціології і т.д.). Та вже й ця маленька кількість прикладів показує, що високоякісні й багатоскладові досягнення в культурі мають фундаментальне значення для народу, дарма, що ті досягнення роблять лиш одиниці цього народу, обдаровані особливими талантами. Ці досягнення стають власністю всього народу, до якого ці одиниці належать, і світ дає за них кредит всьому народові; бо саме весь народ, з якого даний творець культурного скарбу вийшов і до якого належить, є першим морально-правним споживачем цього скарбу й його самотнім морально-правним спадкоємцем.

Ці досягнення в царинах культури народу є критерієм його вартости й мірилом його респектабельности в очах інших народів. На цих досягненнях із їх основним стержнем — науково-дослідними завоюваннями будувалось і будується національне і політично-державне життя народів. Без високої культури в широкому значенні цього слова немає національної сили і не може бути мудрої політики, мудрих державотворчих чинів і позитивних ростів історичних епох. Певно, може статись так, що ворожі сили можуть знищити науково-культурні надбання народу і цей народ муситиме наново будувати свою культурну силу, як і природні стихії — буря, вода або вогонь — можуть знищити дім працьовитого власника, але певним є, що поза таким винятковим становищем висока культура — це успішний шлях до національної і державотворчої будови, її вивершування й закріплювання.

У якому ж становищі був і є український народ у цьому відношенні? Обширніша відповідь на це питання зайняла б кількасот сторінок друку. Тож слід обмежитись лиш до сутніх і коротких стверджень.

Український народ за тисячу років свого існування створив багату культуру, духову й матеріальну. Розвиток духової культури в усіх її різновидах (література, музика, малярство, різьба, філософія, весь стиль життя-буття) відбувався до большевицької революції на основі ідеалістичного світогляду з його головною силою — християнською традицією. Княжа доба Київської Русі від 11-го до 13-го століття — це золотий період цієї культури. Він багатий на твори перекладної й оригінальної літератури: церковно-богослужбової, проповідничої, гагіографічної, патристичної, апокрифічної, паломницької, літописно-хронікальної, мистецької (з її шедевром «Слово о полку Ігоревім»), вояцької, історичної, дидактичної і дидактично-автобіографічної. Високо стояла освіта, го-

ловними носіями й патронами якої було духовенство. Крім абстрактних знань з богословської ділянки і середньовічної філософії, були поширені знання з ботаніки, зоології, алгебри, астрономії і медицини, що їх черпали з таких творів, як *Фізіолог*, *Шестиднев*, *Палей* та ін. Розвинута була архітектура і образотворче мистецтво. Багатий був народний пісенний репертуар.

На жаль, друга половина 13-го століття та наступні 14 і 15 століття позначились занепадом цієї культури через княжі міжусобиці, інвазії кочовиків, головно татар, та в певній мірі через денационалізацію деяких українців з провідної верстви в період литовсько-польського панування.

Проте після того періоду застою прийшло знов культурне піднесення в 16-ому, 17-ому і дальших століттях у ділянках стислих і гуманістичних наук. Двигуном відродження були школи Братств — Львівського й Київського, академії — Острозька і Могилянська, а даліше, в 19-ому столітті, університети — Харківський, Київський і Одеський. З тих установ вийшли кадри вчених і наукових дослідників. З Могилянської Академії вийшли такі світила, як Григорій Сковорода, Величковський, Гамалія (філософи), Іван Хмельницький (юрист), Петро Симоновський, Юрій Кониський, Юрій Полетика, Микола Бантиш-Камінський, Василь Рубач, Микола Маркевич (історики). З Харківського університету вийшли Ізмаїл Срезневський і Олександр Потебня (філологи). Багато вчених із Могилянської Академії працювали згодом на російській території (Іван Прокопович, Михайло Максимович, Данило Самійлович, Йосиф Колинський-Гелита, Данило Кавунник-Велянський, кол. студент Шеллінга, Петро Лодій і ін.), даючи поважний вклад у розвиток російської культури. Чимало українських учених працювали теж в інших слов'янських академіях. Особливе значення в розвитку української науки мало НТШ, засноване у Львові в 1873 році, яке гуртувало найкращих науковців Сходу й Заходу України та видавало численні наукові праці. Між світськими науковцями того періоду слід відзначити Івана Франка, Степана Смаль-Стоцького та Михайла Грушевського, а між теологами — митрополита Андрея Шептицького.

Літературне зростання набрало сили з появою Котляревського, Шевченка і Костомарова, і літературне поле почало вкриватись високоякісними творами. Українська літературна продукція, хоч і не досягла рівня літератур німецької, французької та англійської, то немало її шедеврів не уступають в якості багатьом шедеврам цих літератур. Згадати б лиш Івана Франка, Лесю Українку, Марка Вовчка, Михайла Коцюбинського, крім відзначених уже Шевченка, Котляревського і Костомарова.

Українське малярство сягає ще часів трипільської культури. Імпозантними є фрески, мозаїки й ікони княжої доби, подивугідні бароккові іконостаси й портрети, праці таких мистців, як Йов Кодзилевич, Іван Зарудний, Семен Малий, Захарій Голубовський, Павло Казанович і багато інших. В епоху барокко багато українських мистців працювали в Москві, а в епоху класицизму — в Петербурзі (Антін Лосенко, Іван Саблучок — змінив прізвище на Саблуков, Дмитро Левицький, Володимир Боровиковський, який мав свою власну школу малювання портретів). Найвизначніші українські мистці-малярі емігрували в 19-ому ст. до Петербургу й згубили чи й зреклись своєї національної ідентичности, і тим чином українське мистецтво втратило найбільш творчі таланти, між ними Ілля Рєпіна, маляра козацьких картин, Івана Айвазовського, Олександра Литовченка і ін.

В епосі реалізму слід відмітити Миколу Ярошенка, Луку Долинського, Корнила Устияновича, Миколу Івасюка (автора імпозантної картини «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва»).

В епосі імпресіонізму (кінець 19-го — поч. 20-го ст.) з Краківської школи мистецтва вийшли: Іван Труш, Микола Бурачок, Михайло Жук і ін. Великим мистцем був Микола Новаківський, який мав малярську школу у Львові, що з неї вийшло багато малярів, і Михайло Бойчук, основник школи монументалістів. У 20-их роках в Західній Україні визначними були Петро Холодний, який створив свій неовізантійський стиль, Василь Крижанівський, Павло Кожун, Микола Бутович, Михайло Осінчук, Леонід Перфецький і багато інших.

В музичній культурі наш народ має теж поважні досягнення, хоч вони й не вивели його на міжнародну сцену, як це зробили, наприклад, досягнення Італії і Німеччини. Тут слід відмітити такі імена, як Микола Дилецький (17 ст.), засновник хоральної музики, Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Михайло Вербицький, Іван Лаврівський (18 ст.), Микола Лисенко, Петро Сокальський, Стеценко, Степовий, Леонтович, Підгорецький, Лятошинський, Людкевич, Барвінський, Нижанківський, Кошиць і ін.

Українська філософія до 17-го ст. розвивалась під впливом філософії Арістотеля і св. Томи з Аквіну, пізніше під впливом німецької ідеалістичної філософії Канта, Фіхте, Шеллінга і Гегеля. Українські філософи не створили своїх оригінальних філософських шкіл, за винятком Григорія Сковороди, сучасника Канта. У філософії Сковороди є Сократове «пізнай себе самого», Арістотелеве «панта реї», відгук платонівських ідей та його власне розуміння людини як мікрокосму, який є відбиткою макрокосму. Це все він поклав на фундаменти сутньо християнської метафізики, і

в цьому головно його оригінальність. З інших імен слід згадати Памфила Юркевича, який був учителем російського філософа В. Соловйова, Володимира Лесевича, Олександра Потебню (філософа мови), Михайла Туган-Барановського, Богдана Кістяківського та Вячеслава Липинського.

Оце лиш приблизний реєстр деяких визначніших творців певних галузей культури українського народу до большевицької революції. Цей розвиток культури продовжувався в Західній Україні, де діяла славна Богословська Академія у Львові та Український Вільний Університет, який, зрештою, тривав дуже коротко. Освітньо-культурнотворчими були теж Український Вільний Університет у Празі та Український Науковий Інститут у Варшаві. Ці установи гуртували багато наших учених і студентів.

По революції в УССР місце основного ідеалістичного світогляду з заякореною в ньому християнською традицією, під прапором яких впродовж дев'яти століть відбувався розвиток майже всіх ділянок української культури, зайняв тотально протилежний йому світогляд діалектичного матеріалізму з побудованою на ньому диктатурою й тоталітарною тиранією. Появилась і появляється велика кількість книжок, журналів, словників, фільмів, платівок тощо, переважно російською мовою. Але із цієї маси матеріалу тільки праці в ділянках нейтральних стислих наук, таких, як технологія, медицина, фармакологія, біологія, фізика, математика тощо не виставляють їх авторів на небезпеку суворой критики партійних апаратчиків і епілогу цієї критики — засуду «за антисоветську пропаганду». Такі бо праці своїм змістом не можуть мати безпосереднього зв'язку з декалогами тоталітарного режиму. Зате великі обмеження наложено на науковців і професіоналів інших ділянок та на письменників, поетів, мистців, композиторів, істориків і т.п. Їх продукція мусить цілком відповідати комуністичній ідеології та служити знаряддям пропаганди цієї ідеології. Відхилення від тієї лінії не толерується цензурою. Автори таких праць наражені на переслідування КГБ, а то й на тюремні муки та заслання в табори тяжких робіт або й на смерть. Жертвами тієї нелюдської сваволі над свободою й гідністю людини упали тисячі творців української культури, сотні наукових сил — світських і церковних, сотні письменників, поетів, десятки творців образотворчого мистецтва, композиторів і працівників інших галузей національної культури. Прикладом трагедії є Володимир Івасюк, якого найдено закатованим біля Львова, Алла Горська, Гелій Снегірьов (Гаврило Стріляний), Михайло Мельник, Віктор Кіндратович, Василь Стус, Олекса Тихий, Юрій Литвин і сотні інших. Одних розстріляно, інші загинули загадковою смертю, а ще інші загинули від непосильної праці в концтраційних таборах і в'я-

знищях. Українську мову, школи, уряди, навчальні установи — університети і педагогічні інститути — поросійщено з метою «злиття націй», тобто перетворення всіх народів СРСР в «советський народ», а в дійсності — шляхом цієї антиприродної, антигуманної і антинаціональної дії перетворити ці народи на російський народ з його культурою і всевладною мовою.

В якому ж становищі є українці в діаспорі? Протиставитись фізичній силі ворога, узброєного по зуби наймодернішою зброєю, не можна. Їй можна й треба протиставити українську морально-духову силу ідеалістичного світогляду, що запевнює свободу й гідність кожній українській людині та силу українських наукових і культурних надбань, плодів свобідного розуму й вільного духу. Ці надбання треба подвоїти, розцінюючи клич Івана Франка «Знай, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти відповідь» як імператив для кожної української людини, яка має дані і можливість збагачувати культуру українського народу на еміграції. У такому становищі є українські вчені і професіоналісти різних ділянок та українські студенти, які в недалекому майбутньому стануть ученими й професіоналами. На них передовсім лежить цей обов'язок тепер і в майбутньому. Особливу увагу слід присвятити гуманістичним, соціологічним, економічним і історично-політичним наукам, бо саме ці науки в УРСР викривляють правду про Україну: її історію, етнографію, фолклор, мистецтво, ідейні змісти літературних творів і т.д. Цю викривлену правду, що нею годують студентів у ВУЗ-ах в УРСР, треба спростовувати науковими працями, що служать загальному добру українського народу.

Українська суспільність повинна якнайбільше помагати українським студентам у їх студіях морально й матеріально. Це доцільно робити шляхом грошових пожертв на стипендійні фонди, організовані українськими високошкільними установами і науковими товариствами. Як тепер в університетських залах, так і пізніше, на своїх становищах, вони пам'ятатимуть, що вони були українській спільноті на серці, що ця спільнота була з ними, що допомогла їм досягнути їх студійну мету. Це зміцнить їх почуття й розуміння їх української ідентичності. А цю ідентичність їм слід зберігати. Від якості цієї ідентичності залежатиме теж реальна можливість зацікавити собою й українською справою англослов'янське середовище в різних секторах життя — науковому, політичному, суспільно-громадському й культурному — та мати певний вплив на це середовище, ознайомити його з українською культурою та з українською справою взагалі.

Творчими осередками культури народу є передовсім наукові

установи, університети й інститути. Тому морально-національним обов'язком української діаспори є давати їм фінансову допомогу, щоб уможливити їм видання наукових праць і розсилання їх по університетських бібліотеках.

Творенням високоякісних праць різновидів української культури на еміграції надроблятиметься те, що в Україні завмерло, втратилось або заглушилося внаслідок бур'янистих посівів советської антикультури. Цими надбаннями зберігатиметься ланцюг традиції українського народу і збагачуватиметься якісно його історія.

Процес нищення біологічної й духово-національної субстанції українського народу, започаткований царською Росією і продовжуваний її послідовником у національно-політичному й релігійному відношенні Советським Союзом, припинився в певній мірі із приходом до влади Михаїла Горбачова. Жалюгідне економічне становище СРСР змусило його вступити на шлях «перестройки», тобто шлях перебудови соціально-економічного і бюрократично-коруптивного ладу СРСР. Це дало спонуку народам, уярмленим комуністичною тиранією, виявити свою волю до свободи й демократичного ладу та бажання відірватись від економічного і національно-політичного керівництва Москви. Україна теж пробудилась і робить перші кон'юнктурні кроки у прямуюванні до своєї кінцевої мети — власної самостійної держави з демократичним ладом, знаючи, що тільки у власній вільній Україні її автохтони зможуть творити справжні скарби культури, питоменні їх духовим і інтелектуальним силам. Цей початковий процес охопив покищо інтелектуальну верству в містах (Львів, Київ, Тернопіль, Івано-Франківськ і ін.) і виявив себе в оформленні «Народного Руху за перебудову», у творенні багатьох офіційних і неофіційних товариств та у щораз сміливіших домаганнях ліквідувати нелюдські перешкоди в свободному творенні рідної культури, а з нею й духовотворчої сили української нації.

Ярослав ГАЙВАС

ДО ПОРТРЕТУ КОМАНДИРА

В цих нарисах, побудованих на матеріалах «Літопису УПА», найповнішого і найдостовірнішого джерела даних про УПА, є спроба дати профіль життя і боротьби УПА, а також у чималій мірі українського націоналістичного підпілля в часі і після Другої світової війни. Життя і боротьба тих двох чинників тогочасного українського життя і визвольної боротьби, боротьби за життя українського народу, сьогодні це вже хоч трагічні, але блискучі сторінки української історії, що становили суть і дали основний зміст того життя, витиснувши на ньому незнищиму печать. Вони надали тій історичній добі такий виразний і динамічний характер, що після неї визвольна боротьба українського народу стала невід'ємним і незнищимим життєвим чинником у Східній Європі, а, очевидно, в Україні в першу чергу. ОУН і УПА винесли українську справу на рівень, на якому фактично є вже тільки один шлях, а саме: шлях до власної державності. Зіштовхнути українську справу з того рівня не змогла б ніяка зовнішня сила, хіба власна українська слабкість, помилки, або внутрішнє катастрофальне заляомання могли б доконати цього. Таким чином, українська справа сьогодні — це справа відновлення самостійної суверенної держави українського народу, яка породжує як неминучий органічний плід відновлення суверенної державності інших поневолених народів СРСР. І в цьому величезна сила визвольної боротьби українського народу, бо його держава є поштовхом, а в якійсь мірі навіть гарантом постанови інших суверенних держав цього географічного обширу. Обшир цей і народи, замешкалі на ньому, були протягом століть тереном і об'єктом агресивних апетитів різних імперіялізмів. Російському імперіялізмові вдалося утримувати своє панування над народами того обширу на найдовший час.

Однак життя не затримується на мертвому пункті і імперія, що мала свій початок, матиме свій кінець. Народи живуть і розвиваються, вони досягають щораз вищий ступінь розвитку і раніше чи пізніше шукають можливостей самим перебрати в свої руки керму свого життя, а це можливо тільки у власній державі. Сучасна доба є добою реалізації прагнень усіх народів, що хочуть бути собою, бути вільними й рівними з усіма іншими народами нашої планети. Розбуджені творчі енергії поневолених російським імперіялізмом народів у нашій історичній добі зливаються в один

загальний потік, який є силою, здібною перетворити існуючу дійсність великого східноєвропейського комплексу і тим самим включитися в універсальну перебудову світу.

На витворення характеру УПА, на зміст життя УПА і українського визвольного підпілля зложилися великі збірні енергії народу і зусилля його провідних одиниць; їх співтворили тисячі й десятки тисяч революціонерів підпілля, вояків УПА, але особистий вклад у це Головного Командира УПА, Голови Проводу Крайової ОУН і Голови Генерального Секретаріату УГВР Романа Шухевича-Шуки, Тура, Лозовського-Тараса Чупринки надав тій загальній спільній творчості і боротьбі особливі рами, спрямування, норми, стиль і патос. Особовість Шухевича-Чупринки як найвищого національно-політичного керівника і головного командира довготривалої збройної боротьби відбилася і в моральній поставі, і в свідомості, і в щоденному поступуванні людини українського визвольного руху, і в неمالій мірі — взагалі українського суспільства. Рідко коли національно-політичні діячі і командири збройних сил народу здобувають серед свого народу таке признание і такі симпатії, як це було у випадку Шухевича-Чупринки. Він став узором і дороговказом, а його ведення справ, за які він відповідав, поведінка з людьми, а накінець мужня смерть на полі бою доказують, що це все він насправду заслужив.

Зрозуміти ту історичну добу і українську людину тієї доби без вивчення і глибокого розуміння особистості Шухевича-Чупринки не було б легко. І тому той наріжний камінь, яким був Шухевич-Чупринка, у витворенні тогочасної духовості і життєвого стилю української людини, особливо людини українського заходу, треба пізнати і вивчити як початок доосновного пізнання тієї доби.

Але, як часто буває, поза масивністю будови не бачиться наріжного каменя, не бачиться того, з чого починався ріст і на чому спочивав і спочиває цілий тягар будови. І тому пізнання цілості будови неповне, епізодичне, позбавлене глибини. Тим більше, що Шухевич-Чупринка був не лише в началі перетворення дрібних збройних Відділів у спаяну, як на умовини могутню, збройну одиницю, але й командував нею до останнього моменту життя. УПА, як цілість, і кожен вояк її жили, боролися й відходять з цього життя з «його духа печаттю».

Від смерті генерала Чупринки в бою з большевиками на рубежі Білогорського лісу під Львовом минуло 40 років. Як тільки прийшла трагічна вістка, що не стало між живими командира і провідника, зароїлося від ініціатив вивчити і популяризувати, хто такий був Шухевич-Чупринка, як він жив, що думав, як бачив нашу дійсність, як увижалися йому контури нашого майбутнього, де і в чому були коріння його домінуючої моральної сили, його

непереможного впливу на українське суспільство, на людей визвольної боротьби, яку він очолював. Не пізнавши того цілого комплексу, ми не зрозуміємо цілісно, як могла людина українського визвольного руху тої доби витривати такі довгі роки в лісі і в бункрі віч-на-віч з могутніми силами ворога, протиставитися тим силам як рівний рівному і не раз перемагати. Як могли ті прості українські селяни, міщани, робітники, члени інтелігенції так гідно, так по-людському, архилюдському ставитися до життя і смерті, як ставилися вони. Як могли вони, так гаряче цінуючи життя, як це ми пізнаємо з сторінок «Літопису УПА», так сміло, з таким ясним чолом і так спокійно йти в смерть. Справді картини, що їх, може, й заважко накреслити, і життєва дійсність, яку не кожному дано зрозуміти і відчувати.

На жаль, джерельних матеріалів до пізнання духового портрету Шухевича-Чупринки, як людини і провідника, як вояка і найвищого командира обмаль. Їх ще не позбирано (а як рясно вони розкинені між нами у вільному світі!), ще чекають на свого збирача чи збиравців. Таке збирання ще навіть не започатковано або не чути про нього. А ті джерела — це живі люди між нами, це документи, які, мабуть, в неодного на руках. Бо занадто багато людей знали його, а майже всі знали його роллю і його велике місце в історії українського народу, щоб не зберегти того, що може навіть припадково попало їм у руки.

З документами взагалі якась містерія. В дев'ятому томі «Літопису УПА» опубліковано чотири (дослівно чотири) документи, що під ними підписаний Генерал Тарас Чупринка. Це статті: «До генези Української Головної Визвольної Ради», «Інтерв'ю з Головою Генерального Секретаріату УГВР», де він виступає під своїм псевдом Лозовський, уживаним в справах УГВР, «Святковий наказ Головного Командира Української Повстанчої Армії» і «Заява Головного Командування Української Повстанчої Армії». Кожен подумає: тільки? Так, і-тільки! Одначе тут треба сказати від себе: я не можу повірити, що між нами, у вільному світі, немає ще й інших матеріалів авторства Головного Командира: наказів, звітів, листів, меморандумів, записок і т. д.

При тій нагоді і тому, що власне так є, треба сказати: крайня пора зібрати й опублікувати всі письмові матеріали, документи авторства Головного Командира УПА, або в яких він був співавтором і співвідповідальним. Унікальний документ — Звернення Воюючої України до всієї української еміграції, підписане 22 діячами підпільної команди УПА, є, без сумніву, у великій мірі авторства Головного Командира, постав з його ініціативи, але ще й інші співпрацювали при його редакції. Отже, це таки колегіальна творчість. Але де є, де можуть бути документи авторства тільки Головного Командира? Ще є між живими одиниці, які не лише до

глибини заінтересовані запізнатися з ними і — а це не менш важке — висловити до них свої думки, завваження, доповнення, коментарі. Таких людей уже довго не буде! І знову небезпека, що втратимо прецінні причинки до переломової доби нашої історії найновішої доби. До того треба додати: в українській громаді у вільному світі живуть ще відносно численні ближчі й далші родичі Головного Командира УПА. Живе ще багато його дуже близьких товаришів зі школи, політехніки, приятелів, співробітників у громадському житті. Вони можуть додати чимало до відтворення духового портрету тієї виняткової людини. І тому хтось, а ще краще якась установа, от хоч би «Літопис УПА», повинен без проволочки розпочати методичну збірку таких матеріалів, споминів, документів, світлин, які торкаються Командира. Публічним зверненням до всіх, а, крім цього, особистими контактами й листами до поодиноких людей, ще можна багато дечого відкопати і врятувати. Але це вже недовго. Ще рік, ще два — і майже нікого не стане, а ті, що залишаться, не будуть у силі здобутися на призьбання чи відтворення точніших даних. А хто за це відповість? Без точнішого духового портрету Романа Шухевича-Тараса Чупринки не можна буде відтворити і в одну логічну й органічно пов'язану цілість звести всі елементи тієї епохи, на фундаменті якої вирастає наше зовсім нове майбуття.

Оці рядки аж ніяк не мають претенсії на накреслення всеобіймаючого духового портрету Командира. Це тільки малий причинок, незначний причинок і, може, в якійсь мірі вступ до виконання цього завдання. Але починати треба, нехай і з невеликого кроку.

Чотири названі вже вище документи пера Командира появлялися хронологічно в такому порядку:

- 1947 вересень — Заява,
- 1947 жовтень — Святковий наказ,
- 1948 липень — Інтерв'ю,
- 1948? — До генези Української Головної Визвольної Ради.

Першодруки появилися: в 1 випуску (з квітня 1948) Бюра Інформації Української Визвольної Ради — «Заява» і «Святковий наказ», в 2 випуску Бюра Інформації Української Головної Визвольної Ради (з серпня 1948) — «Інтерв'ю» і «До генези».

Видання «Заяви Головного Командування Української Повстанчої Армії» було викликане дуже конкретною потребою, а саме: дезінформаціями і побудованими на них фальшивими та шкідливими коментарями про визвольну боротьбу українського народу. Ту дезінформацію і впливаючі з неї коментарі заява спростовувала. Командування УПА стверджує ще раз у двох вступних уступах «Заяви», що:

«Як нам на українських землях стало відомо, деякі українські політичні групи на еміграції піддають під сумнів право Української Головної Визвольної Ради (УГВР) репрезентувати Українську Повстанчу Армію (УПА), заперечуючи право УГВР виступати як найвище політичне представництво і керівництво українського визвольного самостійницького руху.

Ці ж самі емігрантські кола, використовуючи понадпартійність УПА, пробують заперечувати ту велику організовуючу роллю, яку відіграла ОУН, керована Степаном Бандерою, в процесі утворення та зростання УПА й яку (ролю) ця організація далі відіграє сьогодні».

(Літопис, том 9, стор. 375)

Ті дезінформації і фальшиві коментарі Заява опрокидує стримано, хоч які вони болючі та тенденційні, і відповідає на них:

«Українська Повстанча Армія постала з бойових груп ОУН (керованої С. Бандерою) 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників. На протязі 1942-43 рр. в УПА включилися українські народні маси. УПА стала виразно всенародною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької боротьби всього українського народу. З уваги на ці обставини виникла потреба утворити всенародне політичне керівництво визвольно-революційної боротьби українського народу. Ініціативу створення такого керівництва взяла на себе УПА.

Як найважливіший пункт платформи для створення всенародного політичного керівництва визвольної боротьби українського народу УПА висунула вимогу визнання потреби й доцільності активної революційної боротьби проти окупантів. На цій основі в липні 1944 р. (з конспіративних причин у всіх дотеперішніх публікаціях був подаваний червень 1944 р.) на підпільній з'їзді політичних діячів, які станули на висунуту через УПА платформу і які в той час були на українських землях, утворилася Українська Головна Визвольна Рада...

...Від моменту утворення УГВР Українська Повстанча Армія підпорядковується лише УГВР і визнає УГВР за єдине своє представництво й керівництво. Від липня 1944 р. УГВР безпосередньо на українських землях фактично керує УПА і в політичній, і в організаційно-персональній площинах.

Виступати від імені УПА за кордоном уповноважене лише Закордонне Представництво Української Головної Визвольної Ради.

(Літопис, том 9, стор. 375-376)

В другій частині «Заяви» Командир УПА підкреслює, що українські народні маси віддано й жертвенно, не зважаючи на крайні небезпеки, співпрацюють з УГВР і УПА. Фактично, цей

стан був для кожного, хто дивився на події відкритими очима й не боявся витягнути з них висновків, очевидним. Бо ж ні УГВР, а тим більше УПА не могли б існувати, та ще й вести таку широку визвольну боротьбу, коли б народ їх не підтримував. Нам відомо, що ті всі несправедливі, неоправдані й шкідливі для загального національного інтересу і для своєї визвольної боротьби заперечення, а навіть наклепи і памфлети проти УПА і УГВР, дуже Шухевича-Чупринки боліли. Що й зрозуміло: він, сотні і тисячі бійців УПА, діячі УГВР покинули тихе, спокійне життя й протиставилися чинно антинародній політиці і злочинам російсько-советської влади, а, не зважаючи на те, траплялися серед мас одиниці, а навіть невеликі гурти, які нападали на їх і на їхню боротьбу. І тому Генерал авторитетно стверджує:

«Українську Головну Визвольну Раду визнає і підтримує український народ на землях. За закликом УГВР український народ суцільно бойкотував, не зважаючи на найдикіший терор ворога, “вибори” в т. зв. верховну раду СРСР 10-го лютого 1946 р. За закликом УГВР він так само бойкотував 9-го лютого 1947 р. “вибори” в т. зв. верховну раду УРСР. Російсько-більшовицькі окупанти не могли зібрати навіть 10% добровільних голосів. І цей, власне, всенародний бойкот обидвох “виборів”, проведений за закликом УГВР, — це, в умовах більшовицької окупації України, найкращі вибори УГВР. Цим бойкотом “виборів”, як також найширшою підтримкою УПА український народ недвозначно заявив, що він визнає УГВР за свій найвищий Політичний Провід.

Українська Повстанча Армія понадпартійна. В ній борються всі, кому дорога справа Самостійної Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань і партійної приналежності. Але рівночасно з цим УПА цілком визнає той велетенський вклад, що його внесла ОУН, керована Степаном Бандерою, в справу утворення, зміцнення й розвитку УПА. ОУН поклала основи під УПА, вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА). . .»

(Літопис, том 9, стор. 376)

Свою «Заяву» кінчить Головний Командир УПА висловом надії, що:

«Головне Командування Української Повстанчої Армії сподівається, що ця Заява внесе нашій еміграції повну ясність у висвітлених нами питаннях, і вірить, що українська як давня, так і нова еміграція потрапить стати понад вузькопартійні суперечки, потрапить гідно репрезентувати наш народ перед світом, що вона йтиме разом зі скривавленим у боротьбі краєм під керівництвом Української Головної Визвольної Ради до великої мети — Української Самостійної Соборної Держави.

(Літопис, том 9, стор. 377)

Як знаємо, це не сталося. Ті, що вели неперебірливу кампанію проти УПА та УГВР (з малими винятками), після отримання «Заяви» ще тільки зінтенсифікували свої негативні акції. Однак ті їхні акції в українській громаді успіхів не дали, а на чужинецькому форумі, який розпоряджав у тому часі своїми провіреними інформаціями, і поготів.

Заява ця, її зміст і її стиль, показує, що Головний Командир УПА був докладно поінформований про настрої і думки серед української громадськості на еміграції і дуже йому залежало на тому, щоб та еміграція була в курсі справ та щоб по своїй змозі допомагала визвольній боротьбі, що її вів край. Шухевич-Чупринка, який завжди був у гуці громадського життя, жив тим життям і співтворив його. Він глибоко відчував і живо відгукувався на те, чим громада живе й що вона думає. І тому в «Заяві», як і в усіх інших його виступах і документах, та пов'язаність з українським суспільством така очевидна.

Основною ціллю видання «Святкового наказу Головного Командира Української Повстанчої Армії» було: авторитетно й раз на завжди ствердити і проголосити, коли, де і як зародилася Українська Повстанча Армія і УГВР.

Ту свою ціль, в історичному й політичному аспектах дуже важливу, «Святковий наказ» повнотою осягнув, бо після його видання скінчилася плутанина і стоголось у тій справі. Правда, суперечності не скінчилися, але це з партійно-групових міркувань. Деякі автори, а навіть деякі групи з тих, що так завзято оспорювали й поборювали УПА, пробують ще й надалі обстоювати думку, що не збройні відділи ОУН (революційної) під командою провідного члена тієї ОУН Остапа на Поліссі, а подібний, хоч своїм характером далеко не такий, але раніший почин Тараса Боровця — отамана Тараса Бульби був тим початком. Тут треба коротко застановитися, чому Головний Командир УПА, а за ним і українські історики тієї доби, не могли включити формації Боровця-Бульби «Поліська Січ» з пізнього літа і осені 1941, ані зформованої тим же Боровцем-Бульбою літом чи восени 1942 збройної формації, яку він назвав УПА, в початки історії Української Повстанчої Армії.

Формацію «Поліська Січ» не можна ні в якому разі вважати навіть першими кроками в напрямі створення УПА, бо та формація мала зовсім інший характер. Фактично вона була більш міліційного характеру, створено її за згодою німецької адміністрації, що було зрозуміле, бо це були перші тижні німецької окупації й багато людей вірили ще, що німецьку владу можна буде використати для розгортання й закріплення української справи. «Поліська Січ» проіснувала до пізньої осені 1941 року, значить, декілька місяців, а тоді на наказ німецького гебітскомісара чи іншого чину

отаман Бульба її розв'язав, а людей розпустив по домах. За час свого існування «Поліська Січ» виконувала добру роботу, з успіхом ліквідувала розсіяні одиниці советської армії та захищала українське населення. Але німецькій владі не всмак була її політична постава, її безкомпромісова вимога відбудови суверенної держави українського народу і тому німецька влада, запаморочена твердженнями Гітлера, що «війна на сході вже виграна, йдуть тільки очищувальні акції», рішила позбутися «Поліської Січі». Як знаємо зі спогадів отамана Бульби, він наказане німцями розпущення «Поліської Січі» перевів навіть урочисто і всі її учасники розійшлися, куди попало. Сам отаман подався навіть на якийсь час до Варшави.

Зваживши ті всі факти, potwierdжені, а деякі навіть вперше подані до публічного відома самим Бульбою, ані Головний Командир УПА, ані пізніші історики аж ніяк не могли виводити коренів УПА з «Поліської Січі», бо їх там не було.

Так само не було їх, тих коренів, у новій збройній одиниці, яку почав творити от. Бульба десь у середині 1942 року, яку він пізніше назвав УПА. Та формація знову поповнила декілька помилок, які її комплетно здискваліфікували. Насамперед Бульба погодився на пропозицію московського емісара полковника Лукіна вступити в переговори з советськими партизанами, а через них — з советською владою. На ті переговори призначено з боку Бульби недавнього советського громадянина з Києва Баранівського і волиняка Шморгуна. Як знаємо, переговори закінчилися успішно, якщо це можна назвати успіхом; обидві делегації домовилися до своєрідного «пакту неагресії», а вслід за тим і до співпраці. Коли делегати Бульби вернулися до місця постою Бульби і представили своє домовлення до ратифікації, почалася завзята дискусія. Учасник тих нарад Іван Мітрінга, який з-поміж підпільників ОУН найкраще знав большевиків, категорично протиставився будь-яким договорам з большевиками, його підтримував найближчий й найдовірєніший співробітник Бульби Щербатюк-Зубатий. Члени делегації так само рішуче підтримували вимогу договір з Лукіним прийняти. Голос Бульби мав переважити, в якому напрямі підє рішення. Бульба спочатку відмовчувався, нарешті прихилився до позиції делегації, і таким чином договір з Лукіним було прийнято.

Після недового часу большевицька партизанська група з відділу того ж Лукіна (бо тільки він там оперував у той час) зробила засідку на Щербатюка-Зубатого, коли він з декількома бійцями виконував функцію поза табором в «приятному» терені, отже, не було потреби затримувати особливі міри безпеки. В засідці товаришів Зубатого большевики постріляли, його теж і, думаючи, що він мертвий, кинули в криницю. Між іншим, це перший відомий на Волині-Поліссі випадок, коли большевики застосували таку

методу, щоб вбитих, важкоранених тощо топити в криницях. Криниця, в яку вкинено Зубатого, була плитка, а він був недобитий і там у ній прийшов до себе. Набравши сил, вибрався наверх і добився назад босоніж, бо чоботи його большевики пограбували, до відділу Бульби. Це й було кінцем договору з Лукіним, тим більше, що множилися докази його намагань оточити місце перебування Бульби. При цій нагоді декілька слів про Щербатюка-Зубатого, бо про нього ходять різні легенди. Отже, це був собі звичайний наш галицький студент, який жив у Львові на Личакові, був членом Сокола IV і читальні «Просвіти», мешкав якийсь час на гостинній (значить не організаційній, а в приватних людей-симпатиків ОУН) квартирі, на якій багато пізніше Гестапо схопило О. Ольжича. Він був членом ОУН, а до Бульби вислало його Оперативне керівництво ОУН в характері законспірованого, але активного обсерватора, який не втримував в часі виконання тих функцій ніяких організаційних зв'язків, а тільки передавав періодично на умовлене місце звіти, або такою самою дорогою діставав доручення. В секретних і зближених до них службах прийнято, що їхня жертва, яка вирвалася з обіймів смерті, мусить бути знищеною. Большевицьке підпілля слідкувало за Щербатюком-Зубатим і десь допало його та безслідно знищило. Другий учасник наради, який був проти договору з Лукіним, Іван Мітрінга, теж загинув у бою з большевиками. Бульба описує той бій і смерть у ньому Мітрінги, але інший член його штабу, який був свідком смерті Мітрінги, подав свої спостереження, з яких виходило, що Мітрінга загинув не у звичайному бою, а був знищений окремою групою большевицьких вбивників, які спеціально за ним полювали.

Невідома доля спіткала третього учасника тієї наради, киянина Баранівського. Большевикам було відомо, ким був Баранівський, і вони в часі переговорів підкреслювали його советське громадянство. Однієї ночі він пропав. Спроби віднайти його на хуторі, куди він вибрався в відвідини без охорони, бо хутір був недалеко і у зовсім забезпеченій зоні, не дали ніяких вислідів. Він пропав, не дійшовши туди, ані його тіла не знайдено. З того зроблено прямий і логічний висновок, що його большевики вбили і, як це було у їхньому регуляміні, тіло засекречено закопали. Одначе сестра Баранівського, Тамара, замужня за Миколою Приходьком, що жила в Торонті, дістала була вістку з Києва, нібито від родини, що брат живе. Вона пробувала цю вістку перевірити, але який був вислід тієї перевірки — невідомо.

В недовгому часі після провалу «пакту неагресії» отамана Бульби з Лукіним, Бульба пожвавив розмови з німецькими чинниками, про що він ширше розказує у своїх спогадах. В часі тих «переговорів» німці взяли о. Бульбу і його ад'ютанта Олега Шту-

ля в «щуцфарт», нібито охоронений арешт, відвезли наперед до Варшави, а відтак до концентраційного табору в Равенсбрюку під Берліном. Заки до того дійшло, у міжчасі його загін топився на очах, Бульба перезвав його на Українську Народну Революційну Армію (УНРА), відкидаючи таким чином назву УПА, яка в той час стала вже великою багатотисячною формацією під командою Командира Дмитра Клячківського-Савура Кліма-Охріма.

Зваживши ті всі перипетії, стає зрозуміло, чому Командир Тарас Чупринка не міг включити ні «Поліської Січі», ні чергової формації о. Бульби в родовід УПА. Цю довгу, складну, не завжди прийнятну передісторію треба знати, щоб правильно зрозуміти повен сенс «Святового наказу». В тому наказі в дуже коротких словах генерал Чупринка передає початки УПА, її характер і цілі, її осяги. Командир Чупринка завжди, в приватному житті, в революційному підпіллі і в УПА зокрема, був реалістом. Він холодно аналізував дійсність і даліші вигляди боротьби, ніколи не потішав ані себе, ані тим більше других рожевими надіями та ілюзіями. І саме в тому, побіч інших співчинників, було коріння його сили, його правильних передбачувань на майбутнє і рішень:

«Минає п'ять років, як член ОУН Остап почав на Поліссі організувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Ці маленькі групки, борючись одночас з німцями і більшовицькими партизанами, дали початок новим формам визвольно-революційного руху — Українській Повстанчій Армії. Через кілька місяців цей рух поширився на все Полісся, Волинь, Галичину та більшу частину Правобережжя. Цілий 1943 рік та перша половина 1944 року ознаменовані боротьбою УПА на два фронти. На протинімецькому фронті добилася УПА повного припинення вивозу українського населення на роботи в Німеччину та унеможливила господарське пограбування народу. На протибільшовицькому фронті УПА не допустила до заливу українських теренів більшовицькою партизанкою.

В другій половині 1944 р. всі українські землі опинилися вже під більшовицькою окупацією. Почався новий період боротьби УПА за «бути чи не бути» українському народові. Перша спроба фізично винищити український народ у передових лавах імперіалістичних фронтів окупантові не вдалася. За закликом революційного підпілля, під охороною УПА українському чоловічому елементу вдалося оминати заглади.

(Літопис, том 9, стор. 372)

Всупереч усіляким передбачуванням, УПА аж ніяк не застрашилася ані багатомільоновою потугою большевицької армії, ані небувалої маси її модерного вивінування, ані того, що сусіди України (з винятком Польщі) мовчазно підпорядковувалися російській гегемонії, ані навіть капітуляції Заходу перед Москвою, але

продовжала свою збройну боротьбу. Генерал Чупринка в двох реченнях з'ясував, чому та боротьба мусіла тривати. Йшлося про егзистенцію українського народу, його мораль, сенс його існування, і за це, власне за це, боротьба мусіла тривати далі. Бо тільки боротьба афірмує ті вартості, тільки боротьба переконує й стверджує, що вони живуть і діють.

Після ствердження тих фактів Чупринка телеграфічним стилем, найскупішими простими словами, а власне в таких словах найбільше змісту і сили, вказує на осяги УПА, які стали сторінками історії українського народу:

«Український повстанець зі зброєю в руках боронив західні окраїни українських земель від заливу польських імперіялістичних боївок ще в 1944 р., а згодом став в обороні населення цих земель від насильного виселення. Понад два роки йшла нерівна боротьба УПА з більшовиками та їх польськими наймитами на західних окраїнах українських земель, а український повстанець оставався там ще навіть тоді, коли останнього українця звідти насильно вивезено й уся ця земля перемінилася в незаемшкані пустарі.

Безстрашні командири й бійці УПА виписали на її прапорах ряд бойових чинів, що золотими буквами запишуться в історії української зброї».

(Літопис, том 9, стор. 373)

Та не тільки збройні подвиги є історичними успіхами УПА. УПА — революційно-політична армія, армія, яка на своїх прапорах несе гасла кращого майбутнього, нового справедливого ладу для всіх народів і для всіх людей. Ці гасла вона не тільки проповідувала, але й утілювала в життя:

«Та й у політичному відношенні за УПАрмією великі здобутки. Реалізуючи клич «Воля народам і людині», вона вже 1943 р. організовує національні відділи азербайджанців, грузинів, казахів та інших поневолених Москвою народів для боротьби за повалення Кремля і створення самостійних держав усіх народів Сходу. За її ініціативою відбулася в листопаді 1943 р. Перша конференція поневолених народів. За почином УПА об'єдналися всі українські самостійницькі партії і створили Українську Головну Визвольну Раду, що від 1944 р. керує в краю і за кордоном цілістю боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. Рейди УПА в корінну Польщу і Словаччину придбали поневоленим Москвою народам нові лави союзників із числа поляків і словаків».

(Літопис, том 9, стор. 373)

Командир Чупринка був свідомий особливості історичної доби, яку він творить разом з УПА і націоналістичним підпіллям, він був свідомий, що ведена ним боротьба — це ланка, яка в'яже ор-

ганічний вплив життя українського народу в одно живе і нерозривне тіло. Найбільша перемога в тій боротьбі — то саме її тривання, саме продовжування до останнього набою на полі бою. Саме цим та боротьба стає частиною живого ланцюга, що ним є життя народу:

«Своїми здобутими успіхами УПА далеко перейшла всі сподівання, які покладала на неї УГВР та весь український народ. А добилася УПА цих успіхів у таких умовах, яких дотепер не знала історія людства.

Бійці і командири УПА! Ви, що сьогодні у відділах боротесь проти більшовиків, і Ви, що поповнили ряди визвольно-революційного підпілля! Будьте свідомі того, що п'ятирічна героїчна боротьба УПА і визвольно-революційного підпілля — це найбільш героїчна доба в історії України. Знайте, що такої героїчної доби взагалі не знає історія людства!

.....

Тож свідомі будьте тієї великої доби, в якій Вам довелося жити, і не посоромте повстанської слави, як не посоромили її ті, що вже від нас відійшли.

В нинішній святковий день УПА гордо погляньте на проминулі п'ять років і з пошаною спом'яніть усіх, що посвятою свого життя викували цю Нову Добу. В нинішній святковий день УПА з гордим чолом дивіться в майбутнє, що завершить нові визвольні змагання — перемогою».

(Літопис, том 9, стор. 374)

1947 рік — це вершок слави УПА. Хоч великі оперативні одиниці вже перетворені на малі бойові з'єднання, а в багатьох випадках — на вужчі формами боївки, але вони далеко неподолані. Вони накладають ворогові свою ініціативу, вони вибирають форми і методи боротьби. Вони переводять у життя свої плани в тісному пов'язанні між собою і з командуванням.

Та не зважаючи на те, Головний Командир УПА не обіцяє безпосередньої перемоги своїм воякам і старшинам. Перемога прийде в майбутньому і буде завершенням довгих та важких визвольних змагань, а дорога до тієї перемоги встелена ще численними, «що посвятають своє життя», і наслідувати їх закликає Командир та сам кожної хвилини готовий у бою випити життєву чашу до дна.

(Продовження буде)

Література

Василь ДЕМКОВИЧ

ПОЕЗІЯ З УКРАЇНИ

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ СИНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
КОМПОЗИТОРА ТА ПОЕТА ВОЛОДИМИРА ІВАСЮКА

Заридала Україна, затужила,
Не дожив козак до наших днів.
Голову схилила Буковина,
У зажурі наш славетний Львів.
Не можливо навіть і збагнути,
Він зів'яв у тридцять літ, мов цвіт,
А його жива «Червона Рута»
Гучно облетіла всенький світ.
*«Ти признайся мені,
Звідки в тебе ці чари»* —
Це його нев'янучі слова.
Долітає пісня ген під хмари,
Тільки її автор не співа.
Він вклонявся Україні до останку,
Радував піснями всіх музик.
Журиться сорочка-вишиванка
Й на портреті вишитий рушник.
Серцем матері Вкраїна плаче,
Огорта ім'я його теплом.
Спи спокійно, славний наш козаче,
Уклін тобі серцем і чолом!

ПРО РОЗГІН МІТИНГУ ГРОМАДСЬКОСТІ ЛЬВОВА
12 БЕРЕЗНЯ 1989 РОКУ

Кривава неділя у 1905-ім,
З історії людства повік не зітруться штрихи.
12 березня у 1989-ім,
Літ кількадесят і знову — безчинства, страхи.
І знову розгони, і знову каральна розправа,
У наш час ні в чому невинних людей,
Що вийшли на віче за мову, за віру, за славу,
Вели до в'язниці, повік не забути той день.

О славний Тарасе! Нам Ненька — Вкраїна, ти батько,
Наш славний Кобзарю, страждав ти в неволі в той час.
Та кобза не змовкла, бо наші стремління, завзяття
Незламні ніколи, бо правда і совість у нас.

О рідний мій Львово, стоїш ти в глибокій зажурі,
О Галицька земле, о славна Вкраїно моя.

Ми йдемо за правду, та дивиться дехто похмуро,
Бо правда крилата, бо правда, мов піснь солов'я.

О земле страдальна, за тебе одвіку стояли,
Козацькі могили — це свідки сьогодні німі.

Красуйся ти, писанко, гучно лунайте, цимбали,
Борися, народе, щоб ніколи не будь у ярмі.

Моя Україно! Славетний мій Львів сивоусий!

Наш любий Тарасе! Хай буде усе для добра.

В рядочки про славу сьогодні вкладаю я душу

За волю народу, за невмирущу,

Лунає мій заклик, як зброя з-під мого пера.

Квітень 1989.

* * *

Розлив колось і простір неба —

Діди на смерть за стяг ішли.

Нас захищає сила Божа,

Вона ніким не переможна.

Нам стяг у спадок віддали,

Щоб ми щасливими були.

Травень 1989

НАРОДЕ МІЙ!

Народе мій! Ти вільний і невільний —

Всілякий гніт серед пільми і сліз.

Ти ворогам своїм був непокірний,

Важкий тягар на собі переніс.

Нас панщина кувала у кайдани,

І Австрія нам диктувала глас.

Болять донині нас зажилі рани,

Біль терпимо й сьогодні, в мирний час.

Колись шаблі нам голови косили,

І згодом знову постріли гармат,

А ти стоїш, не падаєш без сили,
Хоч «мирний атом», мов вогненний град.

Війни нема, а помирають люди,
Є лікарі, учені, мудреці.

Подумаймо, як воно далі буде,
А поки що — Чорнобиль, Чернівці.

Моя Вкраїно! Мамо сивокоса,
Дай Тобі Бог усе перенести,

Моя ти мово мільйонноголоса,
Ти маєш змогу знову розцвісти.

За тебе ми на смерть іти готові,
Гуртуючись в одну-єдину мить.

А заболить бодай хоч слово мови,
В мені рідненька мова заболить.

Через роки, через тисячоліття,

До тих, у кого мудра голова,

Від покоління і до покоління

Мова скалічена, але жива.

Моя Вкраїно! Мій славетний Львово!

Тобою я радію з кожним днем.

В моєму серці українське слово,

Бо тут мене назвали Василем.

Народе мій, гартований в неволі,

Тобі вперед із плином часу йти.

Гартуйся у широkim дружнім колі,

Щоб мову і Вкраїну зберегти.

Гніт атомний, що висне над Тобою,

Старайся одвернути, одвести.

Травень 1989 р.

МОЯ УКРАЇНО

Десятки літ пройшло вже, добрі люди,
Минаються часи пересторог.

Тепер говоримо на повні груди:

— Вкраїна наша і наш Господь Бог!

Все, що колись ми пошепки казали,

Тепер говоримо на повний глас.

Ми місце Кобзарю відвоювали,

За себе стіймо, й Господь Бог за нас.

Ніхто й не знав, що можемо ще уздріти

Славетне України знамено.

Дивіться всі: діди, батьки і діти,
Яке воно величне. Ось воно!
Наш крок вперед в нестримному потоці,
Всіляку пам'ятаєм круговерть.
Ми не забули: в 33-ім році
Нам гнула голови голодна смерть.
Минулися ті чорні дні, мов ночі,
Тримали ми в затінках славний стяг,
Ми від брехні примружували очі,
А нині правда в кожного в очах.
Говорять ще сьогодні різні речі,
Нам зрозуміти вже найвищий час
Хто вішає ярмо на наші плечі,
Хто хоче завести в облуду нас.
Усі ми ковалі своєї долі,
Серця нам наче крає хтось навпіл,
Бо мучиться за ґратами в неволі
Наш захисник, наш мужній Чорновіл.
Хай голос правди доліта під хмари!
Достатньо нам уже страхів і бід.
Хай йдуть під стяг щораз подружні пари,
Співати будемо їм «Много літ!»
Народе мій, моя Україно славна!
Цвіти, міцній, в віках незламна будь.
А наша все: і стяг, і слава здавна
Внучатам нашим в спадок перейдуть.
Хоч нам своє диктують бюрократи,
Хоч линуть ще брехливі голоси.
Усе це марно, нас вже не здолати,
Не ті вже ми, не ті уже часи.
Слава Україні!
Героям слава!

ЧУЄШ, БАТЬКУ НАШ?!

Чи чуєш ти, Тарасе любий,
В якій нелегкій боротьбі
Ми, твої діти, чесні люди,
Йдемо за пам'ятник тобі?
В щоденному ми згуртуванні,
Тут тобі бути, квапить час.

Усі в напруженім чеканні,
Чи чуєш, рідний батьку, нас?
Арештувати, розганяти,
І так, по-правді кажучи,
У Львові гласність здобувати,
В «сім'ї вольній» живучи.
Відвоювали тобі місце,
Хоч із сльозами на очах.
Зате згуртовані ми тісно.
Який це страх, який це жах!
Ми боремося, батьку рідний,
У нас стремління і снага.
В нас будеш ти на місці виднім,
Нам Господь Бог допомага.

Квітень, 1989.

* * *

Зажурився мій Львів, зажурились львів'яни.
У глибокій зажурі те місце мовчить,
Де стояти тобі, рідний генію славний,
Бо приходить ще дехто безчинства творить.
Розкидають квітки ген по закутках міста,
На смітник викидають вкраїнський рушник.
Що людина з душею покладе урочисто —
Чи букет, чи портрет — уночі уже зник.
О подумайте ви, ті, хто чините збитки,
Що прийшов час найвищий на витвір добра,
Що минулися сталінські вже пережитки,
Перебудови світла настала пора.
Ще маленьким Тарасиком він терпів муки,
Та від панського гніту гнувся не раз.
Нас тепер розганяють, викручують руки,
До в'язниці ведуть — і у мирний це час.
Зажурився мій Львів, зажурилося місто,
У глибокій зажурі те місце мовчить.
О Боже святий, Матір Божа пречиста!
Розсуди, підкажи, що нам даліше робить.

Квітень, 1989.

* * *

Вже вистачить і страхів, і шрамів Україні,
За неї в час важкий пролито кров і піт,
Вже сотні літ пройшло, на нас лягає нині,
Ляга на плечі знову смертоносний гніт.

І знов пекельна смерть вривається на стежку

До наших славних Січових могил.

Над нашим українським Берестечком

Розвіять хочуть смертоносний пил.

Гуртуймось вже одини, добрі люди!

Від смерти захиститись є ще час.

Подумаймо, як воно далі буде —

Вже хочуть поховати й спомин наш.

Штрафують нас, кидають нас за ґрати,

Розносять смерть по пам'ятних місцях,

А нам ще внукам треба передати

Козацьку славу, України стяг.

Гуртуймось, українські сестри й браття!

Наш крок вперед спиня нове гальмо.

Ні, не дамо Вкраїни на розп'яття,

І слави поховати не дамо!

* * *

Загорілась немов піді мною земля,
Обійняв мене жах, обійняв мене страх,
Запекло щось під серцем, як побачив здаля
Наш славетний я стяг у колючих дротах.

Загойдалося небо в вишині голубе,

Сколихнув вітерець розлив у полі колось,

О, прекрасний наш стяг, дроття коле тебе,

В мені наче серце запалює хтось.

Захолонула враз трепетлива душа,

Оніміла в мені рідна мова моя,

Тіло серце в мені, як писав я вірша,

Ось, здавалось, впаду та не встану вже я.

Та казав мені Бог:

— Все пиши ти, Василю,

Будь стійким козаком, не сумуй, не ридай,

Дам тобі я снаги, дам тобі я зусиль,

Лиш громаді вірша з своїх вуст передай.

Може, лютий ще хтось, що не той уже час,

Правду в очі казати настала пора,

Вже воскресла Вкраїна й наш славний Тарас,
Вже не час для свавіль, час уже для добра.
Вже пора розв'язати колючі дроти,
Хай колише славетний наш стяг вітерець.
Час найвищий настав в крок із правдою йти,
Важкий скинути гніт із болючих сердець.

* * *

Я вірю в Бога, я щасливий буду,
Я відчуваю Божу допомогу.
В широкому Побожнім колі люду
В житті я маю правильну дорогу.
Бо у житті, мов на широкій ниві,
Всім творити, долати.
Я молюся, щоб всі були щасливі,
Для нас один Бог, як і земля — мати.
Рядочки на папері, наче квіти,
І в тому допомога й Божа сила.
Хай всі щасливі будуть Божі діти!
Бо всім земля прекрасна, люба, мила.
О Боже мій! О любий мій Ісусе!
Всім дороге і світле Твоє ймення.
Хай молитви до неба донесуться!
За них здоров'я та благословення.

* * *

Слаблю, Боже, Твоє Воскресення,
Ти на гору високу й стрімку
Йшов на муки за наше спасення,
На хресті вмер в терновім вінку.
Окрив землю Ти рястом і цвітом,
Здоровив Ти старців і дітей.
В трьох особах воскрес Ти над світом:
Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий.
Дні за днями, роки за роками,
Мов стрімкої води бистротіч.
Та завжди Ти, о Боже наш, з нами,
Ми до Тебе — й до нас Ти навстріч.
Дай нам ласки своєї із неба,
Одвертай всі недуги, страхи.

Ми складаємо руки до Тебе,
Тож прости нам за наші гріхи.
Твоя ласка і вічне спасення
В врожаях, у зірках із небес.
Славне, Боже, Твоє Воскресення!
Славен день, як Ісус наш воскрес!

* * *

Для нас повітря, сонце і вода,
Ми вміємо долати, досягнути
Незміряну любов, що Господь дав,
Щоб нам дітьми Його до віку бути.
Велика дяка Господу за все:
За ніч і днину, добру та погожу,
За те, що всім нам правило святе:
Робити все в житті на славу Божу.
А нам від Бога найцінніший дар,
Що маємо в житті все, чим живемо,
Нам ряст та зелень живить дощ із хмар,
Ми оремо і сіємо і жнемо.
До Бога, наче спрагли до води,
Ідуть усі, хто хоче ласки з неба.
Людей мільярди, Бог для всіх один
Нам заповіді дав, як жити треба.
За люд Ісус ішов, для нас воскрес,
Ніс хрест тяжкий, терпів на ньому муку.
Хай лине наша слава до небес
Отцю і Сину і Святому Духу!

* * *

Поклоняюся Богу за ласку небесну,
«Дай, Боже, спасення!» — шепочуть уста.
За осені щедрі, за сонячні весни,
За много прожиті щасливі літа.
Поклоняюся Богу за злагоду й згоду,
За розцвіт і спокій у ріднім краю.
За квіти пахучі, за чистую воду,
За все Тобі, Боже, уклін віддаю.
А є ще земля, де є війни, свавілля,
Де постріли бомб не стихають й гармат,

Не зріє зерно та не пахне там зілля,
І там живуть люди, сестра там і брат.
Складаю молитву свою неустанну:
Всім мирного неба та сонця Ти дай!
Афганістану та Пакистану,
Свавілля і війни від них одвертай.
Я Богу молюся й молитися буду
За хліб наш насущний, за щастя в житті.
О, Боже! Поможі і вірменському люду,
Дай спокою й щастя на їхнім путі.
Стережи нас, Боже, від всілякого злого.
О чистее небо, ти ясно зорій!
У квітах та рясті стелися, дорого,
О, Боже, рятуй нас від бід і стихій.
Молюся я Богу і руки складаю
За силу, за радість, за спів солов'я.
Та силу Господню хай кожен пізнає,
Хай в щасті сіяє планета Земля!

Кілька слів про автора

Демкович Василь Васильович народився у 1952 році в селі Бачеві Перемишлянського району Львівської області. Освіту здобув у Львові. Вірші почав писати ще в школі. Автор часто виступає у Львові біля «Шевченкового каменя». Василь сміливо носить національну символіку, користується популярністю серед народу. Органи влади переслідують поета. Були випадки, що його по два тижні ніхто не бачив і не знав, що з ним і де він, а його у той час тримали в КГБ, погрожуючи різними методами його покарати.

Вірш, переписаний біля «Шевченкового Каменя» у Львові. Авторство не вказано.

Українці мої! То українці ми з вами — чи як?
Чи в «могилах» і вмерти судилось нам ще од Тараса?
Чи в могили судилось забрати нам переляк,
Що згнітив нашу гідність до рівня вторинної раси?
Українці мої! Як гірчать мені власні слова!
Добре знаю, що й вам вони теж не солодкі гостинці.
Але мушу казати, бо серце, мов свічка, сплива,
Коли бачу, як щиро себе зневажають українці.
І тоді в мені ние крамоли осколок тугий,
Мене думка одна обседає і душить на славу:

Ради кого Шевченкові йти було в Орські степи?
Ради кого ховати свій біль за солдатську халяву?
Тож хіба не впаде, не закотиться наша зоря,
І хіба не зотліє на пні українство між нами,
Коли навіть на згарищі долі й зорі Кобзаря
Ми і досі себе зі спокоем відчуваєм хохлами?
Українці мої! Дай вам Боже і щастя, і сил!
Можна жити й хохлом, і не згіркне від того хлібина,
Тільки хто колись небо прихилить до ваших могил,
Як не зраджена вами, зневажена вами Вкраїна?!

Сцена прощання з убитим стрільцем

Володимир ХРИСТЯ

ЕТЮДИ

ЕСКИЗ

1. Великі пухнасті сніжини хаотично кружляють, кидаються з кінця в кінець, немов заблукані мандрівники.

2. Закинуті лютою хуртовиною в кам'яний колодязь тісного дворика вони юрмляться купою, штовхають одна одну, не бажаючи лягати на холодний асфальт брудного подвір'я, заваленого купами сміття і різного мотлоху, де вони будуть грубо потоптані піддошвами чобіт, і не маючи вже сили вирватись звідси, щоби осісти десь на вільних просторах серед своїх сестер.

3. У безсиллі і розпачі вони літають від стінки до стінки, вдаються об віконне скло, перетворюючись на маленькі прозорі краплини.

4. І на якусь мить так вони й застигають, неначе сльози відчаю і розчарування, пролиті через жорстокість, байдужість, непривітність цих будівель, мурів, вікон. . .

5. А по хвилі сповзають униз; зливаються з цілим потічком таких же невдах; протікають брудним струмком по засміченому подвір'ю і зникають у підземній каналізації. . .

ФАНТАЗІЯ

Золота монета вечора, викута працелюбним Днем із яскравого літнього сонця, опускалася у ніч — глибоке дно великої копилки. Повільно, не порушуючи цноти бліденької мряки, обережно пролізла в щілину покрішки темного лісу і лиш дзенькнула на прощання промінцем, що відлунився в хмарах ніжно-рожевою загравою, наповнивши скарбницю Всесвіту. . .

А я, «раденький, що дурненький», з порожніми кишнями знову відчув себе володарем цього скарбу.

МЕТЕЛИКИ

Літня зоряна ніч. Скинувши з плечей тягар дня, я зручно вмотився на свій прохолодний постелі, поскладав руки за головою і став вдивлятися в темряву. Погляд мій зачепився за одну яскраву

зірку, почали напливати думки, а за ними і сон. І ось мене вже немає, а є лише два нічні метелики (один старий і мудрий, другий юний, палкий і завзятий), які сидять на моєму підвіконні і ведуть собі розмову. . .

— Тату, що то так ясно сіяє на неба чорному тлі?

— То зірка, сину.

— А що то є зірка?

— Зірка. . . — це те, що бачать всі, але сягнути не може ніхто.

— Яка вона гарна. Дивися: як міниться і мерехтить. Така яскрава, а зовсім не дає тепла. Я хотів би до неї полетіти.

— Це неможливо. Вона надто далеко, через те холодна, що недосяжна. Треба тисячі, мільйони таких життів як наше, щоби сягнути її. Наш вік надто короткий.

— Наш вік надто короткий тому, що ми в пошуках світла і тепла кидаємось до найближчого й найдоступнішого джерела, яким часто буває відкритий вогонь, котрий заманює нас і спопеляє безжально. А от Зірка не спалює, вона лише світить. То може краще летіти до неї? Хоч все життя. Адже поки будеш летіти до неї, поки будеш бачити її перед собою, доти будеш жити.

— Так? Але жити будеш тільки нею. Чим далі ти будеш відлітати від землі, тим більше тебе охоплюватиме простір. Все навколо огорне космічна темрява і холод. Крім них, ти нічого не зможеш побачити і відчувати навколо. Лише попереду тобі буде світити Зірка. І ти будеш летіти, аж поки крильця твої не обімліють від перевтоми, а в душу твою не проникне холод. Тоді тобі захочеться бодай крихти тепла від твоєї Зірки, котрій ти присвятив життя, а вона буде мерехтити така ж холодна і далека, прекрасна і байдужа. І коли ти, обезсилений, зупинишся чи подумаєш про повернення — простір розчавить тебе, поглине навіки. Ти помреш, так і не звідавши тепла й світла того, ради чого ми живемо, того, в чім закладений зміст нашого існування. І я не впевнений, чи в останню свою хвилину ти не позаздриш іншим метеликам, котрі, керуючись своєю природою, своїм інстинктом, кидалися в полум'я свічки чи вогнища і, відчувши всю повноту світла і тепла, вмирали, виконавши своє призначення в цьому житті. . .

— Тату, а Зірка вмирає?

— Так, сину. Випромінюючи свою енергію, вона світить на цілий Всесвіт, заманюючи своїм мерехтінням і яскравістю мільйони таких як ти. Та ніхто не може дістатись до неї і їй ні з чого поповнити свою енергію. А ніщо в цьому світі не вічне. І от коли вона, відчувши свою даремність, недосягненність і самотність, випускає промені з останньою енергією, тоді гасне і вмирає. . .

Я солодко сплю. Мені сниться сон не про мене. І дай мені, Боже, не прокидатися.

ДОРОГА В ЮНІСТЬ (Загублена...?)

1

Грунтовою втоптанною дорогою я йшов собі з отроцтва в юність. Обабіч дороги розстилався степ, вкритий густим зеленим килимом, котрий на горизонті переходив у синювате оксамитове покривало. Небо голубе-голубе; сонце високе й жарке; вітер збиває спеку й куйовдить мого чуба. Весело й безтурботно, приємно і легко...

Там далі дорога входить у ліс. Із заходу з'явилися хмарки. — Е, е, що мені до них. Так хочеться полежати, помріяти. А, маю час і приляжу на узліссі, помрію, треба ж обдумати, як вести себе там, в Юності...

2

Скраю ліс був ріденький і не давав практично захисту від спеки. Я зайшов трохи в гущу і розлігся під тінню старого крислатого дуба в м'якій запащній траві. Позакладав руки за голову, ногу на ногу, розслабився, примружив очі й почав дрімати. Хмари підступали все ближче і ближче. Я вже розрізняв два шари: нижній — суцільний, мов фундамент, був темно-сірий і вузький; верхній — позвальногований у безпорядку на фундамент попелясто-білими брилами. У них я почав розрізняти дивні споруди, незвичайні істоти, невидані рослини...

Он від верхнього шару вломилося кілька кружалець і застигли в падінні від неба до землі. Найнижче, здавалось, було так близько до землі, що я міг його досягнути. Цікавість перемогла лінь: я підвівся, підбіг до хмаринки і з розгону вискочив на неї, мов на перину. — Дивись, таж друга зовсім поряд. — Ану на неї. І третя, і четверта, і далі... Ой, як гарно. Це ж я вже, мабуть, високо. — Хотів подивитись вниз, та згадав, що згори може голова закрутиться. — Ні. Не буду дивитись зараз...

А переді мною вже, Боже, чого тільки немає: чарівні, грандіозні палаци; широкі розкішні залі; стрункі, неземної краси діви, вишукано одягнені; міцні красиві юнаки... І всі, всі приязно посміхаються мені. А навколо багато музики і квітів, квітів і музики. Які вони всі люб'язні і милі, всі приділяють мені увагу. Юнаки легко кланяються і висловлюють найвищу повагу; дівчата, зашарівшись, опускають очі долі і гречно запрошують на танець. Я потопаю в м'якому ароматі їхніх парфумів і щасливо, радісно посміхаюся...

3

За танцями і веселощами я й забув про землю. Та й для чого? Мені тут так добре. Якусь хвилю я намагався помислити: де я? Що зі мною? Та відмахнувся від думок, як від набридливих мух, — хіба завжди мусиш знайти причину свого щастя? Мабуть, це і є місто моєї щасливої Юности. Добре і добре, видно так завгодно долі. . .

А на землі почався дощик. Маленькими краплинками від відривав фундамент і кидав його до низу. За фундаментом настала черга мого оточення. Першими щезли красуні і юнаки, затихла музика, не стало квітів, а згодом почали рушитися й будівлі. І от я стою на голій площині, всіяній дірками, які все більшають і більшають. Враз мене охопив холод, вологість і я відчув нестримну бистрину падіння. . .

4

А от і земля. Я здригнувся — все тіло боліло. Було холодно і мокро, падав дощ, навколо непроглядна темрява. Ніяк не можу відшукати свою дорогу. Деякий час намагався перечекати дощ, сховавшись під віття дуба. Та, видно, марна справа: віття промокло, а небо занесене поки й зір сягає. Вирушив на пошуки дороги. Зосередив всю силу волі для надії, та її постійно підточує один сумнів і невблаганно йде час. . .

«Віко» ч.3, 1989.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Марія ЧАЙКА

КОМУ ПОТРІБЕН АНТОНИЧ?

Боже, яке то щастя для України, що побіч бунтівливого Шевченка — «поета туги за долею України», на учителя Франка — «поета туги за воскресінням народного духу», імпресіоністичного Олеся, залюбленого в життя, вона має ще й «поета туги за безсмертям», співця релігії поклоніння землі — БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА. Його «зелена евангелія» писана в першу чергу для нас, на яких дише смертю невидимий смак Чорнобиля, сіючи потворство на найблагодатнішій землі. Кажуть: краса врятує світ, а ця релігія прекрасна, бо людяна, хоча незрозуміла для сучасної людини, одягненої в панцир бетонної цивілізації. Вона надчасова, бо основана на щирості, доброті, духовості, гармонії, що не потребує ніяких канонів, ні атрибутів, ані формального затвердження, а її неосвячені проповідники сповідаються чорній скибі, зеленому біосу, космічній гармонії і мертвим вже хрущам. Їх віра сягає корінням землі, жіноче ество якої прагне родити життя, а ество поета — поезію. Говорячи про них у множині, я, крім Антонича, маю на увазі і Уїтмена — духового на учителя українського поета. Україна просто не могла обійтися без свого Уїтмена. І природа, і національна поетичність, і філософська думка, і глибока релігійність, яка генетично зберігає в пам'яті дохристиянську віру в даждьбогів, і традиційно мирний характер народу-хлібороба, що освятилось у наших прапорах, — все це плід благодатної української землі і особливо її частини — Лемківщини, яка дала соку і наснаги для зросту поета слова про незнищенність матерії. І хочеться вірити, що Лемківщина, яка як єдина етнічна цілість зараз не існує, зродивши Антонича, не загинула, а як захисний засіб на рубежі воєнних лихоліть, всією своєю кількісною силою вибухнула пагоном якісно нового буйства — життям поетичним, життям духовим таких космічних висот, щоб назавжди залишити по собі слід у зоряному всесвіті. Та й сама країна Лемковина наче піднялась у космічну вись і стала, як легендарна Антлантида, нездійсненною мрією розсіяних по світах лемків. Хочеться вірити, що незнищенність матерії Антоничевого слова перейде життєтворними струменями кучерявих артерій в кров і плоть рідного народу, і слово породить життя.

Антонича живили два корені: Уїтмен і Шевченко. Але Антонич не просто співець природи і перекладач з американської, він, як би сказали прихильники агні-йоги, безсумнівно, посланець світ-

лих сил, які вклали в уста блідолицького лемківського юнака слова перестороги вселюдської і космічної ваги, перестороги од екологічних раків землі — чорнобилів чорного суму, од знищення етносів як частини космічної цілості життя, даючи людям рецепт нової релігії любови до всього суцього. Людина як частина природи, а не протиставлення, не насильство, а співжиття і співрозуміння людини в біосі — шлях до гармонії і фізичної, і духової.

Боже, яке то щастя, коли нам, так духово збіднілим, віддали його, і думаємо назавжди, буквально відкопавши в 1967 році з забуття такого безпросвітнього, що навіть надгробного хреста не залишилось. Кажуть, що з Антонича (із зібрання на його могилі) почалася перебудова і всі хороші творчі починання у Львові: «Євшан-зілля», Товариство Лева, «Не журись». Як прекрасно, що на прапорах нашого відродження таке чисте і таке святе ім'я, воскресле для життя вільного. Як тішилися ми, коли, не дивлячись на різні перепони, нам принесли ту сонячну поезію рік тому в університетські стіни люди, що безперечно любили і хотіли зігріти тим теплом все більше люду. Нам давали її по грамах, але вистачало і того, щоб сп'яніти від того небаченого трунку. Було тісно, незручно, але усі спрагло ловили кожне слово. Неповторна атмосфера молодости, справжньої поезії, непідробного емоційного захоплення публіки, щирости виступаючих; панувала атмосфера свята, свята відкриття великого поета сонця, так не подібного на інших: пророків, моралізаторів, словесних малярів, — поет-хрущ. . . Отаке собі диво!

А ще це вічно молоде диво мало властивість, подібно до земного біосу, відчувати насильство, нещирість, не терпіло фальші, тому і писати не міг, як велять, а тільки як серце мовить. І з цієї самої причини зфальшувало теперішнє свято поета, яке закрили за мертвозолотими мурами оперного театру. Від кого заховали? Відколи це Антонич став поетом привілегійованих, так і не зійшовши до широкого загалу? Жодних повідомлень, ані афіш про вечір, ба навіть, як виявилось, була програма свята, а на афіші оперного чітко і ясно: по запрошеннях. Кого ж запрошують, а кого — ні? Хто це вирішив, що студентам, а тим паче філологам, Антонич не потрібен? Хто ж так щиро піклується про львів'ян, коли маса місць в театрі пустували, а у тебе на кожному кроці вимагають оте перепускне посвідчення, що ти маєш право? І самотньо було поету з величезного портрету дивитися на наші незнищенні процесоцеремонії, в яких бачиться радше чиесь самозадоволення і самовшанування (тільки не про Павличкове вшанування тут мова, хоча воно в даному випадку було недоречне). Як самотньо і незручно в такій атмосфері справжнім поетам, можливо, і Павличкові було незручно?

Антонич — духовий символ цілої етнічної гілки українського

народу. Як же мізерно була представлена культура лемків, як мало ми знаємо про лемків, їх мову, мистецтво, їх історичну долю (що нагадує долю американських індіанців на своїй землі), але все це зростало і подарувало нам Антонича, і 5 жовтня — це, безперечно, свято лемків, тому не треба робити з програми традиційний силос, а надати сцену «Лемковині» і Антоничу у виконанні Жданкіна і Морозова, а поезії поета прекрасно читають такі ж молоді актори молодіжного театру. І все це працювало б в єдиному ритмі, на єдиній струні близьких і далеких Бескидів. Це свято повинно єднати українців по обидва боки польсько-советського кордону, і цією об'єднуючою силою буде Антонич — лемко-русин, українець, що жив колись у Львові, помер 28-ми років від народження і похований на Янівському цвинтарі, куди прийшов поклонитися 80-річному юнакові невеличкий гурт львів'ян, галичан і лемків з Польщі, що не забули серед того свята самого поета, і помолились за його чисту душу, котра не любить фальші.

Тож кому потрібен Антонич? Чи він так і залишиться незнаним стрільцем?

«Віко», ч.3, 1989

Січові стрільці із шаблями

Ганна ЧЕРІНЬ

ПОЕТОВІ

Леонідові Полтаві на прощання. . .

Прощай, поете, любий Леоніде,
Любови, ніжності і мужности співець. . .
Земні лишив Ти радості і біди,
Нічого більш уже нема. . . Кінець!

Скінчилися Твої нестерпні муки,
Застигли недописані рядки.
Не втримали пера потерплі руки —
Але що написав, піде в віки.

Закінчились Твої безсонні ночі.
Безгрішний: без гріхів і без гроша.
Святими стали вже ясні блакитні очі,
І відлітає в небуття душа.

Ти бідним був.

«Кишені у поета?» —

Ти сам із себе ніби кепкував —
Що «легше кинутись з плянети на плянету,
Ніж щось у них знайти».

Отак казав.

Чи ж може оцінити пересічність
Поета місію, його крилатий дар?!
Бо творчости розкрилена незвичність —
Це не абиякий, трудний тягар.

Нелегко розпростерти крила в клітці,
Нелегко бути, як усі, таким.
Хотілось би узвись летіти звідси —
Але куди — і способом яким?!

Не мав Ти ні будинку, ані авта,
Але зате — великі скарби слів.
Тепер напевно станеш астронавтом —
Ти зіркою у космос відлетів. . .

Що він писав?

Про болі України,
Про рабського ярма ганебний гніт.
Він закликав нову, КРИЛАТУ зміну —
Довершити Шевченка заповіт.

Як він жадав, щоб встало сонце волі,
Щоб випростався гордо наш народ
І гідно став, як рівний, «в вольнім колі». . .
Оце була б найкраща з нагород!

І буде так! Його не вмерла слава,
Його поем могутній сонцеквіт.
Полтава вмер —
але живе Полтава,
І Львів, і Київ — український світ!

Уже збувається, чого чекав Полтава!
Смак сонця України Він пізнав.
І хоч його ім'я римується із «слава»,
Заслуженої слави не діждав.

Звичайно — це приходить після смерти,
Смерть за собою признання веде —
І на чоло стражденого поета
Сувору Вічність лаври покладе.

24 квітня 1990

Ганна ЧЕРІНЬ

УМЕР ПОЕТ

Ішла припізнена весна 1990 року. Легкокрило летіла вона над землею, вкриваючи рожевим квітом вишні й яблуні, засвічуючи свічі там, далеко, на славних київських каштанах. Все співало, раділо, п'яніло від радощів і сподівань... І тоді, 19 квітня, відбило останній ямб страдницьке серце Леоніда Полтави. Він догоряв півроку, це були дні мук таких нестерпних, що смерть стала йому відрадою і порятунком, а для родини і друзів це видавалось раптово, зашвидко і зажорстоко. Невже він мусів померти? Невже не було рятунку?

Вже його з нами нема. Але є і ніколи не вмруть його твори, навіть не видані, навіть ті, що ще недописані, навіть ті, що їх він тільки накрес-

лив. Може, не скоро розквітне він життям вічним, непроминущим, яке дано мистцям, але таки розквітне у всій своїй красі і величі, пробивши сильними паростками мотлох газетщини й публіцистики.

Хлопчина шведсько-полтавського роду, з солом'яною чуприною і озерними очима, що разом зухвало і соромливо визирали з-під окулярів. Ледве почавши перші кроки в літературі, він опинився «за мурами Берліну», в остівських таборах, в тяжкій і немилій роботі — і в небезпеці. А він же був такий: «Моя душа, мов озеро чутливе. В очеретах лежить спокійно синь». Проте, скажіть самі: чи можна в двадцятім столітті прожити спокійно, як озеро, котре, до речі, також підпадає під страшенні бурі?! Отак і на серці.

Взявши на дорогу науку Рильського, Тичини й Бажана, поет вирушив у далекий світ. Війна, разом із травмою розлуки з ріднею й Батьківщиною, відкрила двері на волю — що виявилася новою неволею. Леонід Полтава, скитаючись по таборах, вже в 1946 році видав дві збірки віршів. У творах «Гофманів день» і «Пані Герта» він виявив майстерність, що перевищила всі його дальші твори. Таке часто буває, і злорадні критики (а вони майже всі злорадні, бо походять із поетів-невдах) не проминуть сказати, що ранні вірші поета найкращі. А це мало б означати, що творчість іде на спад. Зовсім не те: коли поет лиш починає писати, він пише не в ширину, а в глибину, обмірковує кожне слово, заглядає в словники, ходить

по світі, нічого не бачачи, й бурмоче те саме речення з усіма можливими варіантами. А коли вже стає «дипломованим», то не вчиться, а інших вчить, поспішає, хапає все нові сюжети й проблеми і часто лише твір необробленим, сподіваючись, що колись це довершить. А життя таке коротке, повне несподіванок і примусових обов'язків, що, в більшості, до обточення і шліфування не приходить. Ну що ж, тішимося «Пані Гертою». Пригадую як Полтава «народжував» цю поему. Подія невеличка і тривіальна: німецька міщанка пані Герта розбила свою улюблену тарілочку, дуже за нею плакала, а потім купила іншу й утішилась. Але як написано! Які образи: рука «кляча вмокає у високі двері»... «ножі кухонні, як мечі музейні»... «пантофляно-слимачний крок»... «ситенький буфет»... Ви все те бачите, як на екрані.

Берлінські збірки віршів «За мурами Берліну» й «Жовті каруселі», закономірно, сповнені туги за Батьківщиною, тривогою за її долю і — неприязню до чужини — продовжимо — що з кожним роком зм'якшувались і переходила в любов до «мачухи», не такої вже і злої.

Леонід визначався непосидючістю, неймовірною енергією, жадобою до знань і мандрів. Як ми вже втратили Вітчизну, то принаймні познаймо якомога більше чужий, такий цікавий і — як виявиться — такий подібний до нашого світ. Дехто, от хоч би й автор цих рядків, їздив у короткі, але часті й далекі подорожі. У Леоніда життя стало мандрівкою. І було йому в цих мандрах нелегко, і вирішували ці мандри його життя і працю — і його творчість.

В 1950 році побував у Італії. Казав йому Максим Рильський, щоб він писав сонети — от і написав «Римські сонети», шукаючи і в Італії зв'язку з Україною, от хоч би й Коцюбинського на острові Капрі. Земля Віргілія дала надхнення ще раз «перелицювати» «Енеїду», описом пригод сучасника Ярослава Мудрого, ченця Григорія, що розшукував свою ікону в сучасній Україні. А далі — Іспанія. Двічі: в 1952–53 і в 1973 роках. Тут уже праця — керівник українського відділу радіо в Мадриді. Навіть літературний вечір. І, ясно, збірка з відповідною назвою: «Із еспанського зошита». «По вулицях Гваладахари іде український поет». Певно, праця була добра, друзі були, а все ж — «Важко плисти у вселюдським потоці без Тебе, моя Батьківщино». А далі — Франція. Отут поет, мабуть, найбільше набідувався. Взагалі, Леонід Полтава дуже поважав працю. Його батько був лікарем, але закінчив життя в сибірських концтаборах. Шануючи працю інтелектуальну, поет оспівував працю звичайних, таких необхідних працівників як рибалки, паромники, навіть катеринщики, але, словами Григорія Сковороди, підкреслював, що «солодка праця, як вона природна». В однім творі він змалював страждання молодого селянина, якого послали працювати в шахту. Подібно страждав поет на мебльовій фабриці, де мусів працювати, щоб якось утримати родину. Ось як скаржився поет на свою долю:

... І слухаю завваг двоногої жирафи,
Який, побачивши в журналі мій портрет,
Озвірився за те, що я іще й поет.

З розпуки Леонід Полтава пише віршовані листи на той світ до поета Міцкевича (тут уже видно, що поети не вмирають. Вони живі, й до них можна писати і — навіть — своєрідно відповідь отримати. Особливо, коли нікому іншому пожалітися).

З цих листів дізнаємося, що поет жив у злиднях і опинився просто на вулиці з дружиною і маленьким сином. Якийсь волоцюга завів їх до підвалу, де ночували бездомні. Такі обставини розбили подружжя. Бідно жив поет. «Кишені у поета? Та легше кинутись з планети на планету, ніж щось у них знайти», — констатує Леонід Полтава. Так було й пізніше, коли «вже й циган пересів на авто із коня». До кінця свого життя Леонід не мав авта.

1953, Париж. «Родина, із якою я воскрес», — пише Леонід. Тут написані балади — цікаві, різнотемні, світлі й темні, з експресіоністським нахилом.

Леонід Полтава був стовідсотковим поетом, і ним варто було б йому й залишитись. Але він чуїно прислухався до того, що йому радили інші, зокрема старші письменники, до яких він ставився з пієтизмом. Шевченко був його Богом, Рильський і Бажан — взірцями, Маланюк, Осьмачка, Барка — авторитетами. Осьмачка порадив йому писати прозою — і ось в 1955 році з'явилась фантастична повість «Чи зійде завтра сонце?» — уява про 2000 рік. Тоді це було далеко, а тепер вже недовго до того чекати. Мова йде про атомову електростанцію під Одесою, змову проти України. Не дуже далеко від Чорнобиля. . . Про атомову небезпеку пише Полтава і в одному із своїх сонетів. А в 1963 році вийшла ціла збірка про атомове лихоліття — «Біла трава» — передчуття Чорнобиля. Ось погляньте:

Весна (sic!) спинилась. Голубий метелик
Занерухомів у повітрі. Птахи
У небо вклеїлись і заніміли.

І далі:

Так зникло все. Лишився тільки атом.

Коли Полтава був у Франції, він мав нагоду дістатися до історичних джерел в Національній Бібліотеці та в архівах — і як же проминути таку нагоду? Вислідом довгих годин студювання з'явився цікавий і об'ємний історичний роман «1709», цінний матеріал про Мазепинський період української історії. В 1963 році Леонід Полтава створив поему «Райдуга» — про страждання Кир Йосипа Сліпого в Сибіру (написано ще до його звільнення, але, ніби це передчуваючи, поет дав своїй поемі наголовок «Райдуга» — символ радощів і перемоги). В поемі відчутне видиво живого ланцюга «від гори Святоюрської до Святокіївських гір».

В 1972 році Леонід Полтава написав швидко й гарно цілком ліричну збірку «Валторна», що здивувала читачів, друзів і недругів, раптовим зворотом до «модернізму». Знову пишу цей термін у лапках, бо він не означає справді нічого модерного, крім, може, не такого вже й нового штукарства. Мабуть, хотів Полтава сказати «Я теж так умію», щоб потім мати право сказати «Вмію, та не хочу».

В цій збірці вирує неспокій, шукання (не знати, чого), сум, страждання. Поет боїться, що вже «немає крил: забрали їх для літаків».

Полтава був уважний, ввічливий, готовий слухати і навіть слухатися. Це використовували інші на некористь для поета. . . Лишалося мало часу через громадські, часто технічні навантаження, які могли б виконати інші. Тому лишалися вірші, як то кажуть, сирими. Але скільки в тих брилах самоцвітів і діамантів! Вірші вражають образами, і їх у Леоніда Полтави повно. «Згорблений сад», «Великі очі, більші від голови» (такі, які були в Леоніда, коли він умирав), або таке дитинне «Очі оливки, голубом руця». . . Він умів виміряти горе нашого народу:

Нашим горем, вселюдським горем
Ми могли б затопити світ.

Часто його означення епіграмно-влучні: «ООН — міжнародній хамелеон», «сласний Мюнхен, той вічний кіт, з-під воріт погляда на світ»; або «незримо українське жито», що сходить під московською заметіллю; або такий разуючий вислів: «Всеросійською парашею вже й за Місяць потягло».

Не час тепер вишукувати недоліки та ловити мовні жучки у творах Леоніда. В нього є рими гірші і кращі, хоч нема таких, що їх притягують за чуба, але завжди присутня музичність, благозвучність у його віршах. Найкраще про це сказав сам автор:

Непомітно пишуться вірші,
Раз розлучені, раз святі,
Раз кращі, раз гірші,
Як усе у житті.

Не можна не згадати творчість Леоніда Полтави для дітей. Цей високого зросту рішучий чоловік був у серці великою дитиною. Власне, з дитячої творчості й почав Леонід свій шлях — п'єси для дітей у 1946 році та участі у дитячих журналах. Леонід Полтава ніколи не переставав писати для дітей, у нього є сила дитячих книжечок, п'єс, оперет, навіть дитячих опер і ще більше невиданих творів. Довгими роками Полтава саморуч «робив» журнал для СУМу «Крилаті», подаючи систематично, хоч і дещо однобоко, історію України цікавими нарисами. Він написав аж дві віршовані абетки: одну для маленьких дітей, а другу — для великих — «Абетку з історії України». «Абетка веселенька» витримала два накладі, разом 6 тисяч примірників — велика втіха для авторського его. Ну, правда, хоч то і для «великих дітей», що то за абетка, в котрій є такі рядки:

Як же у ніч таку не трембінати?
Як не сказати, що ми покохались?

Чи це належить до історії? Але я вже сказала, що не місце тепер «ловити жучки», отож покиньмо. Краще наведім такі рядки, що тішать серце ніжним патріотизмом:

А в Україні — теплі долини,
Квіти і діти — сонця перлини.
Зелен-гаї, далечінь тополяна. . .
Райська країна,
Моя Україна.

Леонід Полтава сам гарно свої вірші не читав. Але дуже любив, як був гарний декламатор, особливо ж із молодих. Він бажав дії, ото ж і створив чимало п'єс, речитативних монтажів, оперет і навіть лібретт до опер. Він писав «спеціально» для потреб певного театру, так, щоб легко було виставити («Чого шумлять дуби», «Чужі вітри», що діждалася вистави аж через 25 літ після написання, і то в Австралії, модерна п'єса «Актори» в традиції Курбаса. Найбільш відома його п'єса «Недосяжні», де червоною ниткою йде успадкована від Шевченка ідея «Борітеся — поборете!» Полтавина опера «Червона шапочка» зукраїнізувала цей відомий світовий сюжет. В 1967 році на сцену вийшла дитяче-доросла оперета «Лис Микита» — композитор Василь Овчаренко, в 1967 чудова опера Антона Рудницького «Анна Ярославна», лібретто Полтави, а за тим скоро — «Ольга Київська» (композитор Білогруд, лібретто Полтави), що покищо була виставлена тільки уривками.

Книжки і книжечки, що їх тяжко видавав Леонід Полтава, майже всі низької графічної якості. Письменник збирав відбитки з журналів і навіть газет, робив із них монтаж, придумував ілюстрації — любив давати фото свої і друзів, але не було ні грошей, ні часу, щоб усе як слід допильнувати. Кліше виходили сірі й нерозбірливі, друк, особливо в останній книжці поем «Профілі», що мало не стала посмертною, нечіткий, бо зна як відбитий. . . Але добре, що видрукована, бо деś воно лишиться й доживе до літературного воскресіння. Боліючи за Україну, поет благав:

Ви, що надто багато забули,
Не проспите себе, не проспите!

І далі — «О, рідна земле, будь вулканом!»

Поет мріяв про той час, коли вже вийде на емеритуру і матиме змогу писати «для себе». Досі він гнувся під тягарем репортажів, статей, доповідей, редакторської і коректорської праці, від чого його потрібно було звільнити. І не дочекався він такої волі. Немов передчуваючи свою невідчасну смерть, наш поет волав:

Я хочу жити ще! Свого любити друга,
Радити сонцем, йти за правди плугом.
Я відточу перо, що буде, як терпуг,
Обпилювать іржу, гострити вічний плуг.
.....
Аж правда станеться: замає сонце волі,
І стане мій народ в народів вольнім колі.
(1962)

Леонід Полтава був доброзичливим, згідливим, і це часто використовували різні люди і групи. Коли він писав статтю про будь-яке літературне явище, то не забував прихильно, поіменно, згадати тих, хто цього вартий; а супротивників згадував тільки загально. Наш поет поважав всі народи, всі нації (крім росіян), він — інтернаціоналіст.

«Шануймо всі дороги,
Не сплутаймось в одну, бо нею не пройти».

Це можна розглядати як заклик до єдності і толерантності. Він шанував Міцкевича, Сартра, Кльоделя, Льорку, особливо ж сусідніх наших білоруських поетів — видав навіть їх антологію і приятелював із Масеем Сядньовим до кінця свого життя.

Він написав спеціальну поему про жида С. Якерсона — сотника армії УНР. Він давав приклад, як знаходити і шанувати прихильників України в цілм світі. І все ж не міг побороти внутрішньопартійної льюальности, що спонукала його брати участь у виданнях і організаціях тільки однієї партії (включно із окремим, «блискавично відокремленим» літературним Об'єднанням, через яке не належав до начебто загальноукраїнського об'єднання «Слово»).

Для мене дивиною було зацікавлення Полтави в кінематографії — почалось воно, звичайно, зі сценаріїв («Вир» і «Життя без вікон»), що мали вийти як англломовні фільми. В рукописі лишилась навіть «Історія українського кіна» (від 1932 року). Леонід Полтава цікавився навіть технічними процесами кіно, бо він, здається, до всього на світі мав зацікавлення. Він так хотів «у велике впливти життя!» І море він дуже любив, закликав поетів більше про нього писати, бо яка ж може бути самостійність без Чорного моря?!

«Згадавши про море солоне, я ще раз дихну поза смертю», — казав він. Про що б не писав Леонід, він все вертався до матері — і до матері-України. В серці його лунали материнські слова: «Який же ти полатаний, мій сину!» Це поет інтерпретував ще й так: «О, які ж ми, які безкрилі ми без тебе, рідний народо!» і знову — «Поете, ти — твоя земля. Не спи, не спи, не спи!» Як сумно, що такому бойовому поетові прийшлося на прощання сказати: «Спи, наш любий поете. . .» І ще одне: прощаючись із поетом, більшість вихваляла його редакторську і громадську діяльність. Переважно, говорилося про його працю для одного середовища. А Леонід Полтава, в першу чергу, поет, поет всеукраїнський, може і всесвітній, бо ж він думкою всесвіт обіймав, і як такий, він належить всім, всьому українському народові.

Наука, дослід

Володимир ЯНІВ

АНАЛІЗА ШЕВЧЕНКОВОГО «КОБЗАРЯ» З ПОГЛЯДУ
СОЦІАЛЬНИХ ПРЯМУВАНЬ ПОСЛУХУ Й СПРОТИВУ
В УКРАЇНЦІВ
(Продовження, 5)

Д. ПІДПОРЯДКОВАННЯ АБСОЛЮТОВІ

Звертаючися до того цілком спеціального вияву підпорядковання, до питання підпорядкування Богові у Шевченка, я зовсім не маю наміру входити в питання релігійності, чи побожності Шевченка. Ідеться тут тільки про один конкретний вияв відношення до Бога, чи вірніше до Абсолюту як ідеї Божества, про підпорядкування людини Абсолютові в точно окресленому аспекті, наскільки підпорядкування є прямуюванням типовим для самого Шевченка і — в ширшому — для українського народу. Але сам той аспект дає зрозуміти, наскільки питання релігійності Шевченка (чи — ширше — у Шевченка) є комплексним. Досьогочасні аналізи хотіли б Шевченкову релігійність бачити у дуже «біло-чорній» схемі: або «віруючого» Шевченка,⁵⁷ або Шевченка-атеїста (яким його, зокрема, хоче бачити партійна большевицька наука^{57a}). Аспект підпорядкування дозволяє нам глянути на Шевченка як на людину, зрушену проти Бога⁵⁸. Протест проти Бога в боротьбі за правду й справедливість у світі в рівній мірі далекий від санкціонованого в публічній opinio погляду на релігійність, що й від атеїзму, який є просто запереченням існування Бога взагалі, — тоді як спротив проти Нього в самім своїм понятті зрушення проти чогось конкретного, існуючого, є рівночасним ствердженням Бога.

Для Шевченка сили Абсолюту набирає ідея добра, заснованого на справедливості. Всяке порушення справедливості, що веде до заперечення добра, викликає в нього бунт проти ладу, який уможливорює таке порушення, а послідовно веде також до бунту проти всякого гаранта ладу, отже, насамперед до бунту проти всякої влади, від якої лад є безпосередньо залежний, але в дальшому і до протесту проти Бога, як *ex definitione гаранта всякого ладу*.

Всякий вияв несправедливості у світі родить в Шевченка жаль до Бога за допущення тієї несправедливості, ставання на прою із Ним, спротив чи протест, як довго існує несправедливість. Тривалі вияви несправедливості родять у Шевченка сумнів щодо існування Бога, в крайнім випадку вони є доказом неіснування Бога (але це неконсеквентно проведене, і в Шевченка нема якогось остаточного ствердження, а тільки всі зазначені стани переплітаються усіма нюансами із собою, а навіть із настроями надхненної молитви).

Всі ті нюанси найкраще прослідити на цитатах, при чому можна так і слідкувати, яка є справжня генеза спротиву, і як він — згодом — розвивається. Матері-вдовиці, єдиною підпорою і надією якої був син, що його вона з повною самопосвятою й найбільшим зусиллям виховала, одинака забирають до війська, і таким чином ціле її життя знівечене. Коли ж минають роки за роками й приходить старість, неміч, каліцтво, тоді безпомічна мати чує жаль до Бога:

Скалічені старі руки
До Бога здіймала,
Свою долю проклинала,
Сина вимовляла». . .⁵⁹

Тут нема ні заперечення Бога, ні навіть бунту проти Нього, а тільки жаль, — жаль, що впливає з цілого соціального ладу, який дозволяє якось уникнути військової служби багатим і впливовим, але який невимолимий та жорстокий до бідних та безпомічних.

Подібний жаль за особисту долю в «Княжні», коли нелюдяний князь молоду дружину тримає в заперті, не випускаючи її навіть до сіней. Співчуваючи із нею, поет міркує:

«Жить би, жить та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красою
Людей веселити, —
Так же ні! А молодії
Та карії очі
Щоб марніли в самотині. . .
Може Бог так хоче?

Боже, Боже! Даєш волю
І розум на світі,
Красу даєш, серце чисте,

Та не даєш жити!
 Не даєш на рай веселий,
 На світ Твій великий
 Надивитись, намолитись
 І заснуть на віки». ⁶⁰

Але в цій же «Княжні» зразу ж тон жалю змінюється, якщо лиха доля схоплює більші гурти, якщо вона є впливом яркого порушення одною групою людей справедливості у віднесенні до другої. Коли князь, що посувається до знування над власною жінкою, «дочку й теличку однімає у мужика», тоді Шевченко вже зауважує: «І Бог не знає, а може й знає, та мовчить» ^{60a}. Якже ж знову пани спекулюють на неврожаї, щоб добитись підвищення цін на збіжжя і в цей спосіб запевнити собі можливість гулянок у Парижі, при чому рівночасно голодні люди мруть, не можучи діждатися ніякої допомоги, то тут вже докір висловлений виразніше, — він зростає навіть до сумніву в існування Бога:

*«А Бог куняє. . . Бо се було б диво,
 Щоб і бачить, і не покарать!»
 Або вже надто терпеливий!»* ^{60b}

Елемент співчування із горем ближнього із «Сови» призводить до гіркого жалю, а потім і до сумніву у «Сні»: після ярок картин людського горя і недолі каліки, вдови, голодної дитини, бідної матері на панщизняній роботі, покритки, скривдженої паничем, приходить оте відоме питання:

*«Чи Бог бачить із-за хмари
 Наші сльози, горе?»*

Цей жаль, спричинений кривдою людей, призводить до бажання — послати думу «аж до Бога», — думу, що мала б дізнатися, «чи довго ще на сім світі катам панувати?» Як бачимо, тут жаль ще вповні опанований, і тому доволі несподівано приходить в іншому місці цього ж «Сну» таки вже цілком негативне твердження, що мовляв, «немає Господа на небі!» Тут поруч і активний крик розпачі до Бога в ім'я найсвятіших почувань людини в обороні ближнього, і заперечення Бога. ⁶¹

Сумнів в існуванні Бога повторно приходить і в «Кавказі», в незвичайно дивній (і поетично сильній) формі, коли цей сумнів чергується із молитвою, чи пак, його можна уважати рівночасно і молитвою, і сумнівом, а насамперед розпачним проханням про допомогу. Цей перехід найяскравіший від злобного питання: «коли од-

почити ляжеш, Боже, *утомлений, і нам даси жити*» до безпосереднього патосу молитви:

«Ми віруєм Твоїй силі
І Слову живому:
*Встане правда, встане воля,
І Тобі одному
Поклоняться всі язики
Во віки і віки*».

Але ця іронія із рівночасною молитвою, сумнів із вірою, прохання із хулою є також у безпосереднім зверненні до Христа:

«За кого ж Ти розпинався,
Христе, Сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини? Чи, може,
Щоб ми з Тебе посміялись?
Воно так і сталося!»

І від болю почерез жаль і жахливу непевність вже тільки крок до бунту, до спротиву, чи — по Шевченківськи — до «прі».

Ця боротьба вже є в «Кавказі» в самій картині Прометей, покараного за непослух таки богам, але проте із непослабленою силою, що зло не переможе добра, чи пак, що демон, чорт, чи цар тьми —

«неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога».

Ця сама боротьба висловлена й у питанні, яке може бути рівночасно ствердженням, що й глузом (просто залежно від того, які інтерпункційні знаки поставити, чи який тон надати в читанні: твердження-патосу чи питання-іронії). Як би не було, коли вже раз про прю говориться, тоді вже існує бажання тої прі, — чи її фатальна конечність:

«Не нам на прю з Тобою стати! (чи може радше питайник?)
Не нам діла Твої судить: (?)
Нам тільки плакати, плакати, плакати, (чи ?)

І хліб насущний замісить
Кривавим потом і сльозами. (чи ?)
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить!»

Боротьба ще виразніша у «Заповіті», де нема заперечення Бога, але тільки сказано про те, що Шевченко так довго Бога не визнає, як довго нема справедливости, як довго нема вільної України. Не то, що нема тут заперечення Бога, але в «Заповіті» є ствердження Бога у бажанні молитви, — проте молитви у висліді певного змагання. Якщо Бог сповнить передумову, яку Йому Шевченко у своїй «прі» ставить, тоді він покориться Його волі:

«Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори —
Все покину і *полину*
До самого Бога
Молитися. . . А до того —
Я не знаю Бога!».

І це є, мабуть, найтипівіша постава Шевченка, як зревольтованої людини, яка стоїть у повній гармонії із його висловом, що він із любови до України свою душу погубить, — можна додати, що погубить її з любови не тільки до батьківщини, але й до всіх її людей, із співчування їхній долі, яка веде його на прох з Господом, яку він таки врешті-решт уважає злом, хоч — як йому видається — злом конечним.⁶²

Все ж — всупереч тій засадничій поставі іноді сумнів іде до повного заперечення, а навіть до хули. Таке місце на пограниччі сумніву й неґації дивує, зокрема у поемі, основа якої *par excellence* глибоко релігійна. Ідеться про «Іржавець», в якому говориться про чуда Матері Божої, яка на іконі, забраній козаками у мандрівку, на еміграцію, заплакала «сльозами святими». І ось у тій поемі, в уступі, що зачинається словами «Боже мій з Тобою», є місце:

«І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж Йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну!»

Виразніше сумнів висловлений у «Сні», де ще раз мотив з «Кавказу», що піддає в сумнів доцільність Христової жертви.⁶³

Цей сумнів далеко гостріший в пізнім «Юродивім», бо він вже на пограниччі хули, зокрема в сполученні із сарказмом: виходячи

знову від терпіння земляків і від злочинів безбожного царя, Шевченко вертається до свого улюбленого питання, де є Бог у обличчі тих всіх злочинів, але вертається до нього із злосливою їдкістю:

«А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали?! *А ти не знало?*
І ти дивилося на них
І не осліпло?! Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в кіоті, а царі»...

Цей самий сарказм ще раз у «Неофітах», цим разом у зіставленні із сценою розп'яття Христа, коли то Шевченко питається, за що Його замучили:

«...І за що
Його, святого, мордували,
Во узи кували;
І главу його честною
Терном увінчали,
І вивели з злодіями
На Голгофу-гору,
І повісили між ними?
За що? — *Не говорить*
Ні сам сивий Верхотворець,
Ні його святії —
Помошники, поборники,
Кастрати німіє...»

І в цім стилі вже не прі, а прокльону, Шевченко і про себе говорить, що йому жаль минулих років дитячої наївної несвідомости, бо без знання світу, він

«Не був би в світі юродивим,
Людей і Бога не прокляв!»⁶⁴

і про свою малу подругу згадує, жалуючи її важкої долі:

«...Замучишся,
І прокленеш Бога»,

і про свою матір каже:

«Добре, мамо,
Що ти в заранні спать лягла!
А то б ти Бога прокляла
За мій талан».⁶⁴

Після низки ілюстрацій — деякі констатації, з яких перша підсумовуюча: вислови Шевченка зроблені у формі, яка аж ніяк не допускає генералізації в площині якихось етнопсихологічних висновків щодо ставлення українців до Бога, віри, релігії. Навпаки, навіть у сюжетних розповідях самого Шевченка змальовані постаті українців, які не тільки глибоко віруючі, але в яких виразне розуміння конечности підпорядкування Божій волі.

Батько Степана⁶⁵ в найтяжчій хвилині, коли його прибраний син не вертається з походу, а донька Ярина, в розпачі, не знає, що з собою діяти, в покорі молиться:

«В Твоїх руках *все на світі,*
Твоя свята воля!
Нехай буде так, як буде! . . .»

Зовсім аналогічно Максим,^{65a} коли після щасливого родинного життя постигло його страшне нещастя, яке могло до глибин струснути його вірою, тільки побожно зідхає «Боже, Боже!», а на старості літ, згадуючи минуле і думаючи про своє сумне сучасне, вияснює:

«І талан, і безталання —
Все, каже, од Бога!»

Навіть старий Варнак, якого життя перемінило в жахливого злочинця, після свого розкаяння і добровільного спокутування вини на засланні, наче в підсумку свого життя, каже (майже тими самими словами, що праведник Максим):

«*Все од Бога,*
Од Бога все! А сам нічого
Дурний не вдіє чоловік!
Я сам, як бачиш, марне, всеує,
Я сам занівечив свій вік.
І ні на кого не жалкую,
І ні у кого не прошу я,
Нічого не прошу!^{65b}

Це порівняння цитат, характеризуючих індивідуальну поставу самого Шевченка у відрізненні до типової постави пересічного

українця, дозволяє правильно схопити джерело протестів поета; ці протести аж ніяк не кореняться в поставі антирелігійної людини («*homo antireligiosus* в протиставленні до шпрангерівського типа, *homo religiosus*»), а вони лежать радше в пляні слабо розвинутого соціального прямування до підпорядкування, що тільки підтверджує попередньо пороблені констатації. Але саме прояви бунту у релігійній сфері життя вказують на джерело послаблення соціального прямування в нас, яке випливає із факту поневолення. Поневолення, що приносить із собою політичний гніт та соціальну несправедливість, родить автоматично спротив, але рівночасно захитує віру в принцип справедливості у світі, що послаблює природну конечність підпорядкування. В одиниці, для якої принцип справедливості має характер абсолютний, родиться бунт проти того, хто в її переконанні мав би бути гарантом справедливості, отже, проти Абсолюта, проти Божества, конкретно у Шевченка проти Бога, при чому цей бунт не випливає з нерелігійності, а радше навпаки — з глибоко відчутого принципу морального, потоптаного людьми, мовляв, яким «*потурає*» Бог. Факт, що того рода бунт має радше характер індивідуальний, а в загалу вияви невідпорядкування обмежуються радше до спротиву туземного ладові чи його репрезентантам, підтверджував би вже висунений здогад, що потреба підпорядкування ослаблювалась в нас радше з часом, у висліді умов життя, а її слабе насилання не було виключно зумовлене самою тільки диспозицією. Таким чином, аналіза висловів Шевченка як «зревольтованої людини», зокрема як зревольтованої людини проти Бога, хоч не дає можності робити висновки в етнопсихологічнім аспекті, то проте ці вислови йдуть по лінії нашого національного характеру й спричинюються до розуміння розвиткової лінії нашої вдачі, впливаючої в рівній мірі з певних вроджених диспозицій, що й з умов, які нас формували.

4. До питання авторитету

При відзначенім вгорі слабім соціальнім прямуванні до підпорядкування існує заздалегідь узасаднене припущення про недовстачу авторитетів в українців. І з цього погляду аналіза Шевченкової поетичної творчості є дуже цікава.

Насамперед, годиться відзначити, що нема в Шевченка *ніодної* позитивно змальованої історичної постаті з *княжої* доби нашої історії. Зображення єдиного князя Володимира, якому присвячений розділ поеми «Царі», наскрізь негативне, а засуджуючі окреслення дуже різкі. В поемі не відзначено жодної заслуги Володимира як творця української держави — державного мужа, полководця, реформатора, що на століття визначив розвиток на-

шої історії, а тільки засуджено його моральну поведінку, яка, зрештою, в зрелятизованні до пануючих тоді місцевих звичаїв (перед прийняттям християнства) могла б знайти навіть певне виправдання.

Подібне засудження стосується великих історичних постатей другої доби нашої державности — *гетьманщини*. Найрізкіша критика стосується найвизначнішого українського гетьмана і одного з найзаслуженіших українців взагалі — Богдана Хмельницького, за його — незаперечну, але в загальних умовах його дії зрозумілу — помилку заключення Переяславської угоди. Докір стриманий ще в «Суботіві»,⁶⁶ коли то Шевченко, глядячи на фундовану Богданом церкву, в якій він молився, «щоб москаль добром і лихом з козаком ділився», ще з певною пошаною каже: «Мир душі твоєї, Богдане». Проте, вже кілька рядків далі закид:

«Отак то, Богдане!
Занапастив еси вбогу
Сироту-Україну!»

В інших місцях докір степенується: Богдан — це «недомудра», а навіть «ледачий син»!⁶⁷ Він же — «нерозумний син», якого Україна була б «у колисці задушила, під серцем приспала», якщо б вона була передбачила, що він накоїть^{67a}. В алегорії «Великого Льоху» Прися навіки покарана за те, що йому добра бажала. Це Господь навіть Україну карає за його гріхи, які Шевченко рівнорядно згадує із гріхами «скаженого Петра»^{67b}. А в пізні роки, коли взагалі тон ідкішає, Шевченко таки просто спалахує:

«Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь,
Упився б, здорово упивсь!
І... препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті б похмеливсь,
Або й в калюжі утопивсь,
В багні свинячим...
Амінь тобі, великий муже,
Великий, слашний, та не дуже!...
Якби ти на світ не родивсь,
Або в колисці ще упивсь,
То не купав би я в калюжі
Тебе, преславногo... Амінь»⁶⁸

Чи не єдине тепліше місце, що стосується Хмельницького, зна-

ходимо у «Сні», коли то гарний опис наддніпрянської околиці згаду поряд

«Собор Мазепи сяє-біліє,
Батька Богдана могила мріє». ⁶⁹

Нема спеціально теплих місць, що стосувалися б того гетьмана, який хотів направити помилку Богдана. Під його адресою радше докір, що він не вмів дійти до порозуміння із Семеном Палієм⁷⁰. Щодо інших гетьманів вислови мало підслесливі: Самойлович та Скоропадський — дурні⁷¹, Кирило «пудром обсипався», лизав птинки Катерині⁷¹, а навіть на адресу Дорошенка докір, що, мовляв, «він запродав християн»^{71б}. Єдиний Полуботок змальований із симпатіями, і то не за свою дію, а за своє терпіння^{71в}.

У висліді про гетьманів взагалі також і негативні генералізації: «Поки тії *недолітки підростуть гетьмани!*»⁷² чи прокликання гетьманів поруч із «усобниками» чи навіть із ляхами «поганими»^{72а}.

Дещо інакше ставлення Шевченка до заслужених сучасників, як це можна б судити із присвят поем визначним діячам нашого національного відродження та із захоплених слів під адресою Котляревського, Основ'яненка, Маркевич. Проте, й ці присвяти мають свою вимову. Сам Шевченко їх міняв відповідно до того, як він щораз менше поважав названих письменників. Щодо «Енеїди» Котляревського, яка початково найшла признание в Шевченка у спеціальній оді, складеній на вістку про смерть поета-батька української нової літератури, Шевченко — як це слушно зауважує Зайцев — змінив свій погляд вже 1847 року, пишучи в передмові до проєктованого нового видання «Кобзаря»: «Енеїда» добра, а все-таки сміховинна на московський шталт»⁷³. Ще різкіша зміна в оцінці Основ'яненка. І так Зайцев пише в коментарі до поеми⁷⁴: «Проте Шевченко змінив своє відношення до Квітки ще правдоподібно перед його смертю. Вже в 'Чигиринському Кобзарі', проданому видавцеві ще весною 1843 р., Шевченко дав своєму посланію заголовок: 'До українського писаки', *усунувши ім'я письменника*, а в 1847 р., пишучи передмову до нового видання 'Кобзаря', висловив уже критичний погляд на творчість Квітки». Це місце варто зацитувати, тим більше, що воно в'яжеться з поглядом Шевченка на ще одного письменника^{74а}: «Покійний Основ'яненко дуже добре приглядався на народ, та не прислухався до язика, бо може його не чув у колисці од матері, а Гулак Артемовський хоть і чув, так забув, бо в пани постригся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзенним і Богу противним панством! Нехай би вже оті Кирпи-Гнучкошиєнки сутяги: їх Бог за тяжкії гріхи наші ще до зачатія во утробі матерній осудив киснуть і гнить в чорнихах, а то мужі мудрі, учені». . . Про зміну відношення Шевченка до

Квітки Зайцев пише ось що: «В 1843 р. Шевченко наочно переконався на Україні, яким плитким було консервативне поміщицьке українофільство наших панів, що були в більшості завзятими оборонцями кріпацтва, а Квітка, зробивши знаряддям тої оборони українську мову, видав свої «Листи до любезних земляків», де ідеалізував кріпацький лад і російський монархізм⁷⁴.

Література

57. Наголовок відомої праці Л. Білецького «Віруючий Шевченко», виданої 1949 р. у Вінніпегу в літературній серії УВАНу ч. 2.

57а Диви м. ін. одно з останніх видань на ту тему: І. Романченко «Атеїзм Т. Г. Шевченка». Держ. В-цтво «Художньої Літератури», Київ 1962.

58. В понятті зрушення чи, сильніше, «бунт» є певен пежоративний сенс, якого, власне кажучи, в обговорюваній темі треба б уникати. Тут ідеться про «бунт» в сенсі камюсівської «зревольтованої людини», яка, шукаючи добра, протиставиться злу, і не тільки злу, але й усякому потуранню зла.

59. «Сова», т. III, стор. 20, pp. 298-201.

60. Пор. т. IV, стор. II, pp. 108-123. З погляду християнської науки в даному випадку цей докір більше, як невинуватий: княгиня вийшла заміж за князя проти виразної волі батьків, — її доля, отже, була виключно впливом її забаганки, і її можна б навіть уважати в певнім змислі карою Божою.

60а. стор. 10, pp. 80-82.

60б. стор. 15, pp. 253-255.

61. т. III, стор. 28-29, pp. від 127-162, зокрема 149-150, 159-162. Заперечення: на стор. 26, pp. 31-32.

62. «Простіть, я Богу помолюсь. . .

Я так її, я так люблю

Мою Україну убогу,

Що прокляну святого Бога,

За неї душу погублю!»

(«Сон» — «Гори мої високії»,

т. IV, стор. 26, pp. 56-60).

63. «Наробив Ти, Христе, лиха!

А переіначив

Людей Божих? Котилися

І наші козачі

Дурні голови за правду,

За віру Христову,

Упивались і чужої,

І своєї крові! . . .

А получчали? Ба, де то!

Ще гіршими стали!

Без ножа і автодафе

Людей закували,

Та й мордують. . . Ой-ой, пани,
Пани християни! . . .
(«Гори мої високії», т. IV,
стор. 27, pp. 88-101).

64. «Мені тринадцятий», т. IV, стор. 23, pp. 49-50; «Маленькій Мар'яні», т. III, стор. 144, pp. 19-20; «І виріс я на чужині», т. IV, стор. 113, pp. 18-21.

65. «Сліпий», т. III, стор. 73, pp. 366-369.

65а. «Москалева Криниця», т. IV, стор. 53, р. 140 і стор. 56, pp. 255-256. Подібно, у другій композиційно більше передуманій версії: Після пожежу і втрати дружини, Максим тільки «перехрестивсь», (т. IV, стор. 258, р. 176), а потім зник повторяти, що «все од Бога» (стор. 260, pp. 266-269).

65б. т. IV, стор. 70, pp. 14-21.

66. «Стоїть в селі Суботові», т. III, стор. 99, pp. 5-9, 18-20.

67. «Сліпий», т. III, стор. 81, pp. 657-658.

67а. «Розрита Могила», т. III, стор. 10, pp. 25-28.

67б. «Осії глава XIV», вид. Риль., стор. 482.

68. Тої поезії — зрештою, із зрозумілих причин — нема у виданні Рильського. Цитую за «Народнім виданням» Сімовича, стор. 388. Про Хмельницького говорить ще й ворона з «Великого Льоху»:

«Крав, крав, крав!
Крав Богдан крав
Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крав, що накрив».

Те місце наводжу лише в нотці, бо тут вислів «крив» не має точного визначення. Це ж окреслення «ворони» — алегоричної постаті, ворожої для України. «Крав» треба в даному випадку радше розуміти «збирав, добував», — все ж у словах «продав злодіям» — знову засудження Хмельницького (продав злодіям — передав москалям у Переяславі).

69. «Гори мої високії», т. IV, стор. 28, pp. 106-107. Про збезчещення могили Богдана в поемі «Заступила чорна хмара», коли то кажеться, як то ляхи з своїм Чарнецьким, «поганим Степаном запалили церкву Божу й кости Богдана й Тимошеві в Суботові гарненько спалили». Тому то й благочинний із «Гайдамаків», говорючи про злочини поляків, які мали б розбудити бажання мести, пригадує: «Де їх могили, — де лежить останок славного Богдана?»

70. «Іржавець», де й сам опис утечі з-під Полтави представлений в мало-симпатичнім для Мазепи світлі. Мотив непорозуміння також у поемі «Чернець».

71. «Заступила чорна хмара» (т. IV, стор. 161, р. 8; «Дурний Самойлович»); «Не жаль на злого», поема адресована до Петра Скоропадського (т. IV, стор. 90, р. 13: «Потомок гетьмана дурного»).

71а. Цитоване вже місце з «Сліпого» т. III, стор. 80, pp. 625-628.

71б. «За байраком байрак», т. III, стор. 181, pp. 14-15; це місце може стосуватися також Юрася Хмельницького, але правдоподібніше Шевченко

мав на думці Дорошенка, про якого, зрештою, в іншому місці висловлюється позитивно. За свою угоду з Туреччиною Дорошенко не мав популярності в широких народніх верствах.

71в. Полуботок у «Сні» (т. III, стор. 36-39, pp. 430-487); місце змальовує сцену, як Полуботок упоминається за козаками, післаними гатити надневські болота. Вдруге про Полуботка у симпатичнім наświetленні в поемі «Великий Лях» (т. III, стор. 91, pp. 282-283: «І славного Полуботка в тюрмі задушила».)

72. «Чигирин», т. III, стор. 13, pp. 45-46.

72а. «Сон», т. IV, стор. 26, pp. 51-52. Сюди належить теж відоме місце із «Послання» про гетьманів, як «варшавське сміття й грязь Москви».

73. Текст проєктованої передмови до плянованого видання у т. III, стор. 149-151; зауваги П. Зайцева у коментарі до поеми-оди, пор. т. II, стор. 308-312. Зайцев м. ін. питається, чому Шевченко «не завів своєї оди на честь Котляревського до 'Кобзаря' 1860 р.», і висловлює здогад, що це мабуть — тому, що «він сам уважає цей твір за слабкий». Але можлива й інша інтерпретація, що Шевченко настільки змінив погляд про вартість виступу Котляревського, що не вважав відповідним звеличувати його аж такими похвальними словами. Все ж підсумок був той, що слава Котляревського мала б тривати «вічно» за те, що він «ватагу пройдисвіта (тобто Енея) водив за собою». А сам Еней викликав у Шевченка сльози захоплення. Отже, ця рання оцінка дуже відрзнялася від пізніших критичних зауважень з 1847 року.

74. Пор. П. Зайцева «Послання до Основ'яненка» у т. II, стор. 269-276, зокрема стор. 270.

74а. т. III, стор. 151.

(Продовження буде)

Сцена приходу стрільців. При бандурі Остап Стахів

Д-р Блянка ЄРЖАБКОВА

УКРАЇНЦІ В ПРАЗІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

(Закінчення, 2)

Існувала також *Спілка Українських Лікарів*. Це була перша статутна науково-професійна українська організація в Чехії. Вона намітила собі чотири головних завдання:

— об'єднання українських лікарів на еміграції; допомога їм професійна та в справі фахового вдосконалення; наукова та культурно-просвітня праця; громадська діяльність.

Завдяки матеріальній допомозі празької влади вона мала можливість з першого року розвинути поважну діяльність. Спілка допомагала українським лікарям оселитися в Чехії, видавала окремим лікарям стипендії, завдяки яким ці лікарі мали можливість вдосконалювати свої знання, працювати в різних клініках та інститутах, а також могла розвинути науково-видавничу діяльність протягом 1923-25 рр. Спілка видавала «Український Медичний Вістник», співробітниками якого були переважно члени Спілки, а також деякі автори з Києва та Чернівців⁴⁵.

Українське Товариство Прихильників Книги в Празі було засноване як організація бібліографів, бібліотекарів, видавців і взагалі прихильників книги. Воно постало у зв'язку з підготовкою українців до участі в Міжнародному Бібліологічному з'їзді, що відбувся в Празі 1926 р. Український Підготовчий Комітет в справі цього з'їзду та книжкової виставки при ньому підніс ініціативу заснування Українського Товариства Прихильників Книги. Метою Товариства було сприяти розвиткові та поширенню української книги. При Товаристві працювали також спеціальні комісії, такі як: бібліотечно-бібліографічна та редакційно-видавнича. Товариство працювало над організацією книжкової виставки Другого Українського Наукового З'їзду в Празі і для видання бібліографічного покажчика наукових праць української еміграції за останнє десятиліття. Українське Товариство Прихильників Книги зорганізувало в Празі велику виставку української графіки, в якій було більше тисячі експонатів та більше ста мистців. Виставка обіймала українську графіку XIX і XX століть, книжкові обкладинки, ініціали, оздобу, ілюстрації, видавничі знаки, екслібри-

си, проекти театральних костюмів, паперові праці, поштові марки і т. ін. Виставка мала друкований каталог, а в чеській фаховій пресі викликала багато прихильних рецензій.

Товариство тримало зв'язок з українськими бібліографічними установами, такими як: Книжна Палата, Науковий Інститут Книгознавства, Всенародна Бібліотека та інші. Голова Товариства, проф. Сірополко, підтримував жваві зв'язки з чеськими бібліографічними товариствами і діями. Товариство Прихильників Книги було членом Співки Чеських Бібліотекарів і свою видавничу діяльність розпочало видаванням бюлетеню, котрий перейшов у неперіодичний орган «Книголюб».

Українська еміграція видавала на чужині декілька книгознавчих журналів. Першим таким органом була «Книга» у Відні, в Подєбрадах виходило «Українське Книгознавство», а в Празі місячник слов'янської бібліографії «Слов'янська Книга»⁴⁶.

Українське Педагогічне Товариство в Празі. Праця української еміграції в галузі педагогічних наук провадилася як в українських школах закордоном, так і в деяких наукових товариствах, головню в Чехії, а також і окремими діями. Педагогічні дисципліни найширше викладалися в Українському Високому Педагогічному Інституті в Празі, хоч також і в Українському Вільному Університеті та в Українській Господарській Академії читалися деякі педагогічні курси. Питання з педагогіки розглядалися ще в семінарі Українського Соціологічного Інституту в Празі. З цією працею було зв'язане і видання декількох наукових публікацій на педагогічні теми та підручників, що появились на еміграції, а також співробітництво педагогів-емігрантів у краєвих та чужих педагогічних органах та їхня участь у кількох педагогічних з'їздах.

До розвитку науково-педагогічної праці української еміграції в значній мірі причинилися і деякі наукові товариства. Дослідженню педагогічних проблем приділяло увагу засноване в 1926 р. в Празі Філософічно-Педагогічне Товариство ім. Сковороди. Після закінчення існування цього товариства, яке не було довготривалим, деякі педагогічні праці були обговорені в Українському Історично-Філософічному Товаристві та в Товаристві Прихильників Книги в Празі. Доповіді на теми, зв'язані з педагогікою, читалися також і в Наукових Інститутах у Берліні та Варшаві і в Бібліотеці ім. Симона Петлюри в Парижі. Та найбільшою в цьому відношенні була праця спеціального Педагогічного Товариства, заснованого в Празі в 1930 р. Метою Українського Педагогічного Товариства за статутом було: «студіювати питання з теорії і практики педагогіки, як рівно ж минуле і сучасне становище народньої освіти на українських землях і на чужині». Воно нав'язало зв'язок з

українськими педагогічними та культурно-просвітніми закладами на Закарпатті, в Галичині та з окремими українськими діями в Канаді та Америці⁴⁷.

На установчому з'їзді в Подебрадах 1930 р. було створено *Союз Організацій Інженерів* на еміграції. В цьому з'їзді брали участь делегати десяти українських інженерських організацій, які стали фундаторами Союзу, а саме:

- Спілка інженерів та техніків українських емігрантів в Польщі;
- Товариство українських інженерів в Чехії;
- Спілка українських гідротехніків і меліораторів при Українській Господарській Академії;
- Спілка українських лісників в Чехії;
- Товариство українських економістів в Чехії;
- Спілка українських техніків сільського господарства в Чехії;
- Гурток українських інженерів у Берні на Моравії;
- Хемічно-Технологічний гурток;
- Товариство українських кооператорів при Українській Господарській Академії.

В Чехії найчисленнішою організацією українських інженерів було засновано в 1930 р. статутне *Товариство Українських Інженерів* з осідком в Празі. Членство Товариства складалося з чотирьох груп:

- з професорів українських високих шкіл;
- з інженерів, що працювали по фаху і навіть на визначних посадах;
- інженерів, що працювали не по фаху;
- безробітних інженерів.

Товариство Українських Інженерів мало чисто професійні завдання, а разом з ними провадило й різні акції загальногромадського значення. Воно допомагало своїм членам в підшукуванні праці і в правничих справах; мало зносити й співробітництво з Чеським Союзом Інженерів та Архітектів, нав'язало зносини з Українським Технічним Товариством у Львові і брало участь у Першій Конгресі Українських інженерів в 1932 році.⁴⁸

Українська Наукова Асоціація в Празі. В зв'язку з скороченням допомоги українським високим школам в Чехії, що особливо гостро відчувалося в 1930 р., наукові працівники-українці почали шукати способів такої організації, яка б їм вможливлювала продовження наукової діяльності. Виявом цього шукання було постановлення Української Наукової Асоціації, заснованої в Празі при

кінці 1932 р. Метою цього об'єднання було «використання всіх вигід організаційної єдності наукових працівників та зосередження необхідних допомогівих засобів технічного і матеріального характеру». Асоціація мала такі відділи: гуманітарних наук; права і суспільних наук; природничих та математичних наук; технічних та економічних наук.

За статутом завдання Української Наукової Асоціації були намічені досить широко: «плекати українську науку в усіх галузях знання та передовсім досліджувати минуле і сучасне української культури, природу, техніку, господарство, правниче, соціальне і громадське життя українського народу та його зв'язки з іншими країнами та народами. Для цієї мети Т-во організує та провадить наукову працю (наукові з'їзди, збори, засідання, семінари, публічні наукові виклади й реферати), утворює наукові заклади (бібліотеки, лябораторії, кабінети), видає наукові твори книжками, збірниками, періодичними і неперіодичними виданнями; входить у зносини з іншими українськими та чужими науковими установами й товариствами». Але з цих, так широко накреслених, завдань Українська Наукова Асоціація на ділі могла здійснити лише незначну частину. Свою діяльність вона розпочала в часі гострої ліквідації культурно-наукової праці української еміграції в Чехії⁴⁹.

4. Українські наукові з'їзди

Думка про скликання українського наукового з'їзду на еміграції була здійснена 1926 р., коли відбувся *Перший Український Науковий З'їзд у Празі*. Головою організаційної Комісії З'їзду був академік Іван Горбачевський. З'їзд відбувався в Каролінумі. На З'їзд надіслали привіти майже всі високі школи та установи і товариства в Чехії. Секції і підсекції працювали в аудиторіях Карлового університету. Їх було чотири: Історично-філологічна; Права і суспільних наук; Природнича; Технічно-Математична.

В засі З'їзду в одній з аудиторій Клементінум була влаштована виставка українських наукових книг та підручників, виданих за десятиліття (1917-1926).

Другий Український Науковий З'їзд у Празі відбувся в 1932 р. На урочистому відкритті З'їзду з вітаннями виступили представники філософічного факультету Карлового Університету, Слов'янського Інституту в Празі, Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, Українських Наукових Інститутів у Берліні і Варшаві, Греко-Католицької Богословської Академії у Львові, Воєнно-Історичного Товариства у Варшаві і багато інших українських і чужинських товариств.

жих наукових і культурних установ. На З'їзді було прочитано 159 доповідей.

Правники в наступному році скликали спеціальний *Правничий З'їзд*, який відбувся в Празі 1933 р. і був зв'язаний з святкуванням десятиліття Українського Правничого Товариства в Празі⁵⁰.

5. Культурно-наукове співробітництво українських науковців з чехами

Така співпраця виявлялася в різних формах, а саме:

- Участю в наукових міжнародних товариствах і виставках;
- в мішаних товариствах;
- професоруванням і викладами на чеських високих школах;
- а найбільше в спосіб співробітництва в різних чужомовних виданнях, переважно наукових.

Автори-українці містили свої праці в різних органах, таких як: *Slavia*, *Český časopis historický*, *Časopis českého musea*, *Slovanský přehled* і т.д. В цих органах публікували свої праці найбільше професори українських високих шкіл у Чехії. Деякі праці українських науковців були видані окремими книжками⁵¹. Українські науковці також співробітничали і в різних енциклопедичних виданнях. В редакції Оттового наукового словника в Празі працював Ю. Шеремета⁵². Для чеського енциклопедичного видання «Творці історії» кілька нарисів про українських історичних діячів написав Дм. Дорошенко. Появилися також дві словникові праці українських науковців, а саме: чесько-українські словники Н. Ковалевської-Королевої⁵³ і П. Щербухи. Над складанням великих чесько-українських словників працювали й д-р Дм. Демчук з цілою групою співробітників-українців, і самостійно М. Аркас та І. Попель-Сулима.

Наукове співробітництво українців з чехами здійснювалося й тим, що цілий ряд українських професорів-емігрантів були покликані викладати в чеських високих школах та працювати в різних дослідних інститутах. В Празі на чеському Карловому Університеті 1926 р. були засновані катедри українознавства. Ректор УВУ Ол. Колесса обняв на цьому університеті катедру історії української мови й літератури. Дехто з професорів-українців, що викладали на чеських високих школах, брали участь і в державних іспитових комісіях. Наприклад, проф. Ст. Дністрянський був членом іспитової комісії на правничому факультеті Карлового університету в Празі, а проф. Ол. Колесса — членом іспитової комісії для професорів середніх шкіл у Празі.

На Карловому університеті розпочав свої виклади Дмитро Дорошенко, як проф. історії України. На високій торговельній школі викладали акад. Ст. Смаль-Стоцький і проф. В. Сімович, декілька наукових аспірантів працювали в різних чеських дослідних установах.

В чеських наукових установах українці здобули собі декілька почесних позицій. Проф. Орлов був обраний членом найстаршого в Чехії Королівського Товариства Наук в Празі. В Празькому Лінгвістичному Гуртку було кілька членів з рядів української еміграції. Також в складі членів Слов'янського Інституту в Празі було декількох українців. Слов'янський Інститут у Празі давав декому з українців студійну допомогу. У Слов'янській Бібліотеці в Празі працювало багато українців. Вона мала окремий український відділ, в якому було понад 14.000 томів. Найбільшою, звичайно, була участь українських представників у тих наукових з'їздах, що відбувалися в Празі. Українці були заступлені на Міжнародній Економічній Конференції в 1928 р., на VIII Міжнародньому Психотехнічному Конгресі в 1934 р., на Конгресі Слов'янських Інженерів, на Всеслов'янському Пасічніцькому З'їзді в Празі.

Наукова співпраця українських емігрантів з чехами виявилася на різних міжнародніх конгресах. На філософічних конгресах виступали професори УВУ — Іван Мірчук, Дмитро Чижевський, на філологічних — Василь Сімович та Артимович, на історичних — Дм. Дорошенко і Ол. Лотоцький.

Культурно-наукова діяльність української еміграції виявилася також і в ділянці різного роду виставок. В 1921 р. українці взяли участь у Господарській Виставці в Празі, на виставках слов'янських ілюстрованих часописів у Празі в 1932 р., в 1932 р. — на виставці екслібристів у Празі, на виставці книжкової культури з нагоди з'їзду бібліотекарів та приятелів книги 1926 р. в Празі. В загальному каталозі цієї міжнародньої виставки була також вміщена стаття проф. Ол. Лотоцького про «Українську книжку».

В 1923 р. в Празі відбулася виставка вибраних експонатів Музею Визвольної Боротьби України⁵⁴, влаштована Мистецько-Промисловим Музеем. В 1938 р. була зорганізована виставка українських мап, матеріяли для котрої доставили інж. Андрієвський і проф. В. Кубійович.

На полі культурного співробітництва з чужинцями велика кількість праці належить сотням українських лікарів, як також інженерам, педагогам і різним іншим фахівцям. Українські інженери в Чехії виявили себе як видатні організатори у великих промислових підприємствах. Українських емігрантів можна було також зустріти в різних державних урядах, банках і т.д.⁵⁵

6. Епілог

Ще багато можна б сказати про працю українців-академіків в чеських організаціях, установах та різних органах. Проте вже цей короткий перегляд існуючих в Празі українських шкіл, праці українських організацій та українських наукових з'їздів, міг би привести до погляду, що життя українців у Празі було зовсім задовільне. Однак, ця думка була б неправильною. Життя на еміграції — це життя на чужині, і навіть тоді, коли країна-господар є найгуманнішою. Життя приносить з собою цілий ряд проблем для більшості емігрантів, таких як: проблема мови, студій, прожитку, інтеграції з місцевим населенням, туга за рідною країною-батьківщиною. Еміграція завжди сполучена з рядом людських трагедій. Тому так було і серед українців у Празі. Спочатку, в часи великого напливу українців до Чехії були сильні намагання чехо-словацького уряду та впливових органів зменшити ці невгоди. Також деяка частина чехів співчувала з українським народом і радо допомагала їм, де це було можливим. З роками спільного життя в Чехо-Словаччині українці ставали щораз менш популярними, їхні організації та високі школи діставали щораз менше дотацій; вже очікувано повної інтеграції.

Це цілком природне явище, яке має місце в кожній державі у випадку еміграції. При цьому треба згадати також поставу держави, котра дає притулок такій численній еміграції. Ця держава має також свої власні проблеми, свої господарські та фінансові труднощі, котрі вона мусить вирішувати. Що вона, в першу чергу, дбає про своє населення — це цілком зрозуміле. Тут також треба звернути увагу на початок світового господарського занепаду в тридцятих роках.

Софія Русова так пише про труднощі української еміграції в Празі: «А еміграційне життя справді ставало усе тяжче. Залежність від милостині чужого уряду каменем давило душу. . .»⁵⁶

Через те українці завжди були вдячні за поміч чехо-словацькому урядові, про що говорить дальша коротка згадка Софії Русової з її книжки «Мої спомини»:

«Якщо нашої пражській еміграції можна робити докір, що вона не завоювала собі перед Європою певного політичного становища і не виявила бажаної політичної акції, то не можна не визнати, що завдяки матеріяльній допомозі чеського уряду вона визначилася своєю культурною працею і придбала шану нашої науці участю в різних наукових з'їздах в Берліні, Стокгольмі, Празі, Женеві»

ві, Гайдельбергу, Римі та інших містах, на яких виступали завжди професори Українського Університету і Педагогічного Інституту. Чеське Міністерство закордонних справ може з гордістю похвалитися тієї великою допомогою, яку воно дало в страшну годину нашої руїни 1920-1922 років українській еміграції, й вона, на мою думку, використала ту поміч якнайкраще, щоб піднести українську культуру. . .»⁵⁷

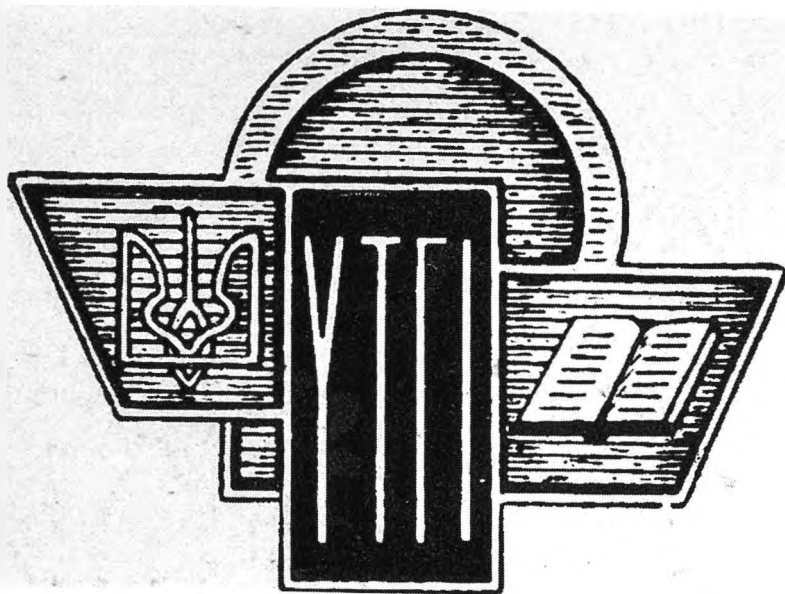
Життєва доля є невблаганна. Так і тепер, через несподівані зміни обставин, також і ми, чехи, опинилися на еміграції. Тут ми стрінулися знову на терені Українського Вільного Університету, як наші попередники шістдесят років тому в Празі. Користаючи з довголітніх добрих українсько-чеських взаємин я задоволена, що могла студіювати на УВУ і продовжувати мій вклад у студії чесько-українських відносин.

Література

- 45) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 220.
- 46) Ibid., стор. 230.
- 47) Ibid., стор. 233.
- 48) Ibid., стор. 235.
- 49) Ibid., стор. 243.
- 50) Ibid., стор. 245.
- 51) Володимир Маруняк, «Видавнича діяльність української еміграції в ЧСР (Протектораті в 1900-1945 рр.)», Збірник на пошану проф. д-ра Володимира Янева "*Symbolae in honorem Volodymyri Janiw*", Мюнхен, 1983.
- 52) "*Ottův slovník naučný nové doby*". Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, Praha, 1930.
- 53) Kovalenkova-Koroliva Natalija, "*Česko-ukrajinský slovník*", Praha, 1920.
- 54) Я. Бирич, «Сторінки з чесько-українських взаємин», Український Музей у Празі, Вінніпег, 1949.
- 55) Симон Наріжний, «Українська еміграція», стор. 249 т.ін.
- 56) Софія Русова, «Мої спомини», Львів, 1937.
- 57) Софія Русова, «Мої спомини», Львів, 1937.

Печатний знак УВУ

Печатка УТГІ

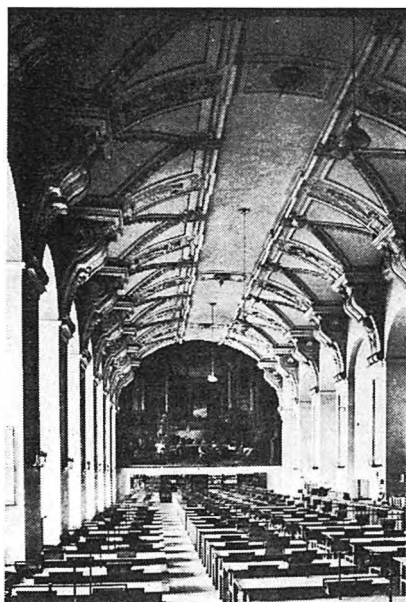
Печатка Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі

Печатка Академічного Комітету

Клементіnum та його вежі. На заднім плані: Петрін, Страгов та пражський Град

Клементіnum, студійна зала

Кароліnum, промоційна авля, в якій відбувалися імпрези УВУ

Приміщення посольства Західньо-Української Народної Республіки в Празі при Штепанівській вулиці ч. 49, де від кінця 1922 до 1934 р. знаходилася квестура, ректорат, сенат і деканати УВУ

Перший ректор УВУ Олександр Колесса

Печатка Української Господарської Академії в Подебрадах

*Печатний знак Українського Високого Педагогічного Інституту
ім. М. Драгоманова*

Перше приміщення УВПІ ім. М. Драгоманова при Школьній вулиці ч. 8

Будинок Хліборобської Освіти при Слезькій вул. ч. 7, куди в 1926 році було перенесено УВПІ

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЧИ ЦЕ НОВИЙ ПРАВОПИС?

Існування двох українських правописів — у діаспорі та в СРСР — це наслідок політики етноциду, якому з початку 30-их років і до останнього часу було підпорядковано культурне життя України.

Замість українського правопису 1929 р., розробленого Всеукраїнською Академією Наук, в Україні було запроваджено правопис, основне завдання якого було максимально — всупереч мовній практиці й традиціям — наблизити українську мову до мови російської. Правопис же 1929 р. базувався на реальних самобутніх рисах української мови, незалежно від будь-яких впливів.

Головна заслуга Правопису 1929 р. полягала в тому, що його укладено з урахуванням двох реально наявних в Україні варіантів української мови: східного (наддніпрянського) та західного (галицького). Принцип соборності був керівним принципом укладачів правопису 1929 р., і цей принцип пройшов випробу часом. Українці вільного світу — і східного і західного походження — визнали цей правопис єдино можливим правописом для своїх культурних потреб. Навіть ряд наявних у цьому правописі недоліків не може применшити його ваги в історії розвитку й вироблення української мови, а також його значення для вільного українства, яке стало єдиним середовищем, де не було, і не могло бути, прийнято рис, штучно накидуваних українській мові в СРСР.

У численних статтях вільних українців перераховано найбільш кричущі огріхи підсоветського правопису, які суперечать духові української мови:

1. Переклад латинського H літерою X, а не Г: *Хельсінкі* (Гельсінкі);
2. Переклад грецької 'тети' літерою Ф, а не Т: *кафедра* (катедра);
3. Переклад звуків ІА як ІА, а не ІЯ: *комедіант* (комедіант);
4. Переклад німецького ЕІ як ЕЙ, а не АЙ: *Ейнштейн* (Айнштайн);
5. Переклад англійського W як У, а не В: *Уолф, Уайт* (Волф, Вайт);
6. Штучне ствердження Л у словах *лампа, плац, колорит* (лямп, пляц, кольорит);
7. Переклад деяких грецьких слів відповідно до російських норм: *кризис, тезис, генезис* (криза, теза, генеза); *Еллада*,

- істерія, ієрогліф* (Геллада, гістерія, гієрогліф); *варвар, Вакх, Аравія* (барбар і варвар, Бакх, Арабія);
8. Переклад низки чужих слів за російським зразком: *хімія, амністія, Фіви, метод* (хемія, амнестія, Теби, метода); *роль, спіраль, вігонь* (роля, спіраля, вігоня); *Олександр, циліндр, магістр* (Олександрер, циліндер, магістер);
  9. Вилучення псевдоваріантних форм *мальовання, устаткування, спростовання* й заміна їх формами *малювання, устаткування, спростування*, що збіднює мову, бо названі псевдоваріанти не взаємозамінні: *мальовання* й *малювання* не одне й те саме. Таке збіднення мови дозволяє прищеплювати їй російські слова *упаковка, шифровка, формовка*, коли їх цілком можуть заступити українські форми *паківання, шифрування, формовання*;
  10. Закінчення родового відмінку *-сті* замість *-сти* у словах жіночого роду: *повіді, честі* (повіді, честі);
  11. Неправильне відмінювання прізвищ: *праця Швеця, Гриньківа, Гончара* (праця Шевця, Гринькова, Гончаря);
  12. Неправильні назви міст: *Ровно, Прилуки, Брест, Ромни* (Рівне, Прилука, Берестя, Ромен); *Луцьк, Пінськ, Тирасполь* (Луцьке, Пинське, Тираспіль);
  13. Творення прикметників від назов міст за російським зразком: *перемисьльський, радомисьльський* (перемиський, радомиський);
  14. Невідмінювання слів *кіно, бюро, метро*, які відмінюються;
  15. Невластиві українцям форми: *Європа, євнух, єпархія, Іспанія* (Європа, євнух, єпархія, Еспанія);
  16. Неправильне відмінювання числівників: *сімдесяти* (сімдесятьох).
  17. Творення іменників від порядкових числівників за російським зразком: *шестидесятник, п'ятидесятник* (шістдесятник, п'ятдесятник);
  18. Правопис низки слів на російський зразок: *сонячний, серна, голодовка* (соняшний, сарна, голодівка);
  19. Відсутність і невживання нестягнених прикметників *чорная (хмара), милее (товариство)*. Ці форми, на мій погляд, невід'ємні від кличного відмінку: *краснее сонце!, убогая душе!*;
  20. Перехід приростка *З* перед основою, що починається на *Ф*, у *С*: *сфальшувати, сфотографувати* (зфальшувати, зфотографувати);
  21. Недопущення форм займенників без протетичного *Н*: до *нього, на ній* (форми *до його, на їй* допускав правопис 1929 р., що відповідало мовній практиці);
  22. Стандартизація імен відповідно до російських норм. Недопущення живих і поширених варіантів імен, як *Ірена, Євген, Осін*;

23. Тверде написання м'яких прикметників: *західний, східний, трикутний* (західній, східний, трикутний);
24. Відсутність літери Г.

Цей далеко не повний перелік — не згадано ряд інших істотних правописних ляпсусів — дає уявлення про ті штучно накинута нашої мові риси, які належить усунути з метою відродження української культури.

Останні вістки про культурне й національне піднесення в Україні, й зокрема повідомлення про створення комісії для перегляду українського правопису породили серед вільних українців надію, що новий український правопис виправить десятиліттями прищеплювані українській мові невластиві їй риси. Дехто навіть був схильний рекомендувати діяспорі з виходом нового українського правопису перейти на цей новий правопис.

І от переді мною київський журнал «Українська мова й література в школі» ч. 2, 1990 р. Журнал містить статтю Б. Ажнюка «Український правопис в оновленому виданні», де описано головні риси нового українського правопису.

Насамперед автор статті робить таке повідомлення: «Правописна комісія АН УРСР... на своєму засіданні 31 жовтня 1989 р. ухвалила повернутися до використання літери Г в таких... словах, як *агрус, газда, гандж...*» Іде перелік слів, серед яких нема слів *грунт, гонт, гуля* (можливо, що список неповний). Далі автор пише: «У власних назвах іншомовного походження етимологічний звук Г у вимові й на письмі передаватиметься традиційним Г, проте збереження Г у вимові не вважатиметься порушенням орфоепічної норми».

Іншими словами, літеру Г обмежено до вжитку у яких кількох десятках слів. Щодо географічних назв і прізвищ, то там має й далі писатися Г: *Біг Бен* (Біг Бен), *Грім* (Грім), *Гаага* (Гага).

Постає питання: навіщо літера Г в українській абетці, щоб її й далі не використовувати? На мою думку, укладачі правопису (або, вірніше, ті, хто давав їм настановчі директиви) погодилися на запровадження літери Г для заспокоєння громадськості в Україні й діяспорі, і zarazом зробили все, щоб написання імен та географічних назв в українському правописі нічим не відрізнялося від російського звичаєного написання, дарма що воно не відтворює природного звучання чужих форм.

Запровадження літери Г в українському правописі мало б повернути належне місце й літері Г, яку досі у багатьох словах замінювано літерою Х (напр. *Хельсінкі*). Аж ні. Автор нічого не говорить про проблему Г-Х, але з наведених у статті прикладів (*Бетховен*) ясно, що на повернення літері Г її природних функцій новий правопис не пішов. Слова *Гельсінкі, Гантер, Гофман* і далі писатимуться *Хельсінкі, Хантер, Хофман*. Комісія подбала, щоб у написанні власних імен не було жодних розбіжностей з російським правописом.

З усіх 24 перелічених вгорі пунктів лише один (про літеру Г) було частково розв'язано при укладанні нового правопису.

Якби головна мета членів Правописної комісії АН УССР була сприяти самобутньому розвитку української мови відповідно до її фонетичних та орфоепічних особливостей, то згадані 24 русифікаційні риси в українському правописі було б переглянуто.

Наслідки праці Правописної комісії АН УССР зайвий раз доводять, що мовознавці, які перебувають під тиском партійного апарату, не спроможні виробити справді самобутній і незалежний український правопис, бо апарат цей дбає не про розвиток української мови, а про її максимальне наближення до мови російської, і розреклямована перебудова у цій політиці нічого не змінила.

Важко собі й уявити, щоб культурна українська діаспора могла перейти на цей «новий» із старою окупаційною бородою правопис.

*Сцена зустрічі стрільців і дівчат.
Солісти: Марія Митник і Богдан Кісіль*

Огляди, рецензії

Борис ОЖАРОВСЬКИЙ

«ІСПОВІДНИК ВІРИ»

Confessor between East and West, Jaroslav Pelikan, William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Michigan, 1990, стор. 14-249.

Книжка «Ісповідник між Сходом і Заходом» має піднаголовок «Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого». Книжка є по своїй суті дійсно портретом богословських вірувань і переконань Його Блаженства Йосифа І, Патріярха Києво-Галицького і Всєї Руси. Тому вона теж складається з двох частин.

Перша частина широко обговорює тло формування інтелектуальної і богословської особовості Патріярха, в чому Ярослав Пелікан виказав подивугідне детальне і глибоке знання. Термінологія, вживана автором книги, є надзвичайно послідовна по через цілий науковий твір, не тільки відносно історії Церкви, богословських напрямків і конфліктів, а то й зударів, але також у відношенні до політичної історії. Наприклад, автор правильно розуміє і представляє терміни *Русь, Україна, Росія, Білорусь, Русини і Русский*, які так безнадійно мішаються західними «вченими», повністю дезорієнтованими і спантеличеними московською історіографією на услугах російського імперіялізму.

Ця перша частина обговорює становище Української Католицької Церкви поміж Сходом і Заходом, спадщину св. Кирила і Методія, церковну *помісність* у відношенні до церковної *соборності*, шляхи замирення між Сходом і Заходом, а також погляди щодо тих питань Митрополита Андрія, графа Шептицького.

Я. Пелікан стверджує, що однією з різниць поміж Сходом і Заходом є різне поняття суті Церкви. Коли для римо-католиків вона є перш за все інституцією, для протестантів — це передовсім збір догм, для східних християн Церква — це передовсім Богослужіння. Автор книги вважає, що Патріярх Сліпий був у цьому відношенні повністю східним християнином. Але тут він підкреслює великий український патріотизм Сліпого, який повчав кардинала Тісера на правильному розумінні понять *Русь, Україна, Росія*, про що згадувалося на початку рецензії. Патріярх заступав думку, основану на нових дослідях, що Українське Християнство має вже 2000 років, а не тільки 1000, і що воно своїми початками сягає св. апостола Андрія, а потому доповнялося Кирило-Методієвською традицією і завершилося св. Ольгою і Володимиром Великим.

Патріярх Йосиф був глибоко обізнаний із східними і західними поняттями церковної структури, а зокрема зі справою церковної *помісності* (Схід) і церковної *соборності* (Захід), передовсім у відношенні до слов'янських народів. Він страждав у Росії за своє католицьке догматичне *соборництво* 18 років, але одночасно він завзято боровся за *помісність*, тобто окремішність своєї Церкви в юрисдикційному відношенні точно по східному взорові, чого західні католики ніяк не могли зрозуміти і сприйняти. На Сході розвинулася ще й форма автокефалії національних Церков. Змагання Сліпого за визнання Українського Католицького Патріярхату було тісно пов'язане із наголошенням помісності його Церкви у східній церковній традиції.

Розуміється, що змагання Патріярха в напрямі Церковної Унії між Сходом і Заходом ґрунтувалися на взорах попередніх унійних починів, — стверджує Я. Пелікан. При тій нагоді автор згадує сумної пам'яті різню в Царгороді за часів Четвертого Христоносного Походу, спричинену латинниками в ім'я церковного поєднання, спертого на засаді поєднання засобом воєнного підбою. Згодом прийшли пізніші унійні заходи, як Ліонська Унія (1274), Ферраро-Фльорентійська Унія (1437) і Берестейська Унія (1595), але православні по нинішній день згадують царгородську різню.

Важливим моментом догматичного характеру у роз'єднанні Сходу і Заходу є т. зв. *Filioque*, тобто спір про те, чи Святий Дух походить від *Отця* (православні) чи від *Отця і Сина* (католики). Йосиф Сліпий був глибоко заінтересований в проблемі і в 1920-их роках навіть написав на цю тему високоцінну роботу «*Принцип дихання у Пресвятій Тройці*». Розв'язка цієї проблеми була би великим кроком вперед до поєднання між Сходом і Заходом.

Йосиф Сліпий був щирим прихильником поєднання через великий вплив Митрополита Андрія на формування його інтелектуального і богословського росту, хоч характерами вони були діаметрально різні. «...Митрополит Андрей Шептицький був найбільш впливовою особистістю не тільки в житті Йосифа Сліпого, але в цілій історії Української Церкви впродовж 20 століття...» — стверджує Я. Пелікан. Вони обидва ясно зрозуміли невідомість наукового движіння Церкви на високий рівень, як важливий засіб для церковного поєднання католицизму і православ'я.

Друга частина книжки займається життям і працею Патріярха Йосифа. Вона включає такі теми, обговорені в окремих розділах: «*Томіст зі слов'янським наголосом*», «*Перебудова богословських студій*», «*Не звичайний собі в'язень*», «*Митрополит в екзилі*», «*Кардинал (і Патріярх)*», «*Нове і несподіване звено між Сходом і Заходом*», включно з бібліографією та індексом імен.

Я. Пелікан звертає увагу на те, що коли дані про ранні етапи в житті Сліпого є дуже скупі, то архів про нього, зокрема з часу його перебування в Римі (1963-1984), є надзвичайно великий, часто включає навіть безвартісний матеріал, як, наприклад, квитки летунських ліній його подорожей по світу. Властиве прізвище Сліпого, як вказує автор, є *Коберницький*, а Сліпий вкрався через недосконалість метрик народження по

селах. А згодом додано йому і прізвище матері Дичковський. Відтіля і *Йосиф Сліпий-Коберницький-Дичковський*. Одначе, дійсною назвою Йосифа Сліпого повинно бути «*Ісповідник Віри*» в наслідок його безкомпромісової постави в обороні віри в час його ув'язнення і заслання в Росії, так як Андрея Шептицького називаємо «*Слугою Божим*».

Можливо, що виявом знаменитої сполуки (symbiosis) в особистості Сліпого між Сходом і Заходом є істина, що, будучи вповні «східняком» і оборонцем *помісности* Української Католицької Церкви (УКЦ), він рівночасно був безкомпромісовим *томістом*, тобто послідовником св. Томи з Аквіну, який дивився і на св. Августина, і на Східніх Отців Церкви очима св. Томи, — стверджує Я. Пелікан. Тому і Сліпого часто називали «*томістом в клобуці*» (ст. 104), з огляду на окреме накриття голови українських архиєреїв, що він його часто вбирав.

Я. Пелікан величає Сліпого за його любов до науки, а зокрема за перебування богословських студій у Львові на Богословську Академію університетського рівня, а згодом, продовжуючи її традицію, зорганізування Українського Католицького Університету (УКУ) в Римі, тому що на Рідних Землях цього зробити було неможливо через московське переслідування.

Автор, хоч і стверджує, що усі протоколи слідства і засудів Сліпого в СССР зникли і що Сліпий був змушений Ватиканом мовчати про свої страждання в московських тюрмах і на засланні, таки зумів дати докладний образ Патріярха як тодішнього «не звичайного собі в'язня», у 9-ому розділі книжки.

Автор досить драматично описує досвід Патріярха як «в'язня Ватикану». Безкомпромісова постава Сліпого відносно комунізму і Советського Союзу не раз вводила Ватикан з його *Ostpolitik* у великі клопоти. Сліпий теж викривав антиукраїнську політику польського кардинала С. Вишинського, котрий вдавав, що не добачає українців-католиків у Польщі, як теж і осуджував латинізаційну тактику Василіянського Чину. Василіяни завжди підкопували і авторитет Шептицького, Слуги Божого, і Сліпого, Ісповідника Віри.

Пелікан правильно описує боротьбу Йосифа Сліпого за Український Патріярхат, згідно з традицією Східніх патріярхатів, як засіб для здійснення *помісности* УКЦ. Його змагання було potwierdжене папою Іваном Павлом II, коли то він сказав вже по смерті Сліпого, що Сліпий боровся за слухну справу.

В останньому розділі, мовби у заключенні, автор каже, що Патріярх Йосиф Сліпий був одним із цих звен у ланцюзі, що може додати до з'єднання Сходу і Заходу в далекодучій проєкції.

Книга Ярослава Пелікана є дуже цінним набутком і гідним вшануванням Йосифа I чужинцем, і ще до того визначним богословом нашого часу. Книга є дуже вартісна, але вона ні в якому разі не читається легко. Хто її читатиме, мусить бути добре обізнаний з історією і мати деяке знання богословських наук, щоб її вповні зрозуміти і оцінити. Це може означати її позитивну, а може і негативну сторінку.

Книжка проілюстрована кількома вартісними знімками, з котрих напевно знімка папи Івана Павла II, який цілує руку померлого Патріярха Йосифа, вже на катафальку, є найбільш зворушливою. Одначе нам видається, що бібліографія цієї праці була зложена дещо недбало. Деякі другорядні роботи попали туди випадково, і їх там не повинно бути.

Одначе, в цілості, праця дуже цінна, і українська громада в діаспорі повинна бути вдячна проф. д-рові Ярославові Пеліканові з Сйл Університету, авторові багатьох книжок і великої кількості статей та есеїв, за таке пошанування Йосифа Сліпого, Кардинала і Патріярха.

Олесь ДОЛИНА

ШЕВЧЕНКО ГОВОРИТЬ

Під таким гаслом у місті Івано-Франківську відбулося святкування 175-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка, котре проводилось при активному сприянні культурно-наукового товариства «РУХ» та літературно-театральної студії «Дзвін».

В залі Будинку культури по вул. Шевченка в святковій обстановці громадськість міста почесно вшанувала пам'ять славного Кобзаря.

Зі сцени в цей урочистий вечір велично і надхненно прозвучали пісні «Чом, земле моя», «Колискова» (сл. Шевченка), «Заповіт» Батька Шевченка, «Було літо, було літо. Та стала зима...» (чумацька). Театралізовані сценки та відступи не залишили нікого байдужим у залі. Сценки з малим хлопчиком, що питає маму про залізні стовпи, котрі тримають небо; згадання матеріної, а потім батькової свічок; читання витриманим канцелярським голосом грамоти про звільнення і документу про нагородження в Академії, а також цитування з промов В. Стефаника та уривків зі щоденника Шевченка — все це викликало в глядачів співпереживання за тодішню і теперішню долю проскрибованої пам'яті українського Велета і знаного у всім світі КОБЗАРЯ.

І найнесподіваніше — для ревних шанувальників В. Белінського — лист їхнього кумира до Анненкова від 1-10 грудня 1847 року, взятий із 9-ого тому (див. Собрание сочинений в 9 томах, том 9, стор. 689) творів Белінського. Навіть не прочитавши Шевченкових, як сам автор висловився, «пасквіль» на імператора, він робить категоричні висновки: «...Читая пасквиль на себя, государь хохотал, и, вероятно, дело тем и кончилось бы, и дурак не пострадал бы, за то только, что он глуп. Но когда государь прочел пасквиль на императрицу, то пришел в великий гнев, и вот его собственные слова: 'Положим, он имел причины быть мною недовольным и ненавидеть меня, но ее за что?' И оно понятно, когда сообразите, в чем состоит словянское остроумие, когда оно направлено на женщину. Я НЕ ЧИТАЛ ЭТИХ ПАСКВИЛЕЙ (виділено редактором), и никто из моих знакомых их не читал (что, между прочим, дока-

зывает, что они нисколько не злы, а только плоски и глупы), но уверен, что пасквиль на императрицу должен быть возмутительным, гадою по причине, о которой я уже говорил. Шевченку сослали на Кавказ солдатом. Мне не жаль его — будь я его судьей, я сделал бы не меньше. Я питаю личную вражду к такого рода либералам. Это враги всякого успеха. Своими дерзкими глупостями они раздражают правительство, делают его подозрительным, готовым видеть бунт там, где нет ровно ничего, и вызывают меры крутые и гибельные для литературы и просвещения. . . »* З цього листа видно, що Белінський не тільки був «революціонером-демократом», але й тією людиною, що ревно стояла на сторожі всеімперської політики супокую і, борони Боже, щоб хтось посмів «раздражать правительство».

Читання Шевченкових віршів: «І мертвим, і живим. . .», «До Основ'яненка», «Епілог» до поеми «Гайдамаки», «Гонта в Умані», «Холодний Яр», «Хустина», «В казематі», «Іржавець», «Кавказ», «Один у другого питаєм» йшло впереміж з цитуванням з творів Чернишевського, Церетелі. Радобули зустрінуті вірші сучасних поетів і майстрів слова — пророче зазвучала «Молитва» Д. Павличка, «Повернення Шевченка» Ліни Костенко, «Пророк» Д. Луценка.

Поряд з художнім словом добре вписалося публіцистичне рев'ю — йшлося саме про те, чи має підстави гніватися Т. Шевченко на тих бездушних бюрократів, з вини яких почалося всілякого роду посягнення на святая святих — місце вічного спочинку Кобзаря. Як відомо, Міністерство енергетики і електрифікації ССРСР, Міністерство нафтової і газової промисловості з дозволу українського уряду розпочали будівництво своїх об'єктів перед могилою Тараса, порушивши тим самим останню волю Кобзаря і зневаживши перед усім світом наш український народ. Якби це було в доперебудовний період, то все ще можна би зрозуміти, але тепер, коли всім чесним громадянам, небайдужим до долі святинь, стає боляче за все цінне і корисне для України, то це вже абсурд і явна та послідовна політика деяких людей, спрямована на знищення пам'яток і святинь нашого народу.

Допоки знавіснілі ворони від бюрократії чинитимуть святотатство?

Якщо наших дітей возять на екскурсії, то здебільшого ці екскурсії но-

---

* «. . . Читаючи пасквілі на себе, цар реготав, і, мабуть, справа на цьому б і закінчилася, і дурень не постраждав би лише за те, що він дурний. Але коли цар прочитав пасквіль на імператрицу, то прийшов у великий гнів, і ось його власні слова: 'Припустимо, він мав причини бути незадоволеним мною і ненавидіти мене, але її за що?' І це зрозуміло, коли подумаєте, в чому полягає слов'янська допечність, коли вона спрямовується на жінку. Я не читав цих пасквілів, і ніхто з моїх знайомих не читав їх (що, між іншим, показує, що вони зовсім не злі, а лише плоскі та дурні), але я впевнений, що пасквіль на імператрицу повинен викликати обурення, бути гидким з причини, про яку вже говорив. Шевченку послали на Кавказ солдатом. Мені його не жаль — був би я його суддею, я зробив би не менше. Я відчуваю особисту ворожість до такого роду лібералів. Це вороги всякого успіху. Своїми задержуваними дуросами вони дратують уряд, роблять його підозріливим, заставляють бачити бунт там, де нема геть нічого, і викликають круті заходи, які є пагубні для літератури та просвіти. . . »

сять загальний характер, які нівелюють національне і підносять інтернаціональне. Таке урізання патріотичного йде всупереч з документами про права людини. Якщо везуть дітей до Брестського меморіалу, то необхідно повезти ще й у славне Берестечко, щоб нагадати дітям славу історію часів Хмельниччини. Не тільки проводити занадто довгі екскурсії до пам'ятників жертвам масових розстрілів фашистами мирних людей, але проводити екскурсії, щоб з них діти взнали більш глибоко «чиїх батьків ми діти». Серед учнівської молоді мало хто обізнаний із замком в Олеську, що на Львівщині, зі Скитом Манявським на Івано-Франківщині, мало хто знає, де саме вбито народного месника Карпат Олексу Довбуша, де він народився, як і зовсім мало знають про такого буковинського опришка як Лук'ян Кобилиця (торік Чернівецьке телебачення робило спробу показати стару хату-гражду, де народився Кобилиця. Хата зараз на грані розвалення). Всі ті екскурсії, котрі проводяться при допомозі підприємств для дорослих, мають базарний характер — ідуть туди, де можна купити щось дефіцитного (щоправда, дефіцитів у нас нині побільшало. . .)

На закінчення Шевченкового вечора хор «Гомін Карпат» (кер. Михайлів Розалія Іванівна) під мелодійний рокіт бандур (бандуристи Дебенко, Шевченко М. О., Носків О., Стасія Л.) виконав пісні Шевченка «Ой закувала та сива зозуля», «Гуля Максим, гуля батько. . .», «За байраком байрак», «Думи мої, думи мої», «Рече та стогне», «Заповіт».

Слава Тобі, великий наш Кобзарю, за ті пророчі слова, котрими Ти промовляєш до нас крізь віки, оберігаючи нас і все суще в Україні і для України!

м. Івано-Франківськ, березень 1989

Передрук з альманаха «Карби гір» (Коломия) ч. 2, 1989, одержано від УЦІС.

П. МАРУСИК

МІНІАЛЬБОМ МАРІЇ ЗОЛОТАРЕНКО

В моїх руках мініатюрний розміром (12 на 5 см), але дбайливо і естетично оформлений альбом. Йому вже багато років, і він став тепер рідною реліквією сім'ї Марії Золотаренко. Вона часто перегортає його сторінки, як тільки випадає зручна хвилинка. В цьому мініальбомі немає фотографій або інших речей, які звичайно прикрашають альбоми.

Його виготовила в 40-50-их роках в далекому Кінгірському (Карагандинська область, Казахстан) таборі суворого режиму сама М. Золотаренко і оберігала його від бездушних очей табірної охорони, а у вільні хвилини (яких у таборі було зовсім небагато) заохочувала своїх подруг до написання на його сторінках найзавітнішого, того, про що вони мріяли за колючим дротом, з чим пов'язували свої надії, дивлячись щодня смерті в очі, за чим тужили довгі невольничі роки.

Тепер, коли М. Золотаренко перечитує скупі рядки здебільшого віршованих побажань, перед нею оживають незабутні дівочі і жіночі обличчя подруг по табору. Багато із них залишилися навічно там, у холодній сибірській землі, під номерами: ЦБ-405; ЦА-312; АВ-150 та ін.

З окремими час від часу пані Марія зустрічається. Вони живуть в різних областях України та за її межами.

Будучи засудженими за фіктивними, часто безпідставними звинуваченнями в дні сталінського лихоліття, небагато із них мріяли в той час про сімейне щастя. Були відірвані від світу, від рідних і близьких людей. В багатьох із них були малі (навіть грудного віку) діти, які виростили без материнської ласки, без бабусиної казки, у смердючих бараках. Виростили без рідної мови, без пісні, як вівці в кошарі. Ніхто до них не промовляв (розмовляли з дітьми «ворога народу» було заборонено табірними наглядачами навіть так званим нянькам!), ніхто не говорив їм хто вони і звідки, багато із них навіть не знали слова «мама». Росли звірами, вовкулаками, рабами сталінських «будов соціалізму».

Можемо тільки уявити (якщо це взагалі під силу нашому поколінню!), про що думали, чим журилися, чому плакали матері тих дітей, кожен день працюючи на каторжних роботах! Проте не тільки плакали. Здавалось би, що вони, відпрацювавши по 10-12 годин і приволікнувши змаргані ноги до бараку, падали мертво на свої тверді нари і, окрім відпочинку, ні про що й не думали. Та все це не так! У таборі складали пісні, вірші, легенди, казки. І це не дивно. Людину, справжню людину, повсюдно супроводжує пісня, мужнє слово, в яких у певній мірі проявляє себе найперше те завітне і дороге людині, що надією світить десь там, в тумані невідомости майбутнього і кличе за собою, наказує вижити.

*Можливо, доля нас розлучить,
Та ти мене не забувай.
Хай пам'ять нас болить і мучить,
Ти злом мене не поминай!*

*В уяві загоїться рана,
Розтане ніч, настане день,
І ми на волі в світлий ранок
Стежками рідними пройдем!
(Заярськ. 13.09.53. Оля)*

За довгі роки невольничого життя люди зживалися між собою і ставали ближчими за тих рідних, з якими вони спілкувалися, про яких часто губили всі відомості.

*В неволі наші юні роки
Минули, канули, пройшли. . .
Та ми тепер не одинокі:
Ми наче сестри — я і ти.
(Заярськ, 1955, Тереза).*

Інколи тільки віра в майбутнє оберігала душу від повного упадку:

*Я вірю в щастя далеке —
Воно утішає мене.*

(Кінгірськ, 1950. Стефа).

Найбільшою тугою була туга за рідним краєм, домом. Звідси звернення до пам'яті, яку ніякі фашистські тортури сталінських таборів не в силах були витравити з душі українця!

*Коли отак жорстока доля
Злучила нас у цих снігах,
Не забувай свого поля
Ні наяву, ані у снах!*

*Не забувай землі своєї,
Хатини рідної сповна,
І запаху бузку й лілеї,
Що біля рідного вікна.*

(Кінгірськ, 1951. Ганнуса).

Змучених, нужденних жінок і дівчат (останні залишилися ними лише через неволю) тривожить не тільки їх важке положення, не тільки нездійсненність щастя, але той соціально-правовий (вірніше сказати: безправний) стан, в якому опинилися вся советська імперія під диктаторським режимом фашистського взірця у 30-50 рр. Та в'язні сумління і не думали про покору цьому ненависному режимові. Вони мріють боротися за загальноприйняті в цивілізованому світі права:

*Навколо вітер, лютий холод.
Тут навіть літом не росте трава. . .
Хай мучить нас постійний голод,
Та ми ще мрієм*

про людські права.

(Заярськ, 1955, А. Г.).

Любов до рідної України веде невільників через страхіття і безнадію, кличе вистояти:

*Не падай у тугу,
Красуйся, мій квіте, —
Велике та славне
страждання твоє!
Шлях терну і крови — любов'ю розквітне,
Неволя живої душі не уб'є!*

(Кінгірськ, 13.11.51. М. Б.)

Відрадним є той факт, що в глибоких норах фашистської неволі стали-нізму невільниці не поривали з духовим світом своєї Батьківщини, з її культурою. На сторінках мініальбому ми зустрічаємо рядки з поезій Т. Шевченка, Лесі Українки та інших українських поетів.

*Просвітились! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!
Вже покажем, тільки дайте
Себе в руки взяти!*

— Такі слова додавали нам духу, вселяли в наших душах протест проти насилля над нами, — говорить пані Золотаренко.

В'язні ні на хвилину не покидають думки про боротьбу за свободу свого народу:

*До тебе, Вкраїно, ми скоро прилинем, —
Ми діти твої, твої дочки і сини.
Тобі віддамо ми наснагу і сили
Для волі здобутку й святої мети!*

І ще:

*Ти на ніч не дивись,
Яка б ніч взагалі не була, —
Ранок прийде колись!
(Марусі на спомин із неволі.
Віра).*

Пророчі слова!

Віра в краще майбутнє рідного народу, в його правоту, яка в кінці-кінців восторжествує, — ось що пронизує золотим ланцюжком увесь мініальбом пані Марії Золотаренко.

*Не сумуй, коли неволя
В чужий край тебе закине, —
Рідний край — в твоєму серці,
Поки спогад не загине!*

*Не сумуй! Минуть не даром
Тії сльози й тяжка мука.
Рідний край любити станеш
Ще щиріш — навчить розлука!*

*Чи вільна, чи невільна груди,
Чи сумно йдуть хвилини,
Ніколи в світі не забудь
Свої НЕНЬКИ-УКРАЇНИ!*

З альманаха «Карби гір» (Коломия) ч. 2, 1989, одержано від УЦІС.

Вадим РУДНЄВ

ПРО БІЛІНГВІЗМ В КУЛЬТУРІ

(До статті Дзінтри Хірші)

Від редакції альманаха «Карби гір»:

На наш погляд, стаття, котру читач прочитає нижче, стосується усіх, хто не байдужий до стану мови і культури на Україні. Стаття перекладена з журналу «Даугава», автор статті Вадим Руднев, а переклад здійснив коломийчанин Є. Пашковський.

Мені здається, що ряд положень статті потребує пояснень. Так, автор посилається на дослідження, які відстоюють точку зору, у відповідності з якою білінгвізм має негативні наслідки. Для того, щоб довести це, необхідно, по-перше, дослідити все або в крайньому разі більшість сполучень мов світу. Може бути, виявиться, що при одному сполученні мають місце одні наслідки, при другому — інші. Необхідно, по-друге, враховувати соціальні та психологічні різниці. Може виявитися, що, наприклад, меланхолікам білінгвізм шкідливий, а флегматикам, навпаки, корисний. По-третє, розуміння того, що таке «негативні», а що таке «позитивні» наслідки, буде мати різні варіанти знову ж таки в залежності від соціально-психологічних характеристик. Для якоїсь соціальної групи, вірогідно, «негативними наслідками» буде супроводжуватися здобуття вищої освіти, так як середній інтелігент в СРСР заробляє набагато менше середнього пролетаря.

Але, навіть, якщо допустити, що білінгвізм дійсно шкідливий, то це не заперечує того, що в деяких ситуаціях він неминучий і навіть необхідний. Допустимо, що дитина росте в сім'ї, де мати розмовляє однією мовою, а батько — іншою. В цій ситуації білінгвізм — природний і закономірний наслідок нормального виховання дитини. Інакше мова матері стане для неї рідною, а мова батька — іноземною, або навпаки.

У білінгва у всякому разі менше шансів стати націоналістом. Потрібно виходити з того, як реално склалися обставини, а не з того, що дійсне в якомусь абстрактному соціальному середовищі.

А виходячи з того, що собою являє людська культура, можна прийти тільки до одного висновку: білінгвізм у культурі неминучий. Людина народжується від двох батьків, сприймає світ двома очима, вухами, ніздрями і руками, ходить на двох ногах і, головне, мозок її складається з двох півкуль, функціонально асиметричних. Звідси принциповий бінаризм як одна з найбільш універсальних характеристик культури.

Всяке знання є обмежене і неповне. Кожна теорія, яка здається абсолютно правдивою, може бути спростована, саме в цьому її оригінальність, так як найважче спростувати похабність та трюїзм.

Неповне знання компенсується його стереоскопічністю (Ю. Лотман), тобто як мінімум двома мовами опису. Тому будь-яка культура завжди прагне до білінгвізму. Будь-яка національна культура користується двома мовами, одна з них виконує побутову функцію, а друга — культурну функцію. В середньовічній Європі культурну функцію виконувала латинь, в допетровській Росії — церковнослов'янська мова, а в післяпетровській — французька.

Автор статті вимагає здійснення можливості присудити вчену ступінь за дисертації, написані по-латвійськи. Вимога цілком законна. Але справа в тому, що як всі дисертації будуть захищатися в республіках на національних мовах, то це створить неподолані перешкоди в наукових комунікаціях. Вчений з Грузії не зможе прочитати дисертацію естонця. В середні віки дисертації захищалися по-латині. Це була одна загальна мова культурного спілкування, яку апіорі повинні були знати всі вчені. Я думаю, що набагато доступніше було б в якості обов'язкової мови для дисертацій взяти англійську, тому що зараз ця мова практично необхідна для будь-якого вченого в будь-якому предметі.

Саме по собі надання мові статусу державної нічого не змінить, як це нічого не змінило в Азербайджані та Вірменії. Необхідно розробити конкретні заходи. Одними лозунгами та юридичними жестами навряд чи можна добитися реальних змін.

Можна назвати Горбачова папою римським, але це не означає, що у Ватикані відразу почнеться перебудова.

Зовсім безперспективні судження про те, що одна мова древніша чи багатша другої. Вік мови (йдеться, зрозуміло, про дописьменний період) реконструюється за непрямыми даними надто приблизно. Що таке багатство мови — ніхто не знає, та навряд чи взагалі потрібна ця дефініція. В естонській мові 14 відмінків, набагато більше, ніж у будь-якій індоевропейській мові. За логікою автора статті, це повинно стати предметом національної гордості. Щоб порятувати мову, потрібно інтенсивно розвивати культуру, а не вдаватися до юридичних заходів. Звичайно, можна створити своєрідний мовний заповідник, але навряд чи це піде на користь культурі, адже культура — це передусім діалог, діалог з іншою культурою. І в цьому діалозі необхідно перш за все знаходити спільну мову.

Пояснення слів іноземного походження:

1. Білінгвістичний (з латинської) — двомовний.
2. Бінарний (з латинської) — подвійний, двоїстий, той, що складається з двох частин.
3. Дефініція (з латинської) — коротке визначення якогось поняття.
4. Апіорі (з латинської) — з попереднього, незалежно від досвіду.

(Журнал «Даугава», ч. 1, 1989.).

З альманаха «Карби гір» (Коломия), ч. 2. 1989, одержано від УЦІС.

Орест ПИТЛЯР

ЗБОРІВСЬКИЙ АЛЬМАНАХ

«Зборівщина — Над берегами Серету, Стрипи і Золотої Липи» — 1056 сторінок, видання Наукового Товариства ім. Шевченка в Канаді, 1985 р., головний редактор — Богдан Гошовський.

Товста, солідного вигляду книга, в полотняній обкладинці, прикрашеній віньєткою — образом Зборівського бою. А зміст її такий же солідний, 66 індивідуальних авторів, близько сотні інформативних статей, майже пів тисячі ілюстрацій і мап у тексті. Ця книжка може бути цікавою і для тих читачів, які в Зборівщині ніколи не були, бо вона є свого роду енциклопедією історії, географії й народного побуту Західньої України, хоч і написана з перспективи одного лиш галицького повіту. Алеж повіт цей, хоч невеликий простором і без великих багатств, мав особливе місце в історії всієї України, бо на його просторі сталася одна з найславніших і разом найтрагічніших подій доби Хмельниччини — переможний бій проти польської королівської армії (сам король Ян Казимір тоді мало не попав у полон) і зараз по тім — зрада союзника і Зборівський договір, яким було перекреслено сподівання всенародного визволення і самостійної козацької держави. Тому й дві найважливіші історичні статті в цьому збірнику (І. Крип'якевича й Т. Мацькова) пов'язані із Зборівською перемогою й договором. Інші історичні нариси (В. Мудрого, М. Стахова, М. Андруска, І. Теслі) змальовують місцеві зборівські події на тлі всього західньоукраїнського історичного розвитку XVII–XX століть, і тому вони можуть дати кожному читачеві багато цікавої, може знаної та призабутої інформації про цілість його галицької «вужчої батьківщини». А як же цікаво читається географічна стаття І. Теслі про природу, клімат, демографічні стосунки, культуру й освіту цього типічного східногалицького повіту. Адже багато з нас, переживши сорок чи більше років на чужині, забули навіть які були, наприклад, температури літніх і зимових місяців в Україні і як вони порівнюються з кліматом країн нашого теперішнього поселення.

Далі — в збірнику читаємо безліч нарисів, споминів, історичних інформацій, які відносяться до окремих містечок і сіл Зборівщини. Хоч деякі з авторів і пишуть про ті самі факти й пережиття, то й це не шкодить повазі книги, адже такі однотайні розповіді двох чи трьох «синоптиків» ще збільшують документальну вартість їх свідчення.

Чи є в книзі й деякі недоліки? Звичайно, є, здебільша, мабуть, із вини довгої й важкої недуги й передчасної смерті головного редактора збірника, досвідченого й незвичайно сумлінного мого незабутнього приятеля Богдана Гошовського, якому не довелося дожити до появи цього твору його довголітньої й кропіткої праці. Все ж таки, цих редакційних недоліків і навіть друкарських помилок у книзі порівнює небагато. Трапляються деякі очевидні історичні «ляпсуси», що їх легко можна було справити, хоча б редакційною приміткою, наприклад — що Холмщина й Підляшшя мали б стати частиною австро-українського «коронного краю», а не Української Народньої Республіки, у висліді Берестейського договору. Або — що Гітлер «мирно зайняв» французькі провінції Альзас-Льотарингію ще перед початком Другої світової війни. Історично невірне також ствердження, що за королівської Польщі міщани «вільного королівського» міста, osnovаного на магдебурзькому праві, мусіли начебто відробляти панщину.

Також деякі статистичні таблиці в географічному нарисі д-ра Теслі вийшли незрозумілими завдяки «друкарському чортикові» (таблиця 16 на 59 сторінці). Негативом можна вважати й те, що в книзі немає азбучного покажчика імен людей і місцевостей і це утруднює читачеві вживання її як свого роду регіонального посібника.

Та найважливішим недоліком цієї вартісної книги є, на мою думку, те,

що в ній немає вичерпного нарису про націоналістичне підпілля і його боротьбу на терені Зборівщини, хоч є там багато цікавих нарисів про шкільництво, кооперацію, Союз Українок, сільськогосподарські гуртки, політичні партії, про Соколи, Луги й про Пласт і про дивізію «Галичина». Є, щоправда, дві короткі нотатки про районові проводи ОУН у Залізцях і Поморянах за підпольського часу (в статтях А. Жуковського й О. Михайлова), але от про повітовий зборівський провід нема ні згадки, нема навіть прізвища тодішнього повітового провідника З. Марцюка (потім на еміграції в Німеччині). Є досить багато особистих споминів про німецькі й советські переслідування невинних людей, але про факти й розміри визвольної боротьби УПА на терені Зборівщини нема майже нічого, хоч про них чимало пишеться, наприклад, у «Літописі УПА».

З усіма цими застереженнями треба все таки признати, що книга «Зборівщина» цікава й вартісна і за неї належить признання не лиш її покійному головному редакторові, а й тим, що помогли йому редагувати, адмініструвати й фінансувати її (книга видана коштом «Комітетів Зборівщини» в Торонті й Нью-Йорку).

ФОЛКЛЬОРНИЙ ТЕАТР ОСТАПА СТАХОВА ЗІ ЛЬВОВА

Фолклірний театр Остапа Стахова заснований у 1988 році. Основним завданням театру є відтворення календарно-обрядової творчості України, тобто вертеп, коляди, щедрівки, «Маланка», «Коза» (до речі — перша постановка театру), веснянки, гаївки, Івана-Купала, обжинкові пісні тощо, і ознайомлення з цими святами й обрядами як українців у цілому світі, так і чужинців.

Однією із найцікавіших концертних програм є «Гей, ви, стрільці січовії». Прем'єра цієї програми відбулася у Львові 7 жовтня 1989 року на стадіоні «Україна».

З лютого 1990 року по червень театр відбув гастрольну поїздку по Канаді, США, Німеччині і Великій Британії. Театр радо вітали українські громади міст: Торонто, Оттави, Монреалю, Чікаго, Маямі, Вашингтону, Філадельфії, Нью-Йорку, Бофало, Клівленду, Лондону, Манчестеру, Бредфорду, Ноттінггему, Ковентрі, Глостеру, Штуттгарту і інші.

ЗАСТУПНИКИ »ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ«

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
